

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко

МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Навчальний посібник

**Тернопіль
ЗУНУ
2022**

УДК 339.9

Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси : навчальний посібник / І. О. Іващук, Н. В. Стахова, М. А. Живко. – Тернопіль. : ЗУНУ. 2022. 204 с.

Рецензенти:

Рибчук Анатолій Васильович – д.е.н., професор, кафедра економіки та менеджменту, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка.

Журба Ігор Євгенович – д.е.н., професор, кафедра міжнародних відносин та туризму, Хмельницький національний університет.

Адамик Вікторія Віталіївна – к.е.н., доцент, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка».

Затверджено

*вченою радою Західноукраїнського національного університету
(протокол № 8 від 11 травня 2022 р.)*

Навчальний посібник розкриває теоретичні та практичні засади міжнародних міграційних процесів, особливості їх регулювання та вплив на формування міграційної політики країн ЄС. Він відповідає встановленим вимогам щодо організації навчального процесу в ЗУНУ, створює умови для дотримання високих стандартів якості освіти і рекомендується для використання у процесі підготовки фахівців економічних спеціальностей.

Структура пропонованого навчального посібника включає плани семінарських занять з дисципліни: «Міжнародні міграційні процеси» для ОС «Бакалавр» – освітньої програми «Міжнародна економіка», перелік індивідуальних семестрових завдань та методичні рекомендації для їх виконання.

Навчальний посібник може бути корисним для студентів, аспірантів та здобувачів, які вивчають особливості міжнародних міграційних процесів.

© Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А., 2022
© ЗУНУ, 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Програма курсу «Міжнародні міграційні процеси»	7
ТЕМА 1. МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ.....	10
1. Суть міграційних потоків	10
2. Причини міжнародної міграції	11
3. Класифікація міжнародної міграції.....	15
4. Роль візового та безвізового режимів в системі формування міграційної політики	18
ТЕМА 2. СВІТОВІ РИНКИ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА МІСТА ДЕСТИНАЦІЇ МІГРАНТІВ.....	29
1. Формування основних ринків робочої сили.....	29
2. Фактори, що мають визначальний вплив на розвиток світового ринку праці.....	32
3. Теоретичні засади формування світового ринку праці	35
4. Основні ринки робочої сили	37
5. Наслідки міжнародної міграції	44
ТЕМА 3. ВИКЛИКИ МІГРАЦІЇ ДЛЯ МІСТ ДЕСТИНАЦІЙ.....	49
1. Міста дестинації для іммігрантів.....	49
2. Виклики міграційних потоків для міст – основних реципієнтів іммігрантів.....	59
3. Вплив міграції на інфраструктуру та послуги.....	63
4. Виклики та можливості для Берліна як міста дестинації мігрантів	68
5. Виклики та можливості для Афін як міста дестинації мігрантів	71
6. Виклики та можливості для Парижа як міста дестинації мігрантів	74
ТЕМА 4. РЕГУЛЮВАННЯ ПОТОКІВ БІЖЕНЦІВ.....	77
1. Поняття біженці та визначення їх правового статусу	77
2. Система виявлення причин потоків біженців в світовій економіці	81
3. Імміграційна політика регулювання потоків біженців.....	87
ТЕМА 5. НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ТА «ТРАФІКІНГ» (ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ).....	101
1. Суть «торгівля людьми» в глобалізованому світі.....	101
2. Причини виникнення «трафікінг» в процесі вербування осіб.....	106
3. Класифікація різновидів торгівлі людьми	109
4. Напрямки діяльності правоохоронних органів у сфері протидії торгівлі людьми та наданні допомоги потерпілим.....	112

ТЕМА 6. ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄС ЩОДО ПЕРЕТИНУ КОРДОНУ ІМІГРАНТАМИ	119
1. Дослідження формування міграційної політики країнами-членами ЄС	119
2. Виявлення наслідків нерегульованих потоків біженців для країн ЄС.....	125
3. Дослідження проблемних аспектів міграційної політики країн ЄС щодо потоків біженців та нелегальних мігрантів	132
4. Дослідження системи напрямків та методів протидії торгівлі людьми на міжнародному та національному рівнях окремих країн.....	136
ТЕМА 7. БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ ТА МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ В СФЕРІ ТУРИЗМУ	144
1. Аналіз процедур запровадження безвізового режиму для України.....	144
2. SWOT-аналіз умов розвитку регіональних ринків праці при лібералізації візового режиму з ЄС	148
3. Зарубіжний досвід запровадження безвізового режиму	153
4. Візова лібералізація та туристичні потоки	158
ТЕМА 8. ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ В СФЕРІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ	160
1. Україна в системі надання освітніх послуг іммігрантам	160
2. Топ привабливі країни (міста) для отримання освітніх послуг.....	166
3. Особливості видачі посвідок та визнання дипломів в Україні для іммігрантів.....	169
Глосарій.....	176
Рекомендована література.....	202

ВСТУП

Міграція є насправді глобальним явищем, яке об'єднує рух мігрантів як всередині країни, так і за її межами та є безперервним процесом. Міграція продемонструвала безперервну тенденцію до зростання, незалежно від того, чи це люди добровільно покинули свої батьківщини з економічних чи інших причин, чи це ті, кого змусили залишити свої будинки (біженці, переміщені особи тощо). Воєнні дії, економічні санкції, тероризм, політичні переслідування, боротьба за ресурси, техногенні катастрофи та природні катаклізми є передумовою посилення формування єдиної міграційної політики країн ЄС з метою мінімізації виникнення нерегульованих потоків нелегалів та біженців. Міграційні процеси можуть нести не лише загрози, а й бути двигуном соціально-економічного розвитку міста-дестинації іммігрантів в сфері охорони здоров'я, освіти, розбудови інфраструктури, в тому числі житла, соціальної політики тощо. Велика частина міжнародних міграційних потоків припадає на міжнародну трудову міграцію, викликану низьким рівнем життя населення, економічною нестабільністю у країні та відсутністю безпеки громадян. В той же час візова лібералізація та розвиток міжнародних програм академічної мобільності спричиняють безперервний рух міграційних потоків з метою туризму, відвідання родичів за кордоном, здійснення шопінгу та отримання освітніх послуг. Саме тому міжнародна міграція є багатоаспектним явищем та проявляється в розрізі різних цілей мігранта, а саме тому потребує ретельного дослідження та відповідних механізмів її регулювання як зі сторони країн-донорів, так і країн-реципієнтів.

Метою навчального посібника **«Міжнародні міграційні процеси»** є формування у студентів знань та навиків у сфері регулювання міжнародних міграційних процесів, виявлення їх причин, викликів та можливостей для міст-дестинацій іммігрантів з причин пошуку роботи, житла, туризму чи отримання освітніх послуг.

Навчальний посібник складається із восьми тем, які присвячені суті міграційних потоків та особливостям їх регулювання; еволюції

створення світових ринків робочої сили та причин привабливості міст-дестинацій для мігрантів, причинам та наслідкам нерегулярних потоків біженців, особливостям імміграційної політики країн ЄС щодо перетину їхніх кордонів іммігрантами, правам та обов'язкам мігрантів, імміграційним потокам в сфері туризму та освіти, особливостям їхнього від'їзду, прибуття, перебування, прикордонного контролю та тимчасового чи постійного резиденства.

Навчальний посібник, що пропонується, орієнтований на підготовку студентів бакалаврів галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 051 «Економіка», освітньої програми «Міжнародна економіка».

За своєю структурою та змістом навчальний посібник забезпечує формування основоположних знань, необхідних економістам-міжнародникам для прийняття управлінських рішень в межах статусу їхньої міжнародної економічної діяльності.

ПРОГРАМА КУРСУ «МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ»

I. МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Мета викладання дисципліни полягає у формуванні в студентів знань та навиків у сфері регулювання міжнародних міграційних процесів, виявлення їх причин, викликів та можливостей для міст-дестинацій іммігрантів з причин пошуку роботи, житла, туризму чи отримання освітніх послуг.

На досягнення визначеної мети спрямовані такі **завдання** вивчення дисципліни студентами:

- аналізувати міграційні потоки та особливості їх регулювання;
- досліджувати еволюцію світових ринків робочої сили та причини привабливості міст-дестинацій для мігрантів;
- знати причини та наслідки нерегулярних потоків біженців;
- вивчати особливості імміграційної політики країн ЄС щодо перетину їхніх кордонів іммігрантами;
- знати права та обов'язки мігрантів;
- аналізувати імміграційні потоки в сфері туризму та освіти, особливості їхнього від'їзду, прибуття, перебування, прикордонного контролю та тимчасового чи постійного резиденства.

Результатом вивчення дисципліни є: формування цілісного уявлення щодо суті, причин та класифікаційних ознак міграційних процесів, а також оцінювати роль візового та безвізового режимів в системі формування міграційної політики; розуміти еволюцію формування центрів тяжіння робочої сили та привабливість міст для мігрантів; розуміння економічних, соціальних, політичних, інфраструктурних викликів міграційних потоків для міст – основних реципієнтів іммігрантів; усвідомлення причин потоків біженців в світовій економіці та роль імміграційної політики в сфері їх регулювання; усвідомлення причин потоків мігрантів, зокрема біженців до країн ЄС, а також наслідки нерегульованих потоків

біженців для країн ЄС; усвідомлення перспективи та виклики безвізового режиму для обох учасників міграційних потоків в сфері туризму; знання щодо прав та обов'язків мігрантів в країні тимчасового перебування, особливості видачі посвідок та визнання дипломів.

II. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

Теоретичні основи міжнародних міграційних процесів

Тема 1. Міграційні потоки та особливості їх регулювання

Суть міграційних потоків. Причини міжнародної міграції. Класифікація міжнародної міграції. Роль візового та безвізового режимів в системі формування міграційної політики.

Тема 2. Світові ринки робочої сили та міста дестинації мігрантів

Формування основних ринків робочої сили. Фактори, що мають визначальний вплив на розвиток світового ринку праці. Теоретичні засади формування світового ринку праці. Основні ринки робочої сили. Позитивні і негативні соціально-економічні наслідки міграції робочої сили країн-експортерів і країн-імпортерів.

Тема 3. Виклики міграції для міст дестинацій

Міста дестинації для іммігрантів. Виклики міграційних потоків для міст – основних реципієнтів іммігрантів. Економічний та соціальний вплив іммігрантів на міста дестинації. Політичний вплив мігрантів на приймаючі країни. Вплив мігрантів на розвиток інфраструктури та послуг. Виклики та можливості для Берліна як міста дестинації мігрантів. Виклики та можливості для Афін як міста дестинації мігрантів. Виклики та можливості для Парижа як міста дестинації мігрантів.

Змістовий модуль 2

Особливості регулярних та нерегулярних потоків мігрантів та ефективні практики їхнього регулювання

Тема 4. Регулювання потоків біженців

Поняття біженці та визначення їх правового статусу. Система виявлення причин потоків біженців в світовій економіці. Імміграційна політика регулювання потоків біженців.

Тема 5. Нелегальна міграція та «трафікінг» (торгівля людьми)

Суть «торгівля людьми» в глобалізованому світі. Причини виникнення «трафікінг» в процесі вербування осіб. Класифікація різновидів торгівлі людьми. Напрямки діяльності правоохоронних органів у сфері протидії торгівлі людьми та наданні допомоги потерпілим.

Тема 6. Формування міграційної політики країн ЄС щодо перетину кордону іммігрантами

Дослідження формування міграційної політики країнами-членами ЄС. Виявлення наслідків неврегульованих потоків біженців для країн ЄС. Дослідження проблемних аспектів міграційної політики країн ЄС щодо потоків біженців та нелегальних мігрантів. Дослідження системи напрямків та методів протидії торгівлі людьми на міжнародному та національному рівнях окремих країн.

Тема 7. Безвізовий режим та міграційні потоки в сфері туризму

Аналіз процедур запровадження безвізового режиму для України. SWOT-аналіз умов розвитку регіональних ринків праці при лібералізації візового режиму з ЄС. Зарубіжний досвід запровадження безвізового режиму. Візова лібералізація та туристичні потоки.

Тема 8. Географія міграційних потоків в сфері освітніх послуг.

Топ привабливі країни (міста) для отримання освітніх послуг. Україна в системі надання освітніх послуг іммігрантам. Права та обов'язки мігрантів – користувачів освітніх послуг в країні тимчасового перебування. Особливості видачі посвідок та визнання дипломів в Україні для іммігрантів.

ТЕМА 1

МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ

- 1. Суть міграційних потоків.*
- 2. Причини міжнародної міграції.*
- 3. Класифікація міжнародної міграції.*
- 4. Роль візового та безвізового режимів в системі формування міграційної політики.*

1. Суть міграційних потоків

Міграційні процеси відбувалися протягом всього періоду існування людства, проте переміщення людей ніколи раніше не мало такого впливу на економічний розвиток, політичне та соціальне життя, культурну сферу країн призначення та походження міграції. На даний час іммігранти стали невід'ємною, необхідною і водночас проблемною частиною життя країн, одним із засобів вирішення демографічної та економічної кризи, а також категорією загострення соціальних, релігійних, політичних та етнічних проблем.

Міжнародна міграція населення – це переміщення людей (сімей) у міжнародному територіальному просторі з метою пошуку місця постійного проживання, в той же час як міжнародна трудова міграція робочої – «переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в пошуках роботи, вищої заробітної плати, кращих умов життя, у процесі якої відбувається формування її інтернаціональної вартості.

Виникненню міжнародної трудової міграції сприяє перерозподіл робочої сили, безробіття, невпевненість у завтрашньому дні.

Міграційні процеси впливають на:

- природне відтворення населення шляхом зміни вікової структури регіонів виходу населення;
- трансформацію репродуктивної поведінки контингентів населення;
- зміни умов життя переселенців, що відбивається на стані їх здоров'я;

- функціонування та розвиток ринку праці;
- розвиток розширеного світогляду особи, підвищення її пристосовності до різноманітних умов життя;
- обмін навиками та досвідом між жителями різних регіонів, поширення корисних знань.

Отже, міграційні процеси часто призводять до заповнення робочих місць, які не користуються попитом у корінного населення. Як наслідок, окремі спеціалісти мігрують за кордон для того щоб там працювати на рядових роботах (особливо жінки – домогосподарками, покоївками, доглядають за людьми похилого віку тощо).

2. Причини міжнародної міграції

Міжнародна міграція робочої сили спричинена як факторами внутрішнього економічного розвитку кожної окремої країни, так і зовнішніми факторами: умовою міжнародної економіки в цілому та економічними відносинами між країнами.

Якщо раніше основним мотивом еміграції був етнічний, то на даний час сучасна активізація міграційних процесів пояснюється низкою причин, основними з яких є економічні та соціальні.

Кожен індивідуальний акт міграції і міграційний процес у цілому обумовлені причинами, умовами, факторами. Л. Рибаківський визначає фактор міграції як сукупність умов і обставин, які завдяки особливому поєднанню і взаємодії впливають на територіальну рухливість населення.

Багато дослідників ототожнюють причини і фактори. Так, В. Переведенцев у багатьох своїх роботах повторює: щоб з'ясувати фактори міграції, треба встановити причини, що примушують людей переселятися. В іншій роботі він роз'яснює, що причини міграційних явищ, які, з одного боку, достатньо загальні і глибокі, а з іншого – специфічні саме для міграції населення, можна назвати факторами.

На думку О. Хомри, міграція обумовлена певними причинами; причому більшість переселень (міграцій) пов'язана в основному з факторами економічного порядку. В. Костаков причинами міграції

називає наявність вільних робочих місць, а факторами – вищий рівень життя, кращі природно кліматичні умови та ін.

Широко відоме ділення факторів, виходячи з особливостей міграційних процесів, наприклад, на ті, які сприяють залученню населення в новий район, і ті, які направлені на його закріплення в цих місцях. Іноді виділяють, фактори відтоку, притоку, виштовхування, тяжіння тощо. Фактори можна класифікувати як позитивні, тобто що привертають населення, або сприяють його приживлюваності, і негативні, стимулюючи відтік населення. До подібних трактувань примикає розділення факторів на дві групи: фактори-каталізатори, тобто прискорювачі, і фактори-інгібітори, тобто сповільнювачі.

Виходячи з вищевикладеного, як правило, виділяють такі **причини міжнародної міграції**: економічні, соціально-політичні та екологічні:

Економічні причини – стосуються ринку праці певного місця, ситуації із зайнятістю та загального стану економіки. Сприятливі економічні умови в місці призначення: перспектива підвищення заробітної плати; кращі можливості працевлаштування, перспектива створення багатства – бажання уникнути внутрішньої соціальної та політичної ситуації свого рідного регіону, що у свою чергу приваблює мігрантів до місця призначення. Подібним чином, якщо економічні умови несприятливі в місці походження, бідні та безробітні особи будуть змушені мігрувати, щоб підтримувати свої засоби до існування.

Традиційно (у неокласичній теорії) в якості основних виділяють економічну причину міжнародної трудової міграції, пов'язану з масштабами, темпами та структурою нагромадження капіталу.

1. Відмінності в темпах нагромадження капіталу зумовлюють відмінності між приваблююю і відштовхуючою силами праці в різних регіонах світової економіки, що остаточно визначає напрямки переміщення цього фактора виробництва між країнами.

2. Рівень та масштаби накопичення капіталу мають прямий вплив на рівень зайнятості працездатного населення, а отже, і на розміри відносного перенаселення (безробіття), яке є основним джерелом трудової міграції.

3. Ставки та розміри накопичення капіталу, у свою чергу, певні ступінь залежить від рівня міграції. Ця залежність означає, що досить

низька зарплата іммігрантів і можливість зменшити виплати домашнім працівникам дозволяє зменшити виробничі витрати і тим самим збільшити нагромадження капіталу.

4. Причиною руху робочої сили є зміна структури вимоги та виробництво, викликані науково-технічним прогресом. Скорочення виробництва або ліквідація деяких застарілих філій звільняє робочу силу, яка шукає її застосування в інших країнах.

Фактори, які стимулюють відтік населення:

- безробіття або відсутність можливостей працевлаштуватися;
- бідність у сільській місцевості;
- нестійкий спосіб існування.

Фактори, які приваблюють мігрантів:

- можливості роботи;
- кращі доходи та перспективи створення багатства;
- промислові інновації та технічні ноу-хау для нової галузі;
- прагнення до спеціалізованої освіти.

Так, робоча сила переміщується із країн з низьким рівнем життя до країн із вищим рівнем унаслідок національних розбіжностей у рівнях заробітної плати і зайнятості, умовах праці й підприємницької діяльності. Хоча все частіше працівники переїжджають в багаті країни не з найбідніших держав, а з країн із середнім доходом на душу населення – від 1 тис. дол. до 12 тис. дол. Уродженцями таких країн є близько 60% нинішніх трудових мігрантів проти 48% в 1990 році.

Іншим фактором, що продовжує сприяти трудовій міграції, є безробіття і наслідки кризи у менш розвинених країнах та встановлені міждержавні сімейні, культурні та історичні зв'язки. Проблема масового безробіття і зубожіння широких мас населення може бути частково вирішена за рахунок міграції, виїзду частини громадян за її межі в пошуках роботи і засобів проживання. Міжнародна організація праці зазначила, що на даний час кількість безробітних людей у світі складає 203,3 млн. чол.

Соціополітичні причини: до них належать сімейні конфлікти та об'єднання; прагнення до незалежності; етнічні, релігійні, расові та культурні параметри; війни або загрози конфлікту серед інших факторів, що сприяють міграції.

Фактори, які стимулюють відтік населення:

- політична нестабільність;
- проблеми безпеки (етнічні, релігійні, расові чи культурні переслідування);
- конфлікти або загроза конфлікту;
- рабство або підневільна праця;
- неадекватні або обмежені міські послуги та інфраструктура (включаючи охорону здоров'я, освіту, комунальні послуги, транспорт та водопостачання).

Фактори, які приваблюють мігрантів:

- возз'єднання сім'ї;
- незалежність і свобода;
- інтеграція та соціальна згуртованість;
- продовольча безпека;
- доступні міські послуги, включаючи охорону здоров'я, освіту, комунальні послуги та транспорт.

Враховуючи несприятливу демографічну ситуацію, старіння населення, збільшення тривалості життя, і як наслідок збільшення витрат на пенсії, що негативно впливає на бюджети промислово-розвинутих країн, вони будуть стимулювати залучення іммігрантів.

Демографічна та соціальна структура в промислово розвинутих країнах створила потребу в робітниках та фахівцях з інших країн. Стимулюючий вплив на міграційні процеси справляє також бурхливий розвиток засобів зв'язку та транспорту.

Екологічні причини. До них відносять: фактори навколишнього середовища, такі як зміна клімату та наявність природних ресурсів, які змушують людей мігрувати у пошуках більш сприятливих екологічних умов.

Фактори, які стимулюють відтік мігрантів:

- зміна клімату (включаючи екстремальні погодні події);
- неврожай та нестача їжі.

Фактори, які приваблюють мігрантів:

- велика кількість природних ресурсів і мінералів (наприклад, води, нафти, урану);
- сприятливий клімат.

Найбільш повне уявлення про сукупність факторів міграції дане в роботах В. Переведенцева. Він виділяє, економічні, етнічні, демографічні, природні (природно-географічні), моральні, соціологічні, культурні, соціально-психологічні фактори, а також суб'єктивні та об'єктивні фактори міграції. Під об'єктивними розуміються територіальні відмінності в значущих для людини умовах життя, під суб'єктивними – особливості структури людини (потреби, інтереси, прагнення, ціннісні орієнтації людей), які обумовлюють диференціацію рішень, що приймаються в одних і тих же умовах різними індивідами або групами.

Підсумовуючи вищесказане, основними чинниками масової еміграції робочої сили за кордон є:

- велика різниця в умовах життя і рівні заробітної плати;
- відсутність перспектив професійного зростання для багатьох здібних людей;
- економічна нестабільність у країні й невизначеність шляхів виходу з неї;
- відсутність безпеки громадян.

Отже, економічні й професійні мотиви еміграції полягають у незадоволенні спеціалістів не тільки матеріальним становищем, а й своїм статусом у суспільстві, низьким соціальним престижем, неможливістю сповна реалізувати творчі можливості. Інтенсивність міграцій і викликані цим проблеми виявляють тенденцію до прийняття обмежувальних заходів по відношенню до некваліфікованих мігрантів та лібералізацію імміграційних правил для висококваліфікованих працівників.

3. Класифікація міжнародної міграції

Вітчизняні науковці, зокрема Ю. Римаренко, О. Піскун, визначають такі види міграції:

- за територіальною ознакою: внутрішня та зовнішня;
- за ступенем контрольованості: легальна та нелегальна;
- за відношенням до країни: еміграція, імміграція, транзитна міграція;

- за способом реалізації: організована та неорганізована;
- за часовою ознакою: постійна (чи незворотна), тимчасова, сезонна, кочова (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація міжнародної міграції робочої сили за певними критеріями

Просторовий характер міграції	внутрішня (всередині країни, а саме між селом і містом, між містами, регіонами)
	зовнішня (за межі країни)
	інтеграційна міграція (переміщення населення всередині держав інтеграційного об'єднання – ЄС, ЄАСТ тощо).
Часова ознака міграції	остаточна (виїзд назавжди)
	тимчасова або ротаційна, в тому числі сезонна (наприклад, збір врожаю)
	маятникова (регулярні пересування з пункту постійного проживання до місця роботи. Наприклад, сьогодні за таким принципом організована робота українських і російських шахтарів на норвезькому острові Шпіцберген)
Напрямок руху мігрантів:	еміграція (виїзд)
	імміграція (в'їзд)
	рееміграція (повернення мігрантів на батьківщину, інколи – виїзд у третю країну)
Законність перетинання кордонів:	Легальна
	Нелегальна
Організаційна ознака:	добровільна, в тому числі самодіяльна, і організована, наприклад, робота за контрактом
	примусова (вивіз чорних рабів з Африки до Америки в період 1650–1850 рр., поневільна праця військовополонених і остарбайтерів на підприємствах Німеччини та інших країн поневільної Європи під час II світової війни).
Якісний склад:	робітники, в тому числі промислові, сільськогосподарські, а також без певної професії або спеціальності
	фахівці, в тому числі вищої кваліфікації
	представники ліберальних професій (актори, музиканти, письменники, художники тощо).

До цих різновидів міграції слід додати ще один – за метою: трудова, навчання, проживання (постійне чи тимчасове), туристична (медико-оздоровча).

У структурі ж зовнішньої трудової міграції населення за ступенем легальності можна виділити чотири якісно відмінні рівні:

– **офіційна трудова міграція** – переміщення громадян, які виїжджаючи за кордон, декларують участь у трудовій діяльності як мету виїзду і є легальними трудовими мігрантами в країнах, що приймають (саме їх і фіксує офіційна статистика);

– **неофіційна легальна міграція** – поїздки мігрантів за кордон з декларованою метою туризму, відвідування родичів тощо, із подальшим працевлаштуванням та реєстрацією в країні-реципієнті;

– **успішна нелегальна міграція** – поїздки за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю видами діяльності, дозволеними законодавством відповідних країн.

Нелегальна трудова міграція може включати в себе незаконне переміщення, проживання та працевлаштування.

Нелегальна трудова міграція може проявлятися у таких формах:

1) в'їзд та проживання на законних підставах – нелегальне працевлаштування;

2) легальний в'їзд – незаконне проживання та працевлаштування;

3) нелегальні в'їзд, проживання та працевлаштування.

Головною ж особливістю, яка відрізняє нелегальну трудову міграцію від легальної міграції, є зайняття трудовою діяльністю без відповідного дозволу (незаконне працевлаштування);

Отже, перша закономірність міжнародної міграції полягає в тому, що її фундамент формує трудова міграція. Звідси цілком очевидним є висновок про те, що яка б мотиваційна складова не лежала в основі трудових переміщень, визначальною є її економічна компонента, зв'язана з пошуком нового місця прикладання праці за межами країни, що відповідає потребам і інтересам людини. Виділяючи пріоритет економічного характеру, слід обов'язково мати на увазі демографічний аспект міжнародної трудової міграції, який суттєво впливає на динаміку загальної чисельності населення, її статево-вікову структуру, як країн-донорів робочої сили, так і країн реципієнтів трудових мігрантів.

4. Роль візового та безвізового режимів в системі формування міграційної політики

Державне регулювання міграції здійснюється в межах міграційної політики й співвідноситься з нею як загальне та особисте. Міграційна політика не тільки посідає конкретне місце в системі державного регулювання міграційними процесами, а й перебуває в контексті соціальної політики в цілому. Міграційна політика за своєю суттю має територіально-диференційований характер. Вже одне те, що в різних місцевостях, об'єднаних за регіональним або типологічним принципом, існують різні міграційні проблеми, свідчить про те, що цілі міграційної політики та напрями їх досягнення різні.

Міграційна політика, спрямована на планування руху населення, виконує функції контролю за ним і є реакцією держави на стихійні переміщення людей. Міграційна політика, на думку дослідників, являє собою систему загальноприйнятих на рівні державного регулювання ідей та концептуально об'єднаних засобів, за допомогою яких, перш за все держава, а також її суспільні інститути, дотримуючись певних принципів, планують досягнення цілей, адекватних як цьому, так і наступному етапу розвитку суспільства.

Під державною міграційною політикою розуміють сукупність заходів, що здійснюються державою з метою регулювання міграційних процесів, створення умов для реалізації інтелектуального та трудового потенціалу мігрантів, побудови демократичного правового суспільства, забезпечення належного соціально-економічного, науково-освітнього та демографічного розвитку, дотримання принципів захисту національних інтересів, безпеки та територіальної цілісності країни.

Міграційна політика будь-якої країни має спиратися на міждержавні угоди з країнами потенційними користувачами її робочої сили. Такі угоди, крім правової й соціальної захищеності іммігрантів за кордоном, повинні передбачати планомірний, цілеспрямований їх відбір, їхні професійну підготовку й перепідготовку

на місці, до виїзду за кордон, забезпечувати умови проживання, а також компенсацію за підготовку кадрів країною донором (витрати на виховання, освіти, оздоровлення та ін.).

Державна міграційна політика країни повинна ґрунтуватися на таких принципах:

- захисту біженців та шукачів статусу біженця від вислання та права шукати притулку відповідно до міжнародного права та національного законодавства залишається основоположним питанням;

- неприпустимості привілеїв чи обмежень стосовно мігрантів за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- забезпечення кожному, хто на законних підставах перебуває на території країни, свободи пересування, вибору місця проживання, права вільно залишати територію країни, за винятком обмежень, встановлених законодавством;

- забезпечення умов для реалізації мігрантами своїх прав і свобод та виконання обов'язків, неприпустимості створення для іноземців і осіб без громадянства безпідставних пільг чи переваг, які ставили б їх у привілейоване становище порівняно з громадянами країни;

- недопущення будь-яких проявів дискримінації та ксенофобії;

- забезпечення загальнодержавних підходів у проведенні міграційної політики;

- врахування міграційної ситуації, соціально-економічних та культурних зв'язків, перспективи місцевої інтеграції в регіонах, може стимулювати раціональний територіальний розподіл мігрантів по території країни;

- запобігання масовим стихійним та нерегульованим внутрішнім і зовнішнім міграціям населення;

- всебічного сприяння поверненню в країну закордонних громадян, а також осіб депортованих з території країни за національною ознакою та їх нащадків;

- взаємодії та координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, міжнародних і громадських

організацій у сфері міграції та притулку на національному та міжнародному рівнях;

- забезпечення національних інтересів країни у сфері міграції з іншими державами та міжнародними організаціями.

Широко розповсюджена класифікація факторів міграції залежно від можливостей держави регулювати їх вплив на міграційні процеси: *керовані (фактори-регулятори) і некеровані (фактори-умови)*.

Виділяють і третю групу безпосередньо не керованих, але побічно регульованих факторів. Фактори поточного, оперативного державного регулювання, переважно мають соціально-економічну природу. До них відносять відмінності в заробітній платі, встановлення або відміну певних пільг, розподіл капітальних вкладень, кадрову і національну політику. Ці фактори можуть безпосередньо плануватися і змінюватися державою. У системі управління міграціями, де дія направлена на регульовані фактори, зазвичай виділяють:

- правові фактори – закони та інші нормативні акти, що створюють правове поле, у рамках якого здійснюється регулювання міграції;

- економічні – це переважно фінансові витрати на залучення, компенсацію майнових втрат і облаштування мігрантів, вони включають бюджетні і позабюджетні кошти;

- організаційні – структури, що беруть участь у межах своєї компетенції в регулюванні залучення, забезпечення і обслуговуванні міграційних потоків;

- інформаційно-пропагандистські – моніторинг руху міграційних потоків, висвітлення міграційної політики в засобах масової інформації, довідковій, методичній та нормативній літературі.

До факторів, не керованих державою, відносять фактори, що постійно діють: природні умови (метеорологічні, геологічні, фіто-, зоогеографічні), транспортно-географічне положення територій.

До побічно регульованих відносять так звані «тимчасові» фактори, які можуть бути змінені поступово. Це рівень освоєння території, тобто створення виробничої і соціальної інфраструктури; віково-статевий, етнічний і генетичний (за часом мешкання) склад населення.

Засобами проведення державної міграційної політики в будь-якій країні є:

- в повному обсязі виконання положень міжнародних договорів, ратифікованих країною;
- законодавство з питань міграції, приведене у відповідність з загально визнаними принципами і нормами міжнародно-правової практики та адаптоване до міжнародних стандартів;
- державні та регіональні цільові програми в цій сфері;
- система державних органів, здатна забезпечити ефективну реалізацію державної міграційної політики;
- участь у реалізації державної міграційної політики громадських організацій, та їх відповідна фінансова підтримка з боку держави;
- належне фінансування проведення державної міграційної політики;
- міжнародне співробітництво у сфері міграції з іноземними державами та міжнародними організаціями;
- інформаційне забезпечення проведення державної міграційної політики.

На сучасному етапі найпоширенішою складовою управління зовнішніми міграціями, є **імміграційна політика**, яка має на меті, з одного боку, попередження проникнення великої кількості осіб працездатного віку на національний ринок праці, з іншого, заохочення до в'їзду трудових мігрантів саме тих кваліфікацій, рівня освіти і віку, що потребує держава.

В періоди гострої необхідності у заохоченні трудових ресурсів, держава проводить відкриту політику. Навпаки, коли, національний ринок праці потребує захисту, держава встановлює квоту на в'їзд мігрантів або використовує інші заходи з метою зменшення притоку кількості іммігрантів в країну.

Імміграційну політику можна умовно поділити на зовнішню сферу реадмісії або імміграційного контролю (регулювання імміграційних потоків, куди відноситься й візова політика) і **внутрішню сферу** прав та інтеграції (управління етнічними відносинами, соціокультурна інтеграція, натуралізація, надання притулку біженцям) (рис. 1.).

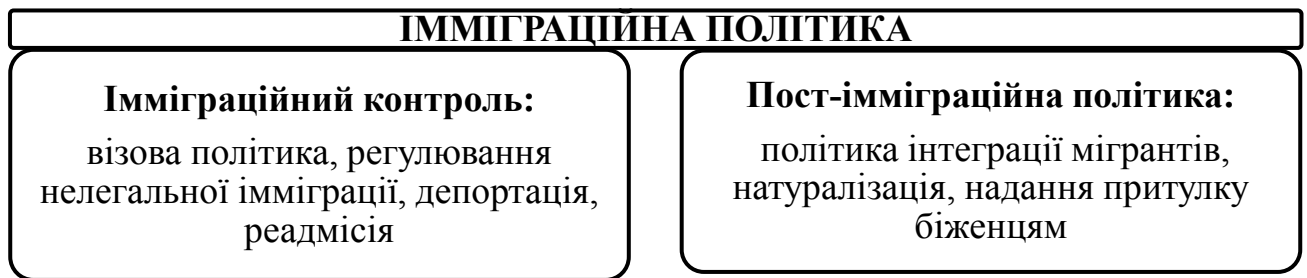

Рис. 1. Напрями імміграційної політики держави

Важливим елементом імміграційної політики західних держав є встановлення юридичного статусу мігрантів, що визначає їхні соціально-економічні, трудові та інші права, закріплені як у міжнародних угодах, так і в національних законодавствах. Цей статус позбавляє іноземних робітників політичних прав, обмежує в більшості випадків їх участь у профспілковій діяльності, регламентує строки перебування мігранта в країні зайнятості.

Щоб посилити обмеження для мігрантів, приймаючі країни можуть запроваджувати різні обмеження:

- вимагати від потенційного іммігранта мати запрошення на роботу, особливо це стосується категорій мігрантів, на яких існує низький попит;
- країни з бальною системою приймання мігрантів (Австралія, Канада, Велика Британія) можуть підвищувати кількість балів, необхідну для в'їзду в країну;
- зменшувати квоти в'їзду кількості мігрантів;
- заохочувати зворотну міграцію в країни походження;
- штучно ускладнювати процес подовження терміну перебування на території країни і процес отримання віз на в'їзд членів родини, тощо.

Засоби і методи реалізації міграційної політики західних країн Європи змінюються залежно від ситуації на ринку праці. Так, в умовах дефіциту трудових ресурсів у західноєвропейських країнах уряди цих держав уживали заходів до заохочення імміграції, в тому числі й нелегальної. Контроль за рівнем в'їзду іноземців, здійснюваний усіма урядами країн імміграції, безумовно, сприяє дозуванню їхнього впливу залежно від виробничих потреб й ситуації

на ринку праці. В такий спосіб попереджається спалах соціального напруження, який міг би виникнути за масового припливу іноземців в умовах власного масового безробіття. Навіть з урахуванням існування двох ринків праці – для іммігрантів та для своїх працівників – уникнути конфронтації між ними було б важко.

Нормативно-правова база для імміграції в більшості приймаючих країн представлена величезною кількістю законів і підзаконних актів.

Професійна кваліфікація. Законодавства всіх приймаючих країн встановлюють тверді вимоги до рівня освіти та стажу роботи зі спеціальності. Мінімальною вимогою до освіти вважається закінчення повного курсу середньої школи чи професійно-технічного училища, що має підтверджуватися відповідним дипломом. У більшості випадків диплом необхідно перепідтверджувати чи оцінювати в приймаючій країні на предмет відповідності вимог до фахівця у відповідній сфері в даній країні вимогам, що пред'являлися до випускника поданої спеціальності в країні-експортері робочої сили. Пріоритет при прийомі на роботу віддається приймаючими країнами фахівцям, що мають як мінімум 3–5 років стажу роботи зі спеціальності. Можуть бути необхідними також і рекомендаційні листи.

Обмеження особистого характеру. Законодавство приймаючих країн висуває тверді вимоги до стану здоров'я іммігрантів. У країнах не допускаються наркомани, психічно хворі люди, люди, заражені вірусом СНІД. Іммігранти зобов'язані надати довідку про стан свого здоров'я, завірену консульською установою приймаючої країни чи пройти спеціальне медичне обстеження. Віковий ценз іммігрантів установлюється законодавством залежно від галузі промисловості, в якій вони мають наміри працювати. Він коливається в межах 20–40 років. Нарешті, надзвичайно серйозними є законодавчі вимоги до політичного та соціального статусу іммігрантів. Найчастіше законодавчо заборонено іммігрувати особам, раніше засудженим за кримінальні злочини, членам терористичних і профашистських організацій.

Економічне регулювання. Воно вводить певні фінансові обмеження, що забезпечують скорочення чисельності іммігрантів. Що стосується юридичних осіб, то в деяких країнах фірми мають право наймати іноземну робочу силу тільки по досягненню певного обсягу обороту і продажів або після внесення певних платежів у державний бюджет. Приватні особи мають право іммігрувати, тільки якщо вони готові інвестувати в економіку приймаючої країни визначену законом суму, довести легальність походження цих грошей і створити певну кількість робочих місць. За законодавством деяких країн за оформлення імміграції та працевлаштування на місцеве підприємство іммігранти зобов'язані платити. Деякі пільги надаються для керівного складу корпорацій, що мають право укладати угоди від її імені, заможним іноземцям, готовим використовувати працю місцевих громадян у домашньому господарстві.

Часові обмеження. Законодавства більшості країн установлюють максимальні терміни перебування іноземних працівників на їх території, після закінчення яких вони повинні або залишити приймаючу країну, або одержати від компетентних органів дозвіл на продовження свого перебування в ній. Найчастіше для осіб, що мали в приймаючій країні статус стажистів або студентів, передбачаються тверді правила, що не дозволяють продовжити своє перебування в ній, що вимагають обов'язкового виїзду на батьківщину, перебування там мінімум протягом декількох років, тільки після чого вони набувають права знову приїхати в приймаючу країну.

Географічні пріоритети. Практично кожна країна, що приймає іммігрантів, законодавчо встановлює географічну та національну структуру імміграції. Воно зазвичай регулюється за допомогою кількісних квот на в'їзд іммігрантів з певних країн. Іноді, щоб уникнути обвинувачень в упередженості та порушенні прав людини, уряди проводять у рамках географічних квот лотереї на право іммігрувати між представниками різних країн з одного географічного регіону.

Заборони. Законодавчо встановлюються санкції за порушення порядку імміграції. Вони можуть накладатися як на самих мігрантів, так і на тих, хто допомагає їм незаконно в'їхати в країну чи наймає їх

на роботу. Незаконне проникнення в країну вважається злочином. За його скоєння передбачається депортація, грошові штрафи та (чи) тюремне ув'язнення. Подібний злочин, вчинений повторно, карається повторною депортацією, великим грошовим штрафом і більш тривалими термінами ув'язнення. За незаконне посередництво чи наймання на роботу нелегального іммігранта, передбачається настільки великі штрафи, що вони можуть призвести до банкрутства невеликі фірми.

Отже, розробка національної міграційної політики на основі всебічного законодавства, що регулює прийом, проживання, депортацію та натуралізацію іноземців.

Вхід та перебування. Держави несуть відповідальність визначати умови в'їзду та перебування негромадян на своїх територіях, для захисту їх громадянства та національних інтересів відповідно до чинних вимог міжнародного права. Політика в цій сфері розроблена для досягнення балансу між спрощенням та контролем кількості та складу осіб, що перетинають міжнародні кордони, та умовами, за яких дозволено або заборонено в'їзд. Типи дозволеного в'їзду можуть включати постійний в'їзд, наприклад, на роботу, возз'єднання родини чи з гуманітарних причин, а також тимчасовий в'їзд для відвідування, навчання та роботи протягом певних періодів часу.

Відмова у в'їзді може ґрунтуватися на таких підставах, як злочинність, тероризм, громадське здоров'я та бажання захистити внутрішній ринок праці. Певні переваги та можливості можуть бути надані лише громадянам та уповноваженим недержавцям.

Вимоги до віз. Критерії та процес надання віз є ключовими аспектами національного суверенітету та засобом регулювання міграційних потоків та боротьби з нелегальною міграцією.

Як механізм контролю перед в'їздом, візові системи дають державам можливість перевірити допустимість осіб до прибуття та полегшити в'їзд вибраних негромадян до їх прибуття на кордон та запропонувати мігрантам прозорість та передбачуваність щодо їх можливостей для в'їзду та перебування.

Ефективна практика щодо візових вимог:

- Впровадження ефективних процедур управління та в'їзду й перебування мігрантів та більш ефективна гармонізація політики в'їзду для боротьби з нелегальною міграцією.
- Впровадження чесних, прозорих, доцільних та зручних для користувачів процедур оформлення віз, включаючи вичерпну та легкодоступну інформацію про візові процедури та вимоги.
- Сприяння видачі багаторазових віз на основі наявних технологій та обміну інформацією для туристів, сімейних візитів та інших тимчасових цілей.
- Обмін інформацією та співпраця, зокрема, з сусідніми країнами щодо візових зобов'язань та ефективної практики у візових процедурах.
- Розгляд питання гармонізації візових режимів, особливо на регіональному або субрегіональному рівні.
- Впровадження візових процедур, які визначають вимоги щодо попереднього погодження для тимчасових в'їзних, а також вимоги щодо постійного проживання.
- Забезпечення прозорого та гуманного ставлення до особи, якій потрібна віза.
- Розгляд питання про скасування візових вимог для окремих країн, а також стосовно деяких біженців та інших, які потребують міжнародного захисту, щоб допомогти їм уникнути переслідування чи інших серйозних порушень прав людини.

Прикордонний контроль. Прикордонний контроль є важливим засобом регулювання переміщення людей на територію та за її межі, зокрема, з міркувань економічної стабільності, безпеки, громадського порядку та здоров'я. Завдання для політиків – розробити ефективні, справедливі та прозорі процедури контролю кордону, які відповідають міжнародним правам людини, захисту біженців та гуманітарним стандартам.

Ефективні практики щодо прикордонного контролю:

- Впровадження процедур, що забезпечують справедливі та недискримінаційні процедури в'їзду та виїзду, а також

унеможливлують, щодо прийому мігрантів, дискримінацію за ознакою раси, релігії, статі та інвалідності.

- Встановлення відповідних структур та механізмів для контролю кордонів, що забезпечують належне функціонування процедур перетину кордону, включаючи попередню перевірку осіб, що прибувають, попередню звітність перевізників пасажирів, які прибуватимуть, та використання сучасних технологій, таких як біометрія.

- Обмін інформацією та співробітництво між сусідніми державами для підвищення ефективності процедур прикордонного контролю та розгляд питання гармонізації прикордонного контролю, щоб уникнути перекладання навантаження.

- Визначення та просування повної відповідності міжнародним стандартам, що стосуються видачі, інформації та контролю безпеки проїзних документів, що включає гарантії від підробки.

- Навчання прикордонних службовців відповідним вимогам національного та міжнародного права.

- Посилення співпраці в управлінні кордонами з метою протидії контрабанді та торгівлі людьми.

- Надання допомоги мігрантам, які опинилися в небезпеці або перебувають у небезпеці.

Місце проживання. Кожна держава визначає, які негромадяни можуть проживати на її території та за яких умов відповідно до чинних вимог міжнародного права. Національні правила щодо перебування іноземців, тимчасових чи постійних, та з якою метою, таких як навчання, працевлаштування, дозвілля чи навчання, є одним із компонентів комплексної міграційної політики. Політика проживання може забезпечити прозорість та передбачуваність для мігрантів та створити сприятливі умови для їх соціальної та економічної інтеграції.

Ефективна практика щодо проживання:

- Національна політика та процедури проживання мають чітко розрізняти статус постійного та тимчасового проживання й вимоги та передбачати чіткі критерії для продовження, зміни чи скасування статусу резидента.

- Надання інформації мігрантам про вимоги та процедури проживання.

- Обмін інформацією та співробітництво між сусідніми державами для підвищення ефективності політики проживання.

В умовах тиску з боку профспілок, що бачать у напливі іммігрантів головну причину безробіття, уряди багатьох західних країн з початку 70-х р. стали вживати активних заходів зі стимулювання виїзду іммігрантів назад на батьківщину, а саме:

- **Програми стимулювання рееміграції.** Вони включають широке коло заходів, починаючи заходами примусової репатріації не законних іммігрантів, аж до надання матеріальної допомоги іммігрантами, що бажають повернутися на батьківщину. В західноєвропейських країнах (Німеччина, Франція, Нідерланди) приймалися програми матеріального заохочення рееміграції, що передбачають виплати вихідних допомог при добровільному від'їзді іммігрантів на батьківщину. Причому одержання вихідної допомоги позбавляє іммігранта права повторно в'їхати в приймаючу країну. Ефективність програм стимулювання рееміграції залишається дуже низькою.

- **Програми економічної допомоги країнам масової еміграції.** Розвинуті країни укладають угоди з країнами-експортерами робочої сили про інвестиції частини переказів працівників на батьківщину і частини державних коштів у створення нових підприємств у країнах, які розвиваються, що могли б стати місцями роботи для реемігрантів. Такі підприємства набули форми кооперативів, спільних компаній, акціонерних товариств. Найбільший розвиток ця форма одержала у двосторонніх відносинах Німеччини та Туреччини. У ряді випадків нові турецькі компанії, створені в основному за німецькі гроші, не тільки стали пунктом притягання для реемігрантів, але й призупинили новий потік еміграції з Туреччини.

ТЕМА 2

СВІТОВІ РИНКИ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА МІСТА ДЕСТИНАЦІЇ МІГРАНТІВ

- 1. Формування основних ринків робочої сили.*
- 2. Фактори, що мають визначальний вплив на розвиток світового ринку праці.*
- 3. Теоретичні засади формування світового ринку праці.*
- 4. Основні ринки робочої сили.*
- 5. Наслідки міжнародної міграції.*

1. Формування основних ринків робочої сили

Глобалізація істотно змінює сутність міграції, адже процес глобалізації робить характер сучасних переміщень людей латентними, а строки і географічні рамки переміщень – нечіткими. Глобалізація не додає чіткості для розуміння всіх параметрів ідентифікації міграції: часу, відстані, задоволення потреб суб'єктів міграції тощо. Навпаки глобалізація є одним із чинників, який впливає на розвиток сучасних тенденцій міграції, а також визначає специфіку функціонування світового ринку праці.

Світовий ринок праці – це система відносин, що виникають між державами з стосовно узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту. Ці відносини склалися у зв'язку з нерівномірністю розміщення робочої сили по країнах світу та відмінностями в її відтворенні на національному рівні. В умовах глобалізації виробництва, зростання взаємозалежності в сучасному світі національні ринки праці дедалі більше втрачають свою замкненість та відокремленість. Між ними виникають транснаціональні потоки робочої сили, які набирають постійного, систематичного характеру. Поряд із торгівлею і рухом капіталу міжнародний рух робочої сили стає важливим елементом, що забезпечує формування єдиного світового циклу. Рух робочої сили

між країнами і спричинені ним потоки значних коштів у вигляді заробітної плати вносять істотні корективи у формування економічної ситуації в окремих країнах. Міграція робочої сили впливає (погіршує або поліпшує) на умови життя працюючих у країнах експортерів та імпортерів робочої сили.

Підвищення міжнародної мобільності капіталу в соціальному плані означає, що тепер він пред'являє попит не лише на робочу силу країни свого базування, а й на іноземну робочу силу, яка нерідко має певні переваги порівняно з національною (більш дисциплінована, менш вибаглива щодо оплати праці та ін.). Попит на іноземну робочу силу почав помітно зростати тоді, коли виник масований експорт приватного виробничого капіталу й почалося створення у всіх країнах підприємств із використанням місцевої робочої сили.

Внаслідок інтернаціоналізації виробництва мільйонні маси людей з економічно відсталих країн вступили в практично пряму конкуренцію з працівниками розвинутих країн. Провідну роль у цих процесах відіграють ТНК, які завжди мають можливість перенести своє виробництво в інші країни, тим самим знижуючи ціну робочої сили. У 70-80 ті роки широко практикувався вивіз цілої низки виробництв (особливо в електронній і легкій промисловості) за кордони країн з розвинутою ринковою економікою у периферійні райони світу. В цьому випадку не робоча сила йшла до капіталу, а навпаки, капітал ішов до місць нагромадження дешевої робочої сили.

Одночасно відбувався і зворотний процес: робоча сила з менш розвинутих регіонів залучалася (часто нелегально) на некваліфіковані й малокваліфіковані роботи в розвинуті центри Заходу. Таким чином, динаміка міжнародного ринку робочої сили має складний соціально-економічний характер, що визначається розвитком трудових ресурсів, національних ринків праці, процесами розподілу та перерозподілу робочої сили (рис. 1.).

У процесі глобалізації виділяють два головні шляхи формування ринку праці:

1) об'єднання ринків праці окремих країн, коли ліквідуються будь-які перешкоди на ринку – соціальні, культурні, адміністративні. Наприклад, Шенгенська угода єдиного ринку праці;

2) міграція трудових ресурсів країни. У даному аспекті розглядають як фізичне переміщення, так і переміщення віртуальне, за допомогою нових методів комунікацій.

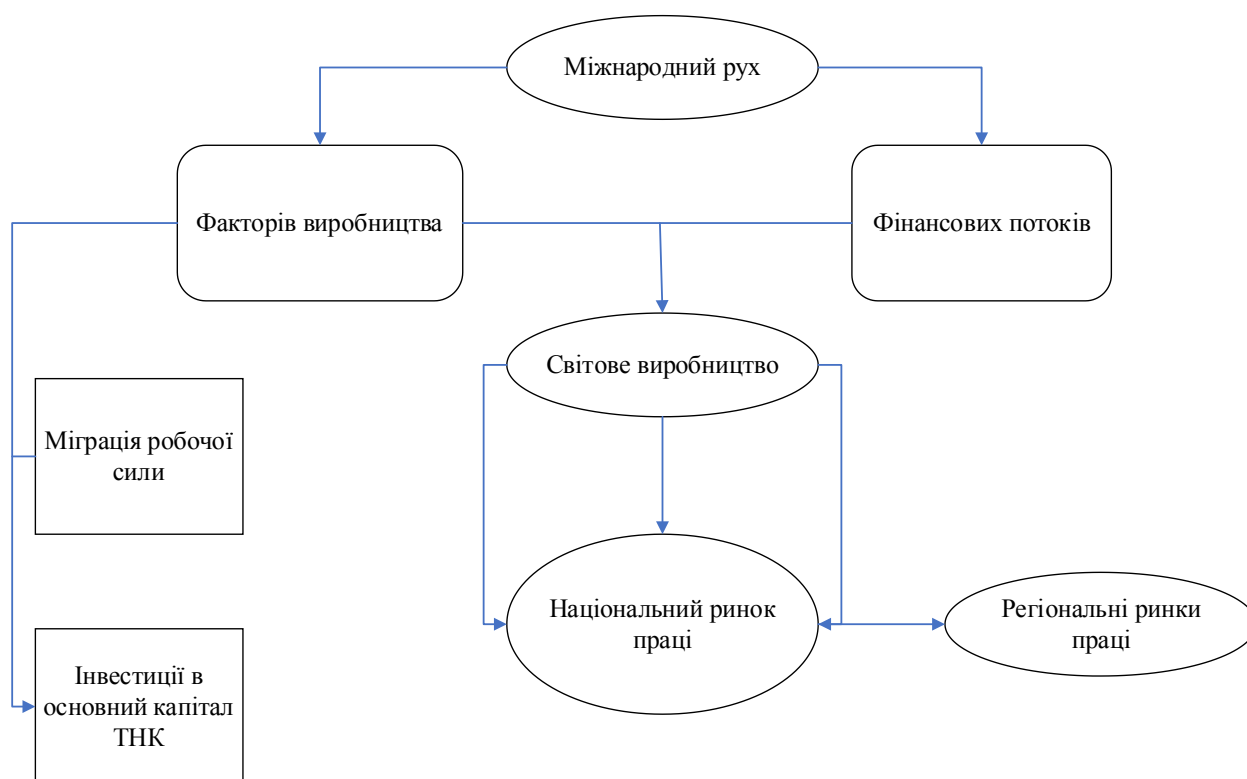

Рис. 1. Механізм впливу процесу глобалізації на національний та регіональні ринки праці

Становлення міжнародного ринку праці є свідченням того, що процеси світової інтеграції відбуваються не лише в економічній та технологічній сферах, а й дедалі ширше охоплюють сфери соціальних та трудових відносин, які набувають глобальних масштабів.

Основними функціями ринку робочої сили наступні:

- здійснює остаточне визначення вартості робочої сили, впливає на відхилення ціни на цей специфічний товар від вартості (залежно від співвідношення і пропозиції);
- регулює попит і пропозицію робочої сили;
- зводить продавців робочої сили з її покупцями;
- забезпечує конкуренцію між найманими працівниками, спонукаючи їх до підвищення свого загальноосвітнього і кваліфікаційно-професійного рівня, одночасно знижуючи ціну робочої сили;

- забезпечує конкуренцію між підприємцями, спонукаючи їх підвищити якість умов праці та рівень часткової оплати праці;
- сприяє зростанню збалансованості між трудовими ресурсами і робочими місцями, досягненню ефективної зайнятості;
- прискорює міграційні процеси в національному та інтернаціональному масштабах, вирівнює умови відтворення робочої сили;
- сприяє виявленню шляхів та розробці заходів соціального захисту робочої сили.

Основними тенденціями, що склалися на світовому ринку праці, можна відмітити такі як: зростання безробіття у світі, спричинене кризою та розвитком нових технологій; переважне збільшення кількості зайнятих у сфері послуг і зниження у промисловості та сільському господарстві; зростання показників міграції та «відплив умів».

Отже, на світовому ринку праці існують проблеми, які потребують вирішення задля покращення рівня життя та добробуту населення. Важливими пунктами для підвищення економічної активності є створення нових робочих місць, зміни в політиці зайнятості та запровадження нових, нестандартних форм зайнятості для трудових ресурсів.

2. Фактори, що мають визначальний вплив на розвиток світового ринку праці

Наведемо ряд факторів, які мають прямий вплив на світовий ринок праці, оскільки він сам має суттєвий вплив на економічне зростання країни та її макроекономічне середовище (рис. 2).

1. *Міжнародний поділ праці* (МПП), що полягає у спеціалізації кожної країни на виробництві вигідних для неї товарів чи послуг і в подальшому обміні такими продуктами між країнами, які зазначені у МПП. Активний розвиток МПП розпочався наприкінці ХХ ст. і активно продовжується по теперішній час. Експерти відзначають, що з 2006 по 2013 рр. світовий торговельний оборот збільшився у 18 разів. Аналіз останніх тенденцій у міжнародній торгівлі показує

спочатку мінімальне зростання у період між 2012 та 2014 роками, потім спад у 2015 та 2016 роках і, нарешті, потужний підйом у 2017 та 2018 роках. Після тривалого періоду нестабільності обсяг світової торгівлі зріс приблизно на 10 відсотків у 2017 та 2018 роках, досягнувши 25 трлн дол. США., очікувалось що в період між 2019 та 2021 роками обсяг глобальної торгівлі збільшуватиметься приблизно на 3,7 відсотка на рік, випереджаючи зростання світового виробництва на 0,7 відсотків, але пандемія COVID-2019 внесла корективи. Країнам наразі варто значну увагу приділяти виробництву продукції з високою доданою вартістю, тобто товарів, які потребують великих інтелектуальних та інноваційних технологічних затрат. Це сприятиме підвищенню ролі країни на світовому ринку праці.

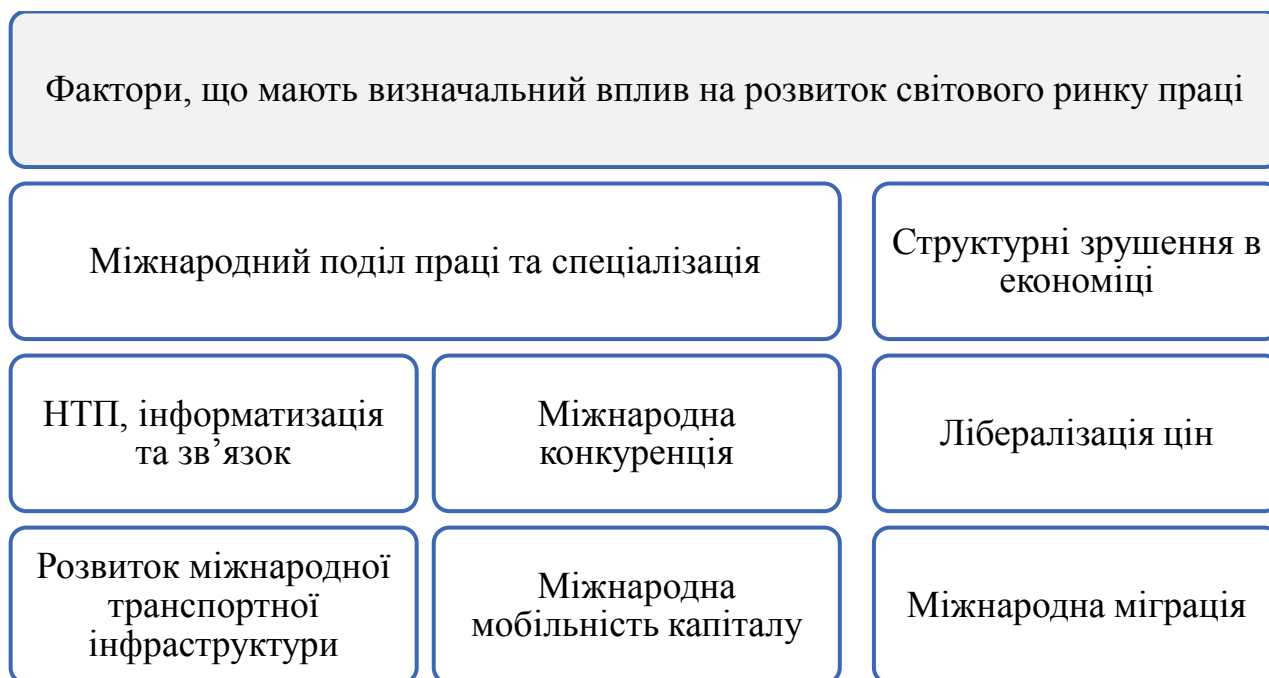

Рис. 2. Фактори, що мають визначальний вплив на розвиток світового ринку праці

2. Вплив науково-технічного прогресу, інформатизації та зв'язку розглядають у двох аспектів. У першому вони сприяють зростанню попиту на науковців та висококваліфіковані кадри, попит в яких не був задоволений на національному ринку. Це, в результаті, спричинило широковідоме явище «відплив умів», суть якого полягає в тому, що висококваліфіковані кадри не знайшли пропозиції роботи у своїй країні та були змушені мігрувати до інших країн та працювати

на їх благо. З іншого боку, дані фактори спричинили безробіття, оскільки з широким розвитком технологій потреба в додатковій робочій силі автоматично відпадає.

3. Міжнародна конкуренція набула свого розвитку здебільшого через *подолання національної ізоляції*. Це привело до боротьби на ринку між країнами за вплив над інформаційним простором, який зараз має надзвичайну силу, та над використанням і перерозподілом ресурсів. Країни зараз мають активно спрямовувати свою економічну політику в напрямку розвитку високотехнологічних галузей, технологій задля підтримання своєї конкурентоспроможності на високому рівні, оскільки від цього залежить благополуччя, рівень життя та заробітних плат усього населення.

4. Важливим фактором є *розвиток міжнародної транспортної інфраструктури*. Останні десятиріччя особливо розвивався авіаційний, залізничний, водний та автомобільний транспорт. Цими видами транспорту здійснюються колосальні обсяги перевезень щодня. Не менш популярною є мережа трубопроводів, якими відбувається поставка нафти та природного газу.

5. *Відкритість для руху капіталу* означає, що він формує попит не лише на трудові ресурси своєї країни, але і на закордонну робочу силу, яка часто має певні переваги в порівнянні з національною. Зростання мобільності капіталу призводить до того, що і розвинені країни, і країни, що розвиваються, отримують вигоду від такої співпраці.

6. *Структурні зрушення економіки* кожної країни мали свої особливості, складнощі та проходили з різним ступенем важкості, але співвідношення заходів макроекономічної стабілізації економіки, лібералізації цін і зовнішньої торгівлі, інституціональних змін було націлено на розширення приватної власності. Ці структурні зміни спричинили безробіття та неповна зайнятість. Такі зміни спричинили недовиробництво ВВП і недоотримання податків у державі. Не обійшлося й без соціальних наслідків для працюючого населення та рівня стабільності держави загалом.

7. *Міжнародна трудова міграція* є найбільш важливим і складним фактором, що впливає на розвиток світового ринку

капіталу. На міграційні процеси впливають усі фактори, наведені вище. А також не менш важливу роль відіграє те, що в цьому процесі беруть участь люди. У цілому, на динамічність ринку праці впливає гнучкість робочої сили, що веде за собою міграційні процеси, а також гнучкість капіталу, результатом якого є аутсорсинг.

3. Теоретичні засади формування світового ринку праці

Різні економісти виділяли свої теорії щодо формування світового ринку праці в напрямку шкіл, в яких працювали:

➤ *теорія людського капіталу* (Дж. Беккер, Л. С'ястад, Г. Кларк). У рамках цієї теорії вчені вивчали міграцію робочої сили на мікрорівні. Бажання громадян мігрувати, а також отримати освіту представники цієї наукової школи вважають засобом інвестицій в «людський капітал», проте, варто зазначити, що це справедливо за умови отримання високої вигоди від міграції;

➤ *нова економічна теорія міграції* (О. Старк, Е. Тейлор, П. Арнольд). Ця теорія пояснювала те, що не окремі особистості приймають рішення мігрувати, а усі члени домогосподарств. Підіймаючись на макрорівень, представники цієї теорії показували, що деякою мірою трудова міграція та економічний розвиток країни – взаємопов'язані: високий рівень економіки може приваблювати велику кількість громадян з менш економічно розвинених країн;

➤ *сегментування ринку праці на первинний та вторинний сектори* (М. Пьює, А. Портес, Л. Бах). Якщо робочі місця в первинному секторі забезпечують стабільну роботу та високу оплату праці для національної робочої сили, то вторинний сектор пропонує низьку оплату, відсутність гарантій збереження зайнятості, досить невеликі можливості професійного зростання, що відштовхує національну робочу силу та породжує структурний попит на трудящих-мігрантів;

➤ деякі вчені (Е. Плетньов, Дж. Джонсон) пояснюють існування міжнародної трудової міграції через *формування світового ринку праці*. Він має лише умовні географічні межі, а працює за

рахунок експорту та імпорту трудових ресурсів. При цьому міграція робочої сили відбувається за рахунок динаміки політичних і демографічних процесів, а також різниці в економічному розвитку та, здебільшого, заробітних плат;

➤ *теорія глобальних систем, чи світового господарства* (С. Сассен, І. М. Петрас). Автори доводять, що міграція спостерігається між минулими метрополіями, чому сприяють історичні, культурні, мовні, адміністративні, економічні зв'язки між ними. Прихильники цієї теорії стверджують, що міграція набуває швидкого розвитку в результаті розвитку світової транспортної мережі, засобів зв'язку. Не менш важливу роль у розвитку міжнародного ринку праці відіграють транснаціональні корпорації, оскільки вони працюють на основі науково-технічної, комерційної кооперації підприємств будь-якої організаційно-правової форми та незалежно від виду діяльності, діють на ринках двох і більше країн та, відповідно, проводять єдину політику через декілька центрів прийняття рішень.

Регулювання різнонаціональних соціальних структур відбувається у багатьох напрямках, головними серед яких є:

- умови праці, способи найму і звільнення працівників;
- оплата праці, зокрема системи додаткових виплат;
- надання відпусток, вільних від роботи днів, тривалість робочого дня;
- соціальне страхування;
- надання різних пільг, у тому числі матеріального постачання, відпочинку.

Стан міжнародного ринку праці визначається такими тенденціями:

- суттєва диференціація секторальних структур зайнятості за країнами світу;
- зростання частки зайнятих у секторах послуг і скорочення в аграрному секторі та в промисловості;
- поширення нестандартних форм зайнятості та самозайнятості;
- значне скорочення зайнятості та зростання безробіття внаслідок поширення світової економічної кризи.

4. Основні ринки робочої сили

Світова фінансова криза, яка виникла в умовах поширення ролі глобалізації у формуванні рівня соціально-економічного розвитку країн, підсилила нестабільність і суперечливість ситуації на міжнародному ринку праці у сфері міжнародної міграції. Вона зумовила не лише скорочення потреб у трудовій міграції, але й відчутне погіршення стану родин мігрантів годувальників, що повертаються на батьківщину. Найвідчутнішим є вплив кризи на становище жінок мігрантів, оскільки вони зайняті переважно в сферах, де безробіття зростає найвищими темпами (сфера послуг, охорона здоров'я тощо).

За даними МОП, 90% економічно активного населення розвинених країн зайняті в суспільному виробництві, а в сільському господарстві – близько 5–10%, причому цей показник має тенденцію до спаду. Також дане дослідження констатує, що у світі лише 25% працівників мають постійну роботу. У інших трьох четвертих є можливість працювати по короткострокових контрактах, тимчасово або неофіційно. Причому, як виявилось, частина людей, які мають повноцінну зайнятість – не мають пенсійних пільг та гарантій. На рис. 3 наведено динаміку рівня зайнятості у світі у % до попереднього періоду минулого року.

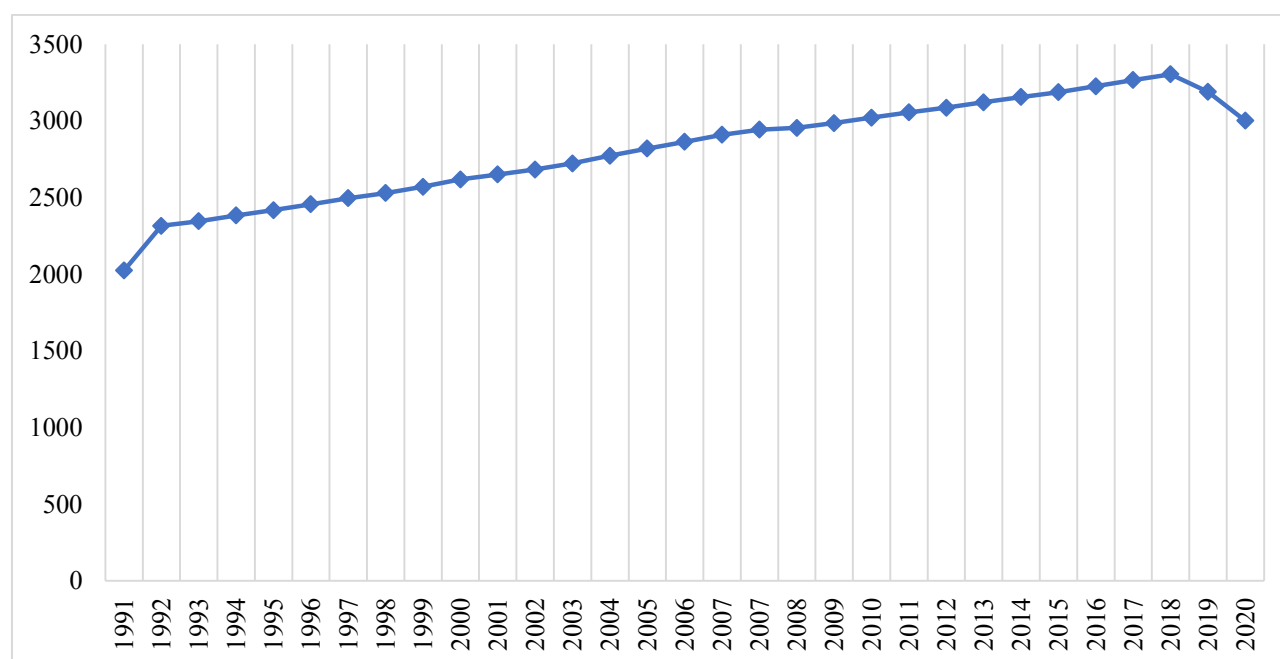

Рис. 3. Динаміка рівня зайнятості населення світу

З даного рисунку видно, що найбільші показники зростання зайнятості спостерігаються у 2013 р., коли світ повністю вийшов із кризи 2009 р., що привело до позитивної стабільності в розвитку країн з відповідним розвитком промисловості, виробництва, що, своєю чергою, сприяло створенню робочих місць та підвищенню рівня зайнятості. Помітний спад відбувся наприкінці 2013 р. з подальшим різким стрибком вже на початку 2014 р. З 2018 р. по 2020 рр. спостерігається позитивна тенденція зростання зайнятості, у 2019 р. рівень зайнятості різко впав, що пов'язано із пандемією COVID-2019.

Ще один важливий показник, який характеризує стан світового ринку праці – рівень безробіття. Світовий ринок праці зазнав серйозного випробування: коронавірус залишив без робочих місць мільйони людей, а глобальна економіка недорахувала трильйони доларів. Найсильніше від пандемії постраждала молодь: саме молоді люди найчастіше працювали у сферах, які зазнали збитків через пандемію.

Міжнародна організація праці зробила висновок, що пандемія коронавірусу завдала глобальному ринку праці нищівного удару. Світ зіткнувся з безробіттям небувалих масштабів: лише у 2020 році без роботи залишилося 114 мільйонів людей. Для світової економіки це призвело до втрати 3,7 трильйона доларів (4,4 відсотка ВВП). Окремо МОП звернула увагу на безробіття серед молоді, у 2020 р. серед людей віком від 15 до 24 років воно склало 8,7 відсотка в середньому по світу, тоді як серед старших людей роботу втратили 3,7 відсотка.

На рис. 4. зображено, що на тлі зростаючої кількості заражень COVID-19 та запровадження локдаунів глобальна економіка за підсумками 2020 р. скоротилася на 6,8 відсотка. Її зростання, за прогнозами, становитиме 38 відсотків у порівнянні з тим рівнем, який був до пандемії (з 4,8 мільйона людей у першому кварталі 2020 року до 6,6 мільйона осіб). Найскладніше ситуація складається в Іспанії: рівень безробіття там склав 16,1 відсотка (3,7 мільйона осіб), Італії (10,2 відсотка, або 2,5 мільйона) та Латвії (8,7 відсотка, або 83 тисячі осіб). У середньому по ЄС безробіття склало 7,5 відсотка – близько 16 мільйонів осіб.

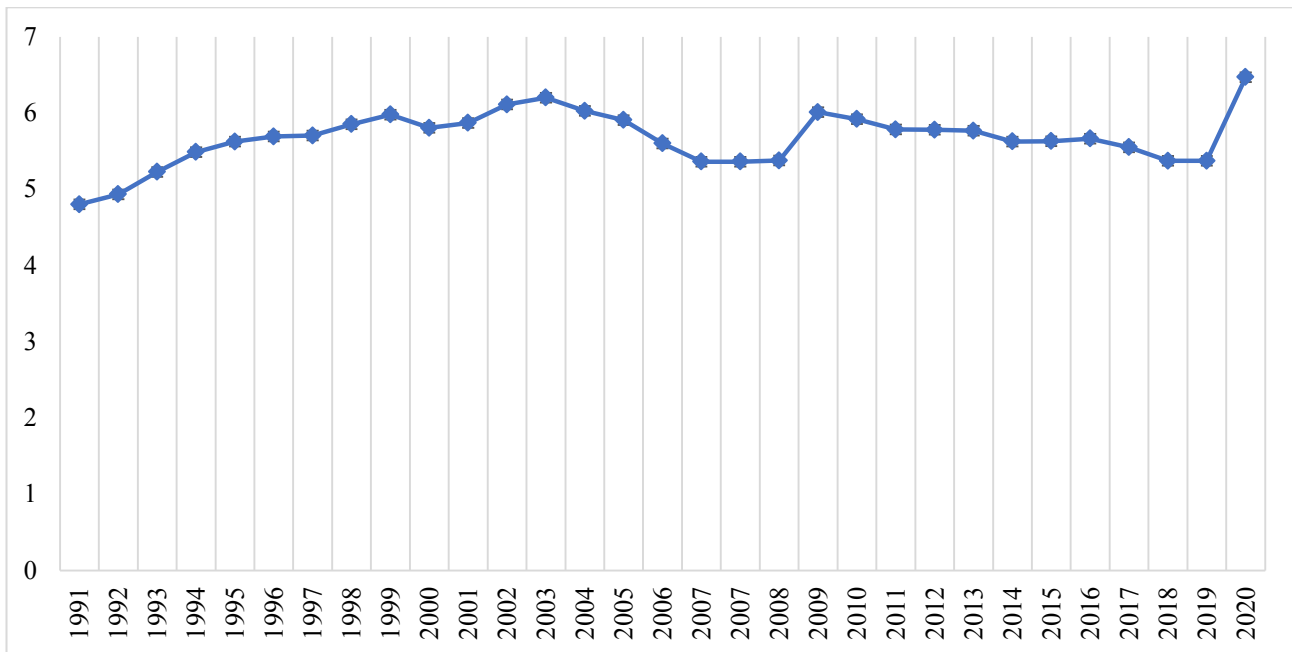

Рис. 4. Динаміка рівня безробіття у світі

Варто також відмітити, що коли світовий ринок праці стрімко розвивався, паралельно почався розподіл міжнародного ринку на кілька окремих сегментів, які виділяються власними закономірностями руху трудових ресурсів. Сегментація міжнародного ринку праці вказує на особливості попиту на трудові ресурси, їх кваліфікацію та міжнародний поділ праці. Це означає, що робоча сила на ринку праці різноманітна та має відмінності від тієї, яка виступає лише на національних ринках. Вона характеризується високим рівнем мобільності та здатністю пристосовуватися до вимог роботодавців. Детальніше структура світового ринку праці на сучасному етапі наведена в *табл. 1*.

У структурі міжнародного ринку праці вирізняються два найзначніші сегменти. Перший сегмент охоплює робочу силу, яка характеризується відносно постійною зайнятістю, стабільністю трудових навичок, високим рівнем кваліфікації й зарплати, а також доволі чіткою ієрархією кваліфікації. Це загалом привілейована верства працівників із країн з розвинутою ринковою економікою, а також країн із середнім рівнем розвитку (Сінгапур, Тайвань, Гонконг). Слід згадати й іншу, щоправда не таку численну, верству зайнятих у різних міжнародних організаціях (ООН, спеціалізованих органах ООН, Міжнародному валютному фонді, СОТ, ЮНЕСКО та

ін.) Наймання працівників у такі організації відбувається на чисто міжнародній основі і, як правило, з урахуванням лише професійної придатності. Цей ринок праці має певну тенденцію до розширення з огляду на зростання міжнародних зв'язків та загострення глобальних проблем.

Таблиця 1

Сегменти сучасного світового ринку праці

ТНК	Середні та малі підприємства розвинених країн
❖ привілейовані працівники Інформаційні працівники, програмісти; ❖ фахівці середньої кваліфікації; ❖ висококваліфіковані групи робітників Сінгапуру, Гонконгу, Тайваню; ❖ жіноча робоча сила (молоді неодружені жінки); ❖ робоча сила, що поставляється районами з низьким рівнем розвитку; ❖ робочі мігранти; ❖ учені та науковці.	❖ фахівці середньої кваліфікації; ❖ жіноча робоча сила (молоді неодружені жінки); ❖ робоча сила, що поставляється районами з низьким рівнем розвитку; ❖ робочі мігранти; ❖ учені та науковці.
Підприємці країн, що розвиваються	Міжнародні організації
❖ привілейовані працівники; ❖ інформаційні працівники, програмісти; ❖ фахівці середньої кваліфікації; ❖ висококваліфіковані групи робітників Сінгапуру, Гонконгу, Тайваню; ❖ жіноча робоча сила (молоді неодружені жінки); ❖ робоча сила, що поставляється районами з низьким рівнем розвитку «Експортні робітники» країн Азії; ❖ нелегальні робітники.	❖ інформаційні працівники, програмісти; ❖ фахівці середньої кваліфікації; ❖ учені, науковці.

Другий доволі великий сегмент міжнародного ринку праці – робоча сила, яка походить із районів світу з відносно низьким рівнем економічного розвитку. Серед цих працівників треба вирізнити специфічний загін так званої нелегальної робочої сили, чималі потоки якої спрямовуються в індустріальні країни, зокрема США. До цієї

категорії працівників можна приєднати також «екологічних біженців», котрі через катастрофічні природні умови (наприклад, посуха) змушені покинути свої насиджені місця, шукати роботу в інших країнах та регіонах. Економічна функція нелегального ринку праці зводиться переважно до обслуговування потреб величезної маси дрібних та середніх підприємств в індустріальних країнах, які, на відміну від великих підприємств, неспроможні застосовувати в широких масштабах дорогі технології збереження праці. Держава, як правило, мовчазно сприяє використанню праці нелегалів.

На ринку праці можна вирізнити ще дрібніші сегменти, класифікуючи робочу силу за віковими й професійними особливостями, ознаками тієї або іншої культури, традиції, а також національними, расовими та статевими ознаками. Такий поділ чималою мірою пов'язаний із діяльністю ТНК, які мають попит на чітко визначені категорії робочої сили. Так, філіали західних компаній у країнах, що розвиваються (зокрема, в зонах «вільної торгівлі»), прагнуть використати, насамперед, працю молодих незаміжніх жінок, які не висувають високих вимог щодо оплати праці і водночас є слухняними, надійними, спритними в роботі. Жіноча робоча сила стала важливим сегментом нинішнього світового ринку праці, особливо в країнах, що розвиваються.

Сучасна структура світового ринку праці характеризується, насамперед, виникненням такого нового й особливого його сегмента, який пов'язаний із використанням висококваліфікованих спеціалістів (наукових працівників, інженерів, аналітиків систем та ін.), а також фахівців у сфері інформатики, менеджерів. Специфіка цього сектора ринку праці полягає в тому, що завдяки розвинутій мережі телекомунікацій певна частина інтелектуальної робочої сили може брати участь у виробничому процесі, що здійснюється на будь якій відстані від місця її перебування.

Формування міжнародного ринку праці в контексті міграції робочої сили розглядав професор Ю. Макогон, який визначив такі етапи та їх особливості:

1) *Домонополістичний капіталізм*. Масова міграція з Європи за океан, що і стало початком створення міжнародного ринку праці.

Головні отримувачі робочої сили в ХІХ ст. – країни Північної Америки, Австралія та Нова Зеландія.

2) *Епоха монополістичного капіталу.* З 1880 р. почалося стрімке зростання еміграції в Америку, яку пізніше назвали «ною еміграцією». Найбільша кількість трудових ресурсів виїжджала з країн Східної Європи: Росії, Болгарії, Австрії, Іспанії, Португалії. Також у цей період активно розвивалась еміграція з Індії, Китаю, Східної Африки. Досить високий показник еміграції спостерігався також із країн Латинської Америки.

3) *Період між світовими війнами.* Зрозуміло, що особливістю даного періоду було стрімке зниження міграції трудових ресурсів між країнами.

4) *Післявоєнний період.* Характеризується посиленням внутрішньоконтинентальної міграції (найбільше спостерігалось в Африці та Європі).

5) *Період, що розпочався у 80–90-ті рр. ХХ ст. і триває до нашого часу.* Характерна глобалізація, розвиток ТНК, регіональна економічна інтеграція, лібералізація кордонів, швидкий розвиток комунікаційних систем, розвиток нових центрів залучення робочої сили, збільшення масштабів і темпів міжнародної міграції.

За останнє десятиріччя масштаби міграції стабільно збільшуються. Розглядаючи світове господарство в цілому, можна виділити такі основні потоки трудової міграції: із країн, що розвиваються, до розвинених; між розвиненими країнами; між країнами, що розвиваються; з постсоціалістичних країн до розвинених країн (табл. 2).

Таблиця 2

Основні центри тяжіння робочої сили

Західна Європа	Загальна кількість зайнятих щорічно коливається в межах 4–7,5 млн. чоловік. Їх питома вага в загальній чисельності працюючих в деяких країнах становить: Люксембург – 33%; Швейцарія – 20%; Австрія – 9%; Бельгія – 9%; Німеччина – 8%; Франція – 8%; Нідерланди – 5%; Данія – 4%; Італія – 2%.
США	Іноземці складають більше 7% від загальної чисельності, причому 75% від загальної чисельності іноземців-резидентів, які народжені за межами США (близько 26 млн. осіб), мешкають у семи штатах: Каліфорнії, Нью-Йорку, Техасі, Флориді, Нью-Джерсі, Іллінойсі, Массачусетсі. В Каліфорнії

	на них припадає 22% населення. Серед країн-експортерів робочої сили до США слід назвати Мексика , на яку припадає 12% прибулих, а також Китай, Філіппіни, В'єтнам, Індію, колишні республіки СРСР і Домініканську Республіку.
Нафтодобувні країни Близького Сходу	В регіон щорічно прибуває близько 4 млн. іноземців, в основному з Індії, Пакистану, Бангладеш, Філіппін та деяких інших країн. Питома вага іммігрантів: Катар – 95%; Саудівська Аравія – 48%; Бахрейн – 46%; Оман – 40%; ОАЕ – 37%.
Латинська Америка	Загальна чисельність прибулих дорівнює 7–8,5 млн. чоловік. Найбільше притягує до себе Аргентина. Серед інших країн, з точки зору тяжіння, можна також виділити Венесуелу.
Австралія	Країна стає все більш привабливою для іноземців. Сьогодні одна чверть населення Австралії – іммігранти з більше ніж 100 країн світу.
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	Головними країнами-реципієнтами виступають Південна Корея, Японія, Бруней, Гонконг, Малайзія, Сінгапур, Тайвань, в які прибувають вихідці з Китаю, Таїланду, Лаосу, В'єтнаму, Індії та Філіппін.
Африка	В Північній Африці центром тяжіння виступає Лівія, що приймає, насамперед, єгиптян, а на півдні – Південно-Африканська республіка, яка притягує вихідців з Мозамбіку та деяких інших сусідніх країн. Певну привабливість має також Нігерія, здебільшого для вихідців з Гани, Чаду та Беніну.

Панівна більшість міжнародної міграції залишається сконцентрованою у декількох країнах. 75% усіх світових мігрантів зосереджено у 12% усіх країн світу. Загальновизнаними центрами тяжіння професіоналів є США і Західна Європа. Вони мають потребу в програмістах, банківських працівниках, архітекторах, лікарях, викладачах вищої школи та інших. Зараз у США працюють близько 20% від загального числа трудових мігрантів світу (46 млн. осіб). Підвищеною популярністю користується і Росія, що знаходиться на другому місці – 11 млн. мігрантів. Німеччина за два десятиліття перемістилася з шостої позиції на третю. Всього в країнах з високим доходом на душу населення (понад \$12 тис.) проживають 160 млн. мігрантів, або 69% від загального числа, проти 87 млн., або 57%, 23 роки тому. Спеціалісти в галузі ракетобудування, інженери-нафтовики, кваліфіковані будівельники мають попит у країнах Близького Сходу. На низько кваліфікованих працівників є попит у таких країнах, як Італія, Іспанія, Португалія, Кіпр тощо.

5. Наслідки міжнародної міграції

Нині міжнародна міграція робочої сили перетворилася на суттєвий економічний, соціальний та гуманітарний фактор розвитку як країн походження, так і тих, що приймають. Кожна із сторін, яка бере участь у процесі обміну трудовими ресурсами, намагається здобути для себе конкретну користь. Масове переміщення робочої сили, якими б причинами воно не обумовлювалось викликає помітні соціально економічні наслідки як для країни реципієнтів, в які мігрують кадри, і для країни донорів, звідки вони виїжджають.

Для країни реципієнта позитивним наслідком трудової міграції є:

- зростання сукупного попиту, національного виробництва та економічного розвитку. Кваліфіковані іммігранти сприяють інвестиціям у нові підприємства і проекти та інноваційному розвитку постіндустріальних країн. Так, кожний четвертий молодий учений США – це мігрант;

- притік іноземних працівників дає можливість зменшити вартість робочої сили, прискорити темпи розвитку НТП, збільшувати обсяги виробництва ВВП і національного доходу. Користь від імміграції є особливо відчутною, якщо іммігранти везуть з собою в чужу країну значний фінансовий капітал, або ж є високо кваліфікованими спеціалістами;

- шляхом залучення працівниць молодого віку деякі країни намагаються розв'язати демографічні проблеми;

- мігранти у більшості випадків заповнюють ті ніші ринку праці, які є непопулярними серед місцевого населення. Через це у країнах реципієнтах співіснують два сегменти ринку праці: національний та іноземний;

- імпорт дешевої робочої сили є вигідним для місцевих роботодавців, оскільки дозволяє їм тиснути на працівників під час трудових переговорів про рівень заробітної плати;

- іноземних працівників часто розглядають і як певний амортизатор у випадку криз і безробіття: їх першими звільняють, поповнюючи резервну армію праці;

- у багатьох країнах легальних мігрантів не забезпечують пенсіями (економія на пенсійному забезпеченні) і не враховують при реалізації різного роду соціальних програм.

Позитивні і негативні соціально-економічні наслідки міграції робочої сили країн-експортерів і країн-імпортерів

Країни	Експортери (країни-донори)	Імпортери (країни-реципієнти)
Наслідки		
Позитивні	1. Знижується напруга на внутрішньому ринку праці завдяки експорту надлишкової робочої сили. 2. Зростають надходження до бюджету у вигляді податків з фірм-посередників. 3. Збільшуються валютні надходження до країни за рахунок приватних переказів емігрантів. 4. Зростає рівень життя і добробут залишених вдома членів сімей і утриманців мігрантів за рахунок переказів і речових відправлень. 5. Збільшуються можливості приватного інвестування завдяки поверненню на батьківщину (після ротації) особистих коштів, засобів виробництва тощо мігрантів. 6. Підвищується техніко-економічний рівень виробництва внаслідок праці більш кваліфікованих емігрантів, що повертаються на батьківщину з розвинених країн. 7. З'являється можливість створення високоприбуткової галузі з експорту робочої сили. 8. В окремих випадках, якщо це передбачено двосторонніми угодами, держава може отримувати компенсацію за використання імпортованих трудових ресурсів.	1. Стимулюється розвиток виробництва внаслідок екстенсивного збільшення робочої сили. 2. Зростає конкурентоспроможність продукції завдяки використанню більш дешевої праці іммігрантів. 3. Знижуються витрати на підготовку та перекваліфікацію власних кадрів, в тому числі вищої кваліфікації. 4. Заповнюються вакансії в неprestижних сферах і галузях економіки. 5. Під час криз знижується соціальна напруга за рахунок звільнення іммігрантів і заповнення вакансій робітниками-резидентами. 6. Зменшується бюджетне навантаження завдяки економії коштів по пенсіям та соціальним пільгам. 7. Зростає продуктивність праці робітників і ефективність виробництва в цілому за рахунок конкуренції на ринку праці. 8. Покращується демографічна ситуація в "старіючих" країнах, а в деяких – і генофонд нації.

Негативні	1. Зменшуються можливості власного розвитку внаслідок відтоку кваліфікованих кадрів і фахівців (“втрата розумів”) в більш привабливі країни. 2. Знижується загальна конкурентоспроможність на власному ринку праці в результаті відтоку кваліфікованих, молодих кадрів. 3. Виникає можливість приховування мігрантами доходів і ухилення від податків щодо країн, які не мають між собою двосторонніх угод про уникнення подвійного оподаткування. 4. Зменшуються надходження до бюджету як слідство скорочення кількості потенційних платників податків.	1. Посилюється напруга на ринку праці щодо робітників-резидентів за рахунок найму більш дешевої іноземної робочої сили. 2. Зростають витрати на соціальний захист іммігрантів. 3. Здійснюється відтік за кордон валютних коштів у вигляді переказів іммігрантів. 4. Збільшується загроза загострення міжнаціональних, міжетнічних, міжконфесійних та інших соціальних проблем. 5. Погіршується криміногенна ситуація в країні.

Негативним моментом імпорту робочої сили є підвищення соціальної напруги в країні, оскільки місцеві робітники та їх профспілки зростання безробіття і погіршення умов продажу робочої сили пов'язують з притоком у країну іммігрантів. Економічна криза, безробіття стали причиною загострення негативних настроїв серед корінного населення по відношенню до іммігрантів.

Слід зважати й на зростання утримання тих мігрантів, які живуть на різні соціальні пільги за рахунок податків інших громадян. Як правило, це характерно для європейських країн із соціально орієнтованою ринковою економікою.

Серед позитивних наслідків еміграції для країни донора визначають зменшення рівня безробіття, зниження соціальної напруженості, зростання трансфертних грошових переказів, які формують позитивне сальдо платіжного балансу країни. За світовими дослідженнями, доходи мігрантів, які прибувають з бідних країн до багатших, у середньому більші у 15 разів. Тому грошові перекази фізичних осіб зростають вищими темпами, ніж кількість самих міжнародних мігрантів. У разі тимчасової міграції, коли працівники повертаються додому, велику роль відіграють здобуття ними зарубіжної освіти, переймання досвіду і традицій інших культур,

розширення професійних навичок, загального світогляду, розуміння стандартів цивілізованого побуту.

Поряд із позитивними наслідками, існують також негативні наслідки еміграції. Адже не завжди мігранти повертаються назад додому. Тоді національна економіка неповоротно втрачає висококласних фахівців, плоди їх потенціальної діяльності, витрати на освіту та підвищення кваліфікації. Зменшується обсяг виробництва національного доходу і ВВП, падають темпи розвитку НТП. Еміграція дуже часто завдає шкоди інтелектуальному потенціалу країн експортерів робочої сили, оскільки скорочується кількість носіїв національної культури, прогресивних тенденцій та ідей, представників середнього класу, який є основою стабільності суспільства. Якщо ж виїжджають молоді працівники, то зменшується підприємницька активність у національній економіці, погіршується репродуктивний стан населення країн донорів. Під впливом еміграції відбуваються негативні зміни у віковій та статевій структурі населення країни донорів. Серед тих, хто залишає країну в пошуках роботи і заробітку, переважають чоловіки працездатного віку. А тому в країні спостерігається старіння нації та зростання питомої ваги жінок в загальній чисельності населення.

Загалом, здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що вигоди, які отримують промислово розвинуті країни (держави-реципієнти) від «викачування робочих рук» з менш розвинутих країн перевищують їх втрати. У цьому контексті слушною є точка зору тих дослідників, які вважають, що «не розвинуті країни допомагають країнам, що розвиваються, а, навпаки, ці останні надають кваліфіковану допомогу й без того не бідним країнам імпортерам робочої сили».

Крім економічних, доцільно узагальнити соціальні та демографічні наслідки зовнішньої міграції. Для країни постачальника робочої сили це:

1. депопуляція країни – систематичне зменшення абсолютної чисельності населення;
2. соціальне сирітство або проблема ще одного втраченого покоління;

3. політичний аспект; трудові мігранти, насамперед нелегальні, стають зручним об'єктом політичних маніпуляцій.

Для країн імпортерів:

1. приплив іноземних робітників з-за кордону дає змогу країні дещо пом'якшити прояви демографічної кризи, оскільки зазвичай мігрують молоді люди репродуктивного віку. Дякуючи цьому, відбувається зниження середнього віку населення держави, а значить, гальмується процес «старіння» нації;

2. В державі прийому робочої сили можуть виникати проблеми, пов'язані з перебуванням на її території громадян інших країн. Мова може йти про соціально культурні, міжетнічні, політичні, правові та деякі інші проблеми.

Міграція сьогодні стала глобальним явищем зростаючого масштабу та складності. Багато країн світу тепер є місцем походження, транзиту чи призначення працівників-мігрантів. Динаміка трудової міграції може впливати на соціально-економічну ситуацію в країнах походження, транзиту або призначення мігрантів. В останніх трудова міграція може сприяти омолодженню робочої сили, забезпечити функціонування працевітких галузей, таких як сільське господарство, будівництво та особисті послуги, стимулювати підприємництво, підтримати роботу систем соціального захисту, а також допомогти у задоволенні кадрових потреб. У свою чергу, країни походження отримують користь у вигляді грошових переказів, які мігранти відправляють на батьківщину своїм сім'ям, і у вигляді інвестицій, технологій та найважливіших навичок, джерелом яких виступають мігранти, що повернулися, та спільноти співвітчизників за кордоном.

ТЕМА 3

ВИКЛИКИ МІГРАЦІЇ ДЛЯ МІСТ ДЕСТИНАЦІЙ

- 1. Міста дестинації для іммігрантів.*
- 2. Виклики міграційних потоків для міст – основних реципієнтів іммігрантів.*
- 3. Вплив міграції на інфраструктуру та послуги.*
- 4. Виклики та можливості для Берліна як міста дестинації мігрантів.*
- 5. Виклики та можливості для Афін як міста дестинації мігрантів.*
- 6. Виклики та можливості для Парижа як міста дестинації мігрантів.*

1. Міста дестинації для іммігрантів

Основоположними чинниками міжнародної економічної міграції в умовах геополітичної нестабільності є:

- воєнні дії;
- економічні санкції;
- тероризм;
- політичні переслідування;
- боротьба за ресурси;
- техногенні катастрофи та природні катаклізми.

За даними Агентства Integrated Regional Information Networks (IRIN), нині у світі налічується близько 40 локальних збройних конфліктів, які спричинюють збільшення міграційних потоків (Рис. 1.).

Лавинне наростання міграційних потоків із неблагополучних країн третього світу у високорозвинені держави зумовлюється не лише політичною нестабільністю у світі і воєнними конфліктами із застосуванням зброї масового знищення, але й економічними чинниками та бажанням осіб, що шукають притулку, покращити власні умови життя та наблизитися до європейських стандартів.

Традиційно зменшення населення певної країни внаслідок масової нелегальної еміграції вказує на сукупність несприятливих і небезпечних умов для життя громадян усередині їхньої держави, що унеможлиблює підтримання і задоволення найнеобхідніших життєвих потреб, тому спричинює збільшення кількості мігрантів у країни з високими життєвими стандартами та зумовлює посилення міграційних процесів загалом у світовому господарстві.

Рис. 1. Карта гарячих точок планети

У багатьох країнах третього світу на фоні бойових дій відзначається глибока економічна криза, що супроводжується низьким рівнем ВВП, відсталою матеріально-технічною базою у промисловому секторі й екстенсивним сільським господарством, низьким рівнем заробітної плати, високим безробіттям і вимушеною неповною зайнятістю, поширенням бідності та значним рівнем майнового розшарування населення, високим рівнем смертності та низькою тривалістю життя.

У період з 2000 по 2010 р. кількість міжнародних мігрантів зросла майже на 48 млн. у всьому світі, і ще 60 млн. мігрантів додалося між 2010 і 2020 роками. Більша частина міжнародних потоків мігрантів була збільшена за рахунок трудової або сімейної

міграції. Гуманітарна криза в різних частинах світу також внесла свої корективи: кількість біженців та шукачів притулку зросла на 17 млн. між 2000 і 2020 роками.

У 2020 році кількість вимушено переміщених осіб через національні кордони у всьому світі становило 34 млн., що вдвічі більше, ніж у 2000 році.

Переважає більшість міжнародних мігрантів оселилася в країнах, що пропонують найбільші можливості для мігрантів та їхніх родин. Станом на 2020 рік 65% усіх міжнародних мігрантів у світі (182 млн.) проживали в країнах з високим рівнем доходу (Рис. 2). 31% або 86 млн. мігрантів проживали в країнах з середнім рівнем доходу або переважно в країнах з рівнем доходу вище середнього, тоді як країни з низьким рівнем доходу приймали порівняно невелику кількість мігрантів: майже 12 млн., або 4 % від загальної кількості міжнародних мігрантів.

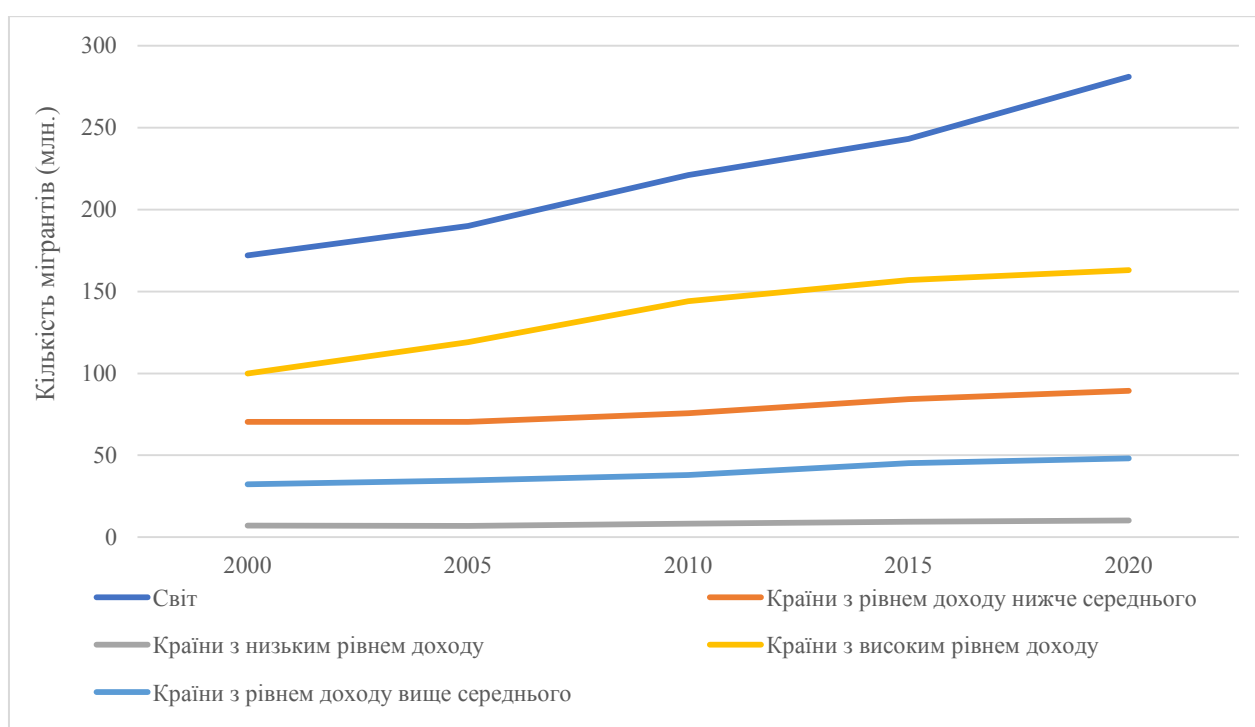

Рис. 2. Кількість міжнародних мігрантів в розрізі дестинацій за рівнем доходу

Протягом останніх 20 років країни з високим рівнем доходу неухильно завойовували позиції в якості основних дестинацій міжнародних мігрантів. З 2000 по 2020 роки в країнах з високим

рівнем доходу розмістилось 80 млн. мігрантів (75%) від 107 млн. міжнародних мігрантів, доданих у всьому світі за зазначений період. Для порівняння: країни з середнім рівнем доходу привабили 22 млн. мігрантів, а країни з низьким рівнем доходу – 5 млн. Швидке збільшення кількості мігрантів у країнах з високим рівнем доходу спричинене попитом на трудові мігранти, частково зумовлене демографічними відмінностями, зокрема з точки зору вікової структури, яка існує між країнами з різними рівнями доходу.

Країни з низьким і середнім рівнем доходу розмістили більшість людей через наступні причини: конфлікт, переслідування, насильство або порушення прав людини. Біженці та шукачі притулку в цих країнах становили приблизно половину або більше всіх мігрантів, доданих у ці країни між 2000 і 2020 роками.

Навпаки, у країнах з високим рівнем доходу більшість приросту загальної чисельності мігрантів протягом минулих двох десятиліть була спричинена іншими видами міграції, включаючи трудову, возз'єднання сім'ї, та освіта. У 2020 році у країнах з високим рівнем доходу біженці та шукачі притулку становили приблизно 3% від усіх мігрантів, у країнах із середнім й низьким рівнем доходу – відповідно 25% та 50%.

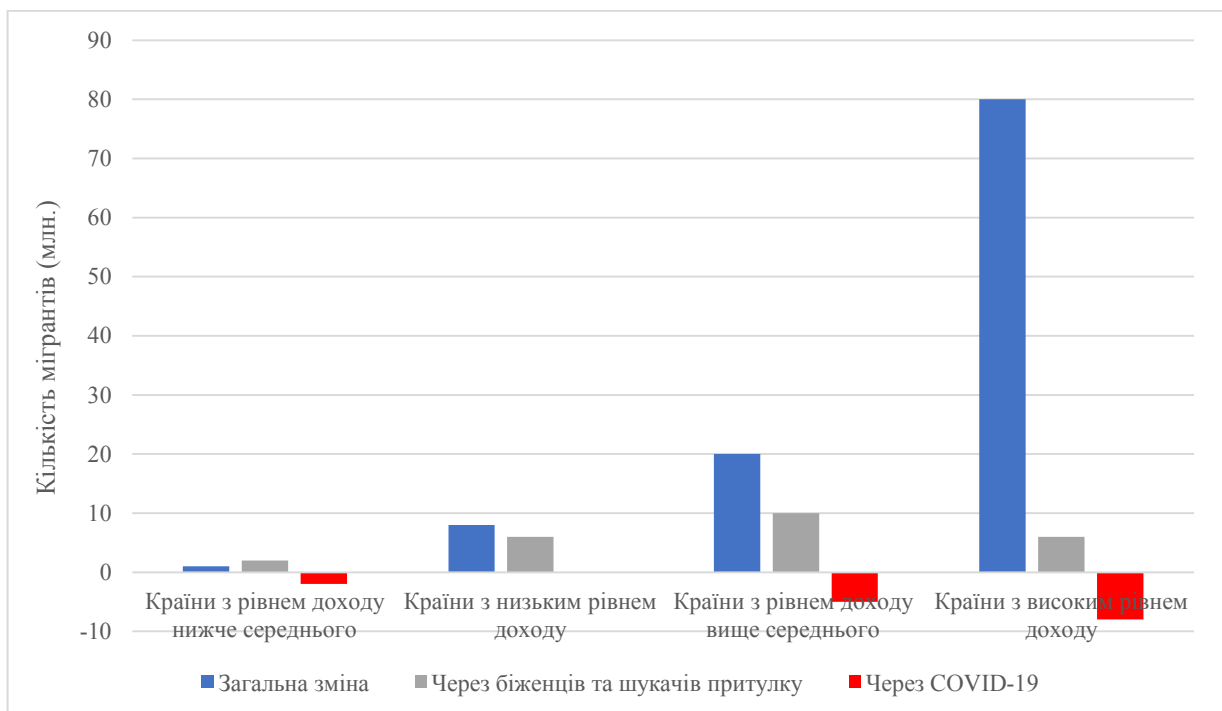

Рис. 3. Зміна кількості міжнародних мігрантів в розрізі країн-дестинацій за рівнем доходу

Жодна з 22 країн з високим рівнем доходу, де щонайменше половина всіх мігрантів у 2020 році не були біженцями чи шукачами притулку. Пандемія COVID-19 уповільнила зростання кількості мігрантів в розрізі країн з різним рівнем доходу.

З точки зору регіонального розподілу проживання мігрантів, Європа була найбільш привабливою дестинацією для найбільшої кількості міжнародних мігрантів у світі: у 2020 році – 87 млн. мігрантів. Північна Америка є другою за величиною дестинацією по кількості мігрантів – майже 59 млн. далі йдуть Північна Африка та Західна Азія – майже 50 млн. мігрантів. В усіх інших регіонах кількість мігрантів була значно меншою.

Згідно даних Міжнародної організації з міграції Бразилія, Індія, Східна Азія та Південна Африка є новими ринками для дестинації мігрантів. Деякі країни, що розвиваються стали як країною донором мігрантів, так і країною дестинації. Наприклад, Китай є дестинацією для іммігрантів з Нігерії і також країною донором для емігрантів до країн Близького Сходу.

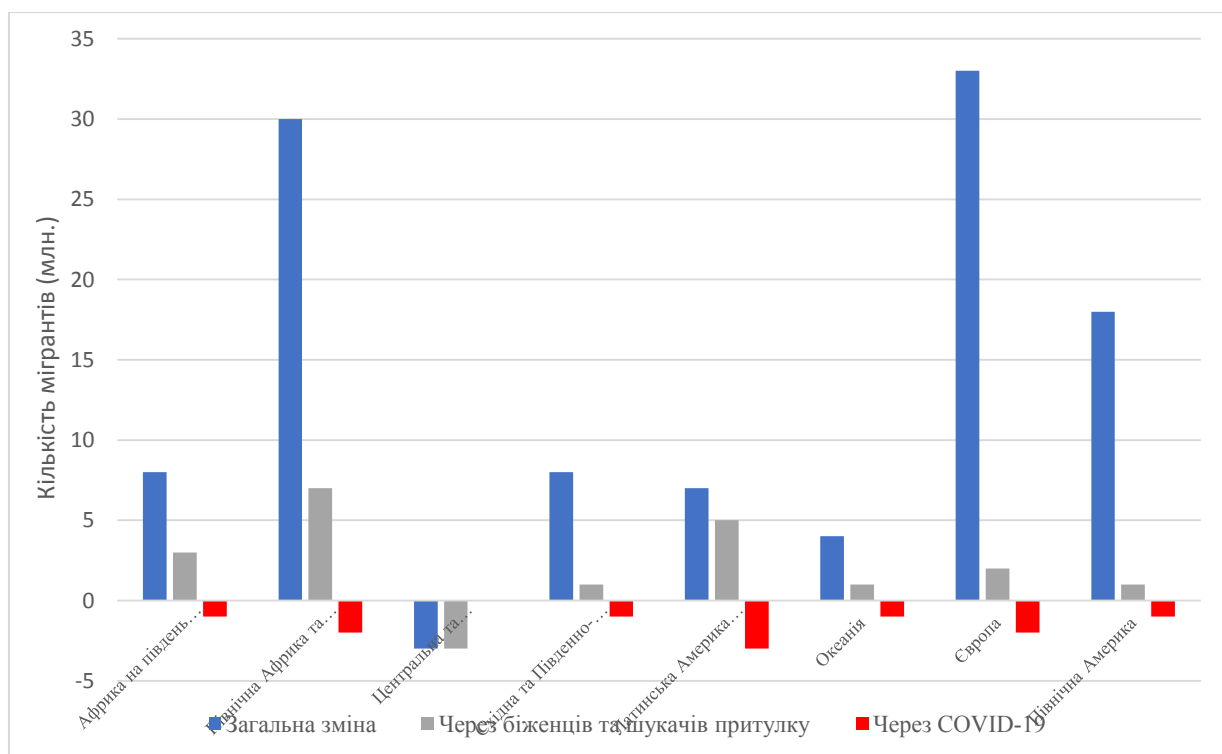

Рис. 4. Зміна кількості міжнародних мігрантів в розрізі регіонів

У період з 2000 по 2020 рік Європа, Північна Африка та Західна Азія додали найбільшу кількість мігрантів – відповідно 30 і 29 млн.,

тоді як Північна Америка додала близько 18 млн. З 29 млн. мігрантів, які прибули до Північної Африки та Західної Азії, близько 9 млн. були біженцями або шукачами притулку. Якщо нинішні тенденції збережуться, то Північна Африка та Західна Азія, ймовірно, випередять Північну Америку як другий регіон за кількістю мігрантів у світі в наступні десятиліття.

Приблизно один з п'яти міжнародних мігрантів живуть в топ 20 найкращих «глобальних містах», які є передовими виробниками послуг, мають сильну економіку і міжнародні шлюзи, а також в них зосереджені політичні та культурні центри міжнародного значення. До таких глобальних міст відносять Пекін, Берлін, Брюссель, Буенос-Айрес, Чикаго, Гонконг, Лондон, Лос-Анджелес, Мадрид, Москва, Нью-Йорк, Париж, Сеул, Шанхай, Сінгапур, Сідней, Токіо, Торонто, Відень і Вашингтон.

У великих містах велику частку населення складає населення іноземного походження. Так, наприклад, в Дубаї та Брюсселі відповідно 83% та 62% населення – це вихідці з-за кордону. Велика частка іммігрантів в містах посилює їхній глобальний характер з точки зору культури та соціальних звичаїв, навіть якщо ці фактори не обов'язково враховуються в міських системах класифікації (Рис. 5).

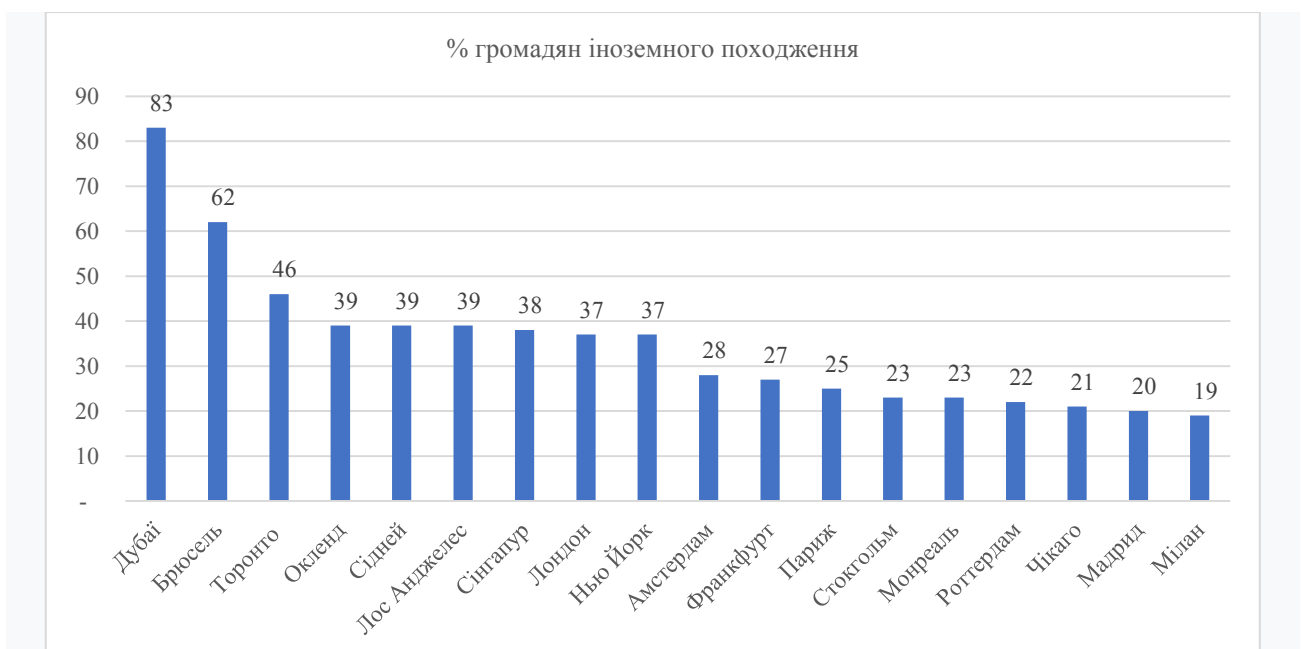

Рис. 5. Населення іноземного походження у великих містах (як % від загальної кількості)

У 2018 році США було найбільш популярним місцем дестинації, після нього Німеччина, Канада, Великобританія, Франція, Австралія тощо (рис. 6).

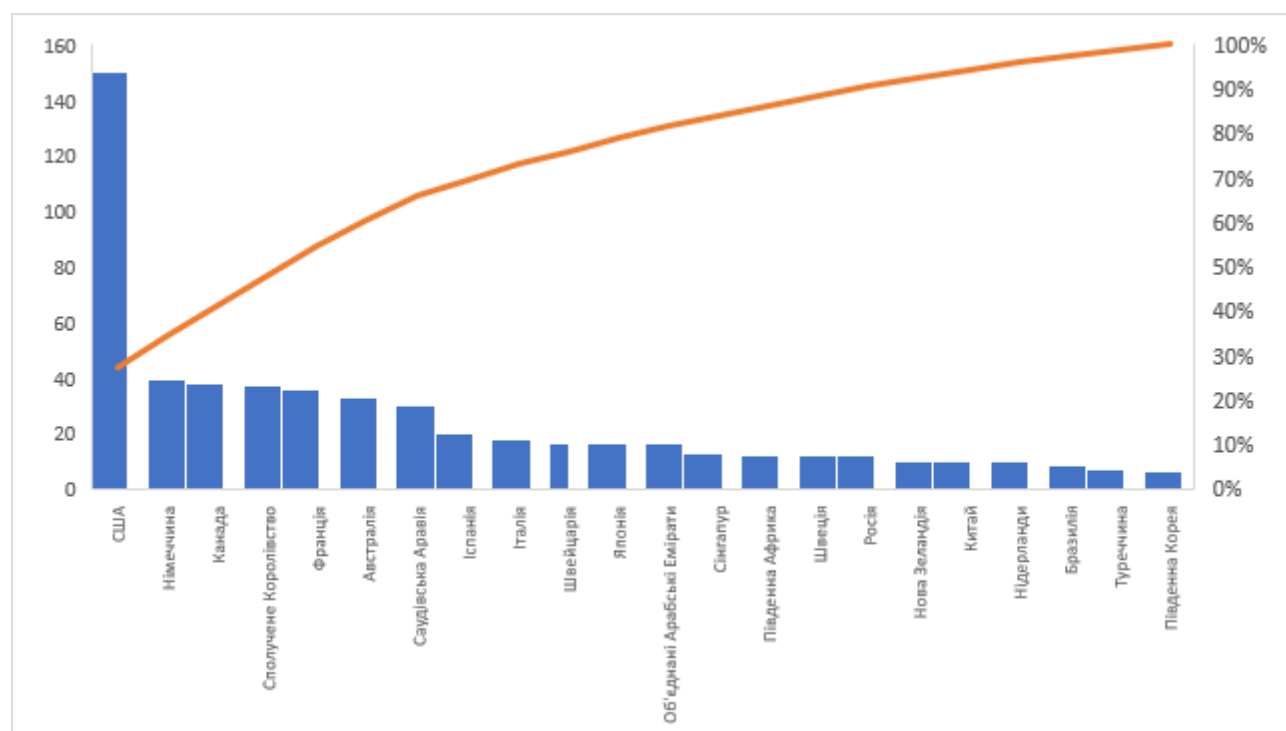

Рис. 6. Топ найбажаніших дестинацій світу для мігрантів, 2018 рік

У 2020 році дві третини всіх міжнародних мігрантів жили лише в 20 країнах. Однак у порівнянні з 2000 роком частка всіх міжнародних мігрантів, які проживають лише в 20 країнах, знизилася, що свідчить про зростання диверсифікації дестинацій мігрантів.

Сполучені Штати Америки залишаються найбільшою країною призначення міжнародних мігрантів: 51 млн. мігрантів у 2020 році, що дорівнює 18% від загальної кількості мігрантів у світі. Німеччина прийняла друге місце за кількістю мігрантів у світі: (близько 16 млн.), далі йдуть Саудівська Аравія (13 млн.), Російська Федерація (12 млн.) і Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії (9 млн.).

З 20 найбільших напрямків для міжнародних мігрантів у 2020 році всі, крім трьох, були країнами з високим або вище середнім рівнем доходу.

Європа мала найбільшу кількість міжнародних мігрантів порівняно з 20 основними країнами-дестинаціями чи територіями призначення міжнародних мігрантів, за якою йде Північна Африка та Західна Азія.

Упродовж останніх двох років обсяги нелегальної імміграції до ЄС, як і кількість шукачів притулку, зростали небаченими темпами. За минулі 25 років Європа була дестинацією для 27 млн. міжнародних мігрантів, з яких 45% були народжені в Європі, 25% в Азії, приблизно 18% в Африці і 13% в Латинській Америці й Карибському басейні.

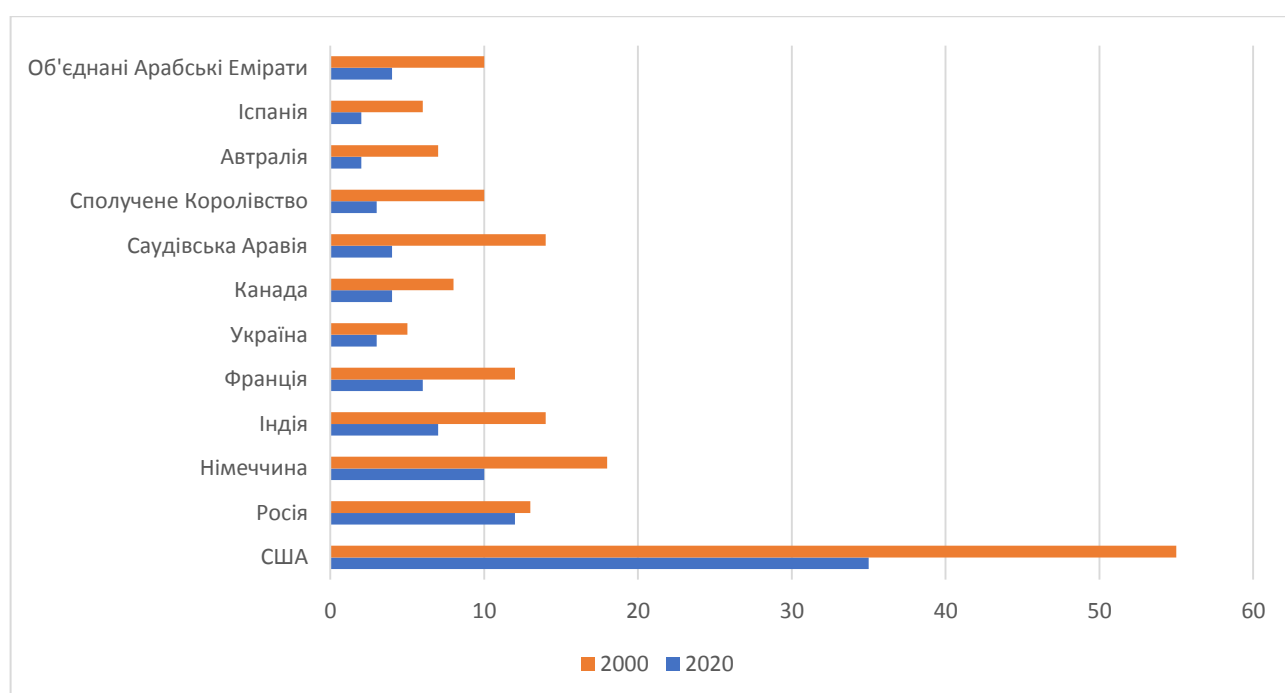

Рис. 7. Країни-дестинації з найбільшою кількістю міжнародних мігрантів в розрізі регіонів, 2000 р. та 2020 р.

Майже половина (47,6%) іммігрантів в ЄС є вихідці з країни походження ЄС, що живуть в містах, порівняно з приблизно двома п'ятими (38,5%) місцевого населення, яке не має ніякого міграційного бекграунду.

Так, більше людей на Кіпрі, Угорщині, Ірландії, Люксембурзі та Словаччині є громадянами з інших держав-членів ЄС, ніж тими, які народилися за межами ЄС-28. Лише п'ять країн-членів ЄС – Франція, Німеччина, Італія, Іспанія та Велика Британія – колективно становлять 63% населення країн-членів ЄС-28. Близько 4% населення

Люксембургу складають інші громадяни ЄС. У інших країнах, таких як Кіпр, Ліхтенштейн та Швейцарія, також проживає понад 10% населення, що є громадянами країн-членів ЄС.

В Європі, іммігранти прагнуть оселитися в містах, де ринки праці збільшуються, а інфраструктура (наприклад, лікарні, школи, університети, товари) краще консолідується. Так, у 2015 році близько трьох п'ятих (61,3%) іммігрантів, які не є членами ЄС, мешкали у містах, майже чверть іммігрантів – 24,7% у міській місцевості та одна сьома (13,9%) у сільській місцевості. В Європі іммігранти поселяються в невеликих містах, наприклад, у менших муніципалітетах італійських провінцій Лаціо або Ломбардія, а не в таких містах, як Рим чи Мілан. Розуміння змін у масштабах, тенденцій, що виникають, і зрушень у демографічних показниках, пов'язаних з такими глобальними соціально-економічними перетвореннями, як міграція, допомагає нам усвідомити світ, в якому ми живемо, і будувати плани на майбутнє.

Поточна глобальна оцінка така, що у світі в 2019 році налічувалося близько 272 млн. міжнародних мігрантів, що відповідає 3,5% населення земної кулі. Перший важливий момент, на який слід звернути увагу, полягає в тому, що це дуже мала частина населення світу, що означає, що в переважній більшості випадків залишається нормою перебування в країні свого народження.

Безліч людей не мігрують, перетинаючи кордони – набагато більша їхня кількість мігрує всередині країн (згідно з оцінками у 2009 році налічувалося 740 млн внутрішніх мігрантів). При цьому з часом очевидне зростання кількості міжнародних мігрантів як у кількісному, так і у відсотковому відношенні, і він відбувається дещо швидшими темпами, ніж очікувалося раніше.

Основними містами-дестинаціями для мігрантів в Європі, а саме: Німеччина (Берлін), Бельгія (Брюсель), Сполучене Королівство (Лондон), Італія (Палермо), Греція (Афіни), Франція (Париж) та ін.

Країна	Місто DESTИНАЦІЯ мігрантів
Німеччина	Берлін
Бельгія	Брюсель
Великобританія	Лондон
Італія	Палермо
Греція	Афіни
Франція	Париж
Іспанія	Мадрид
Нідерланди	Амстердам, Роттердам
Швеція	Стокгольм

Рис. 8. Популярні країни/міста DESTИНАЦІЇ для мігрантів

Понад 73 000 мігрантів приземлилися в Італії протягом січня-червня 2017 року, що на 14% більше порівняно з аналогічним періодом 2016 року. Чотири порти були визначені як гарячі точки в Італії: три на Сицилії (Поццалло, Порто Емпедок і Трапані) та Лампедуза. Загальна кількість прибулих у 2021 році близько 160 тисяч. Потік мігрантів через Середземне море зріс майже вдвічі – на 91%. Найбільше мігрантів прибуває до країн Балкан, а також до Італії та Мальти. (Рис. 9).

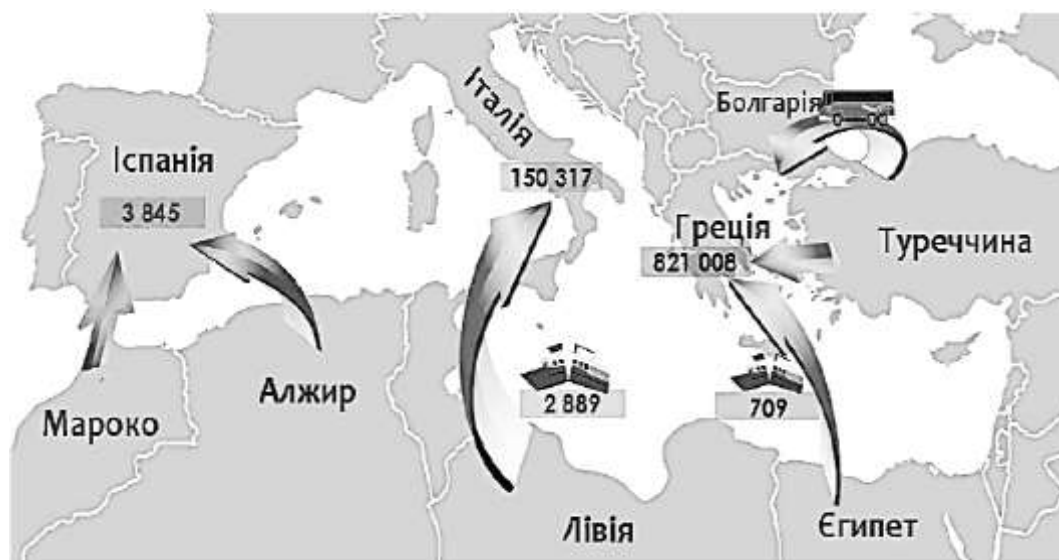

Рис. 9. Географія міграційних потоків у 2015–2016 рр. у країни ЄС

За консервативними підрахунками ООН, Європа буде змушена обслуговувати понад 500 000 нових мігрантів щорічно в найближчі роки, особливо з країн Африки на південь від Сахари. Такі міста, як Афіни, Будапешт, Генуя, Мальме, Мюнхен, Стокгольм та Відень, стали транзитними вузлами для біженців, які прагнуть дістатися до інших країн.

2. Виклики міграційних потоків для міст – основних реципієнтів іммігрантів

Виходячи з даних Департаменту ООН з економічних і соціальних питань, народонаселення, міграційні процеси мають різні ефекти. Країни призначення іммігрантів, хоча дуже часто важко розрізнити види мігрантів, отримують не лише недоліки, а й переваги від навичок та фінансових внесків як від трудових мігрантів, так і біженців, шукачів притулку.

Причому країни з високим рівнем доходу переважно виграють від трансформаційної сили міграції робочої сили, а країни з низьким і середнім рівнем доходів отримують непропорційну відповідальність за надання допомоги населенню, яке перетнуло національні кордони в результаті конфлікту або переслідування. Наслідки цих різних потоків міграції заслуговують на увагу і вимагають відповідних політичних реакцій.

Зокрема, все більше усвідомлюються виклики, пов'язані з великою кількістю біженців, а також необхідність підтримки спільного та інклюзивного економічного зростання в районах, які приймають біженців. Відповідно до Глобального договору про біженців, є потреба в справедливому розподілі відповідальності, беручи до уваги той факт, що стійке вирішення ситуації з біженцями неможливо досягти без міжнародного співробітництва.

Міста були напрямками для більшості мігрантів у світі, враховуючи їхній ступінь економічної активності, культурне та інтелектуальне вираження та їх розвиток. Вплив міграції, її можливості та виклики є вирішальним, так як міграція має зв'язок з економікою міста та його розвитком.

1. **Економічний вплив.** У 2015 році мігранти внесли 6,4 трлн. дол. США – 6,9 трлн. дол. США (9,4%) у світовий валовий внутрішній продукт (ВВП). Амбіції мігрантів та супутній їм ентузіазм покращити свої засоби до існування є двома їхніми ключовими характеристиками. Міста пропонують більше можливостей та кращий дохід, заповнюють розриви у кваліфікації, а в деяких випадках є альтернативою дешевій робочій силі.

В основі падіння економічної активності лежали внутрішні та зовнішні причини. Впали темпи зростання споживання домогосподарств – рушійної сили підйому у попереднє десятиліття – багато в чому через підвищення норми заощаджень населення країн ЄС у зв'язку зі зростанням невизначеності перспектив розвитку. З цієї причини сповільнився процес накопичення капіталу, що супроводжувався падінням темпи зростання продуктивності праці. Багато причин невдач ЄС у глобальній конкуренції кореняться у зрушеннях у галузевій структурі економіки регіону. Перший – деіндустріалізація багатьох країн Євросоюзу, деградація значної частини їхнього промислового та технологічного потенціалу. Європа втратила статус «промислової майстерні» світу. Другий – наслідки національної роздробленості, що зберігається в секторі послуг – єдиний ринок був спочатку задуманий для торгівлі товарами. Уніфікація умов ведення бізнесу у галузях послуг відбувається з набагато більшими труднощами. Внаслідок зростання ролі галузей послуг єдині наднаціональні правила та норми охоплюють дедалі меншу частку сукупної економіки ЄС.

Послабленню позицій Старого Світу у світовій економіці сприяв вихід у 2020 р. із Євросоюзу Великобританії – другий у ЄС після Німеччини за обсягом економіки країни. Брекзит зменшив ВВП ЄС на 15%. Не можна виключити, що після Брекзиту угода між Сполученим Королівством та ЄС не буде укладена. Такий сценарій призведе до розриву багатьох ланцюжків створення вартості у торгівлі компаній цієї країни з її партнерами по Євросоюзу, завдасть серйозного удару по бізнесу великих континентальних компаній у ЄС, їх виробничим та інвестиційним планам. Нарешті, зниженню господарської активності у Європі сприяла і така особливість, як

високий рівень відкритості економіки. Загальна зовнішньоторговельна квота країн ЄС (включаючи внутрішньорегіональний товарообіг) більш ніж утричі перевищує аналогічний показник США та приблизно в 2,5 рази – Китаю. Що стосується ВВП обсяг вихідних і вхідних прямих інвестицій – відповідно 60 і 50% – ЄС також значно перевищує США, Китай та Японію. У виробництві продукції на експорт у країнах ЄС зайнято 36 млн. працівників (16% їх загальної кількості). Понад 35% активів компаній країн ЄС належить до іноземного бізнесу. На іноземних підприємствах зайнято 19 млн осіб.

Крім того, міста надають широку клієнтську базу для підприємців-мігрантів для того щоб продавати свої продукти та послуги. Дефіцит робочої сили та талантів у містах також значною мірою сприяє здоровій конкуренції за кваліфікованих людей у цих громадах. У звіті Національної академії наук, інженерії та медицини (США) підкреслено, що іммігранти в першому поколінні коштують уряду дорожче, ніж місцеве населення. Однак, друге покоління, мається на увазі дорослих, є одним з найсильніших внесків населення з економічної й фіскальної точки зору. У довгостроковій перспективі іммігранти в цілому позитивно впливають на державний бюджет міста-дестинації. Вплив міграції на ринки праці залежить від навичок мігрантів та існуючих працівників, а також від особливостей економіки країни призначення. Міграція може вплинути на загальну економіку міста-отримувача через грошові перекази.

2. Соціальний вплив. Мігранти зазвичай знаходять інших членів своєї сім'ї та їх етнічну чи культурну групу в містах призначення, оскільки ланцюгова міграція, як правило, є міською справою. Тенденція жити серед власної етнічної чи родинної групи є яскраво вираженою та несе відповідальність за створення анклавів у містах. Анклави пропонують переваги громадської та соціальної підтримки, більшу доступність до етнічних товарів та їжі, центри поклоніння та інші громадські установи. Кількість етнічних анклавів зростає в міських районах розвинених країн, що призводить до мігрантів середнього класу та цілих кварталів, де мігранти живуть на невизначений термін, а не транзитом.

Мігранти є джерелом ідей та інновацій, які можуть сприяти бізнесу, уряду та іншим установам міста. Їхній спосіб життя, музика та інші творчі починання відіграють певну роль у збагаченні міста призначення. Тим не менш, міграція пов'язана зі складнощами, пов'язаними з різноманітністю раси, релігії, етнічної приналежності, мови та культури. Хоча різноманітність корисна для міста, вона також може становити ризик для соціальної згуртованості, культури та традицій, а також певною мірою для безпеки країни та безпеки мешканців зокрема. Це може призвести до соціальної напруги, пов'язаної з ксенофобією та дискримінацією, а також до насильства в мікрорайонах, на робочих місцях чи в школах.

3. Політичний вплив. У той час як національні уряди контролюють міжнародну міграцію до регіону, керівники міст є тими, які найбільше впливають на рішення свого уряду, і які повинні вирішувати питання неконтрольованої міграції до своїх мегаполісів. Після прибуття в країну призначення більшість мігрантів переїздить до міст, що може в подальшому чинити додатковий тиск на і без того напружену інфраструктуру. Транснаціоналізм – означає переїзд до різних місць призначення, тобто замінює традиційний односторонній потік мігрантів, які отримують постійне місце проживання та/або громадянство в країні призначення. Тимчасові трудові мігранти, а також постійні поселенці подорожують туди-сюди і більше не розглядають свій переїзд як розрив зв'язків з рідною країною.

Такі міста, як Дубай, Куала-Лумпур, Лондон, Нью-Делі, Нью-Йорк, Сідней і Торонто, мають значну кількість транснаціональних мігрантів. З іншого боку, жорсткіша імміграційна політика може обмежити мігрантів (особливо з бідних країн) у переміщенні своєї продуктивної робочої сили в міста, що приймають. Такі обмеження можуть суттєво вплинути на величину та склад імміграційних потоків до країни та міста.

Частка урядів, які проводили політику зниження міграції з села до міста, була вищою в менш розвинених регіонах (84%), ніж у більш розвинених (67%). Крім того, близько трьох чвертей усіх урядів або проводили політику підтримки рівня імміграції, або не втручалися, тоді як 15% мали політику зниження, а 11% – підвищення рівня

імміграції. Враховуючи останні тенденції, бідним людям важче мігрувати до багатих країн через жорсткіші візові формальності та суворіший прикордонний контроль.

3. Вплив міграції на інфраструктуру та послуги

Міграція є безперервним процесом з огляду на політичні, соціальні та економічні дисбаланси у суспільстві, а також зміни клімату. Саме тому міграційні потоки швидше за все триватимуть та не зупиняться. Як показує практика, різні галузі міської інфраструктури та послуг стикаються з викликами та можливостям під впливом міграції.

Міграція впливає на вимоги до міської інфраструктури та послуг як у місці походження, так і в місці призначення. Зміни попиту відбуваються у сфері житла, догляду за дітьми, виробництва електроенергії, магазинів, доріг, лікарень, лікарів, парків розваг, шкіл, громадського транспорту, поліції, телефонів та зайнятості тощо. Оскільки недостатність міської інфраструктури та послуг посилює тиск. Швидке зростання населення призводить до того, що мігрантам доводиться справлятися з недостатньою інфраструктурою, а містам доводиться керувати відсутністю міського планування, щоб задовольнити потреби усіх людей.

1. **Житло.** У більшості містах на житло припадає понад 70% використання землі, що визначає міську форму та щільність, забезпечує зайнятість та сприяє економічному зростанню. Однією з найбільших проблем, з якими стикаються міста, є забезпечення належним та доступним житлом мігрантів, яке часто є обмеженим. Через непомірні ціни на житло, Лондон, Мумбаї, Нью-Йорк, Париж і Шанхай також є одними з найбільших міст, які постраждали від міграції. У деяких містах Африки на південь від Сахари дефіцит житла спричинив різке зростання цін на житло. Як правило, невдачі в політиці, пов'язані із забезпеченням житла, призводять до того, що мешканці самостійно забезпечують свої житлові потреби, а не задовольняють їх за допомогою запланованих та регульованих житлових проектів

У всьому світі, за оцінками, 881 млн. міських жителів живуть у нетрях, причому за останні 24 роки їх кількість зросла на 28%, що може призвести до погіршення здоров'я через переповненість, відсутність питної води та належних санітарних умов.

2. Освіта та працевлаштування. Зростання імміграції безпосередньо впливає на наявність місць у початкових школах та неминуче призводить до збільшення чисельності дітей в класах й необхідності в додаткових класних кімнат. Коли відбувається приплив дітей через міграцію, містам потрібно нарощувати ресурси та потенціал для боротьби з цим викликом. Саме тому, деякі міста розробляють конкретні плани, спрямовані на освіту з метою інтеграції мігрантів. Міста часто запроваджують нові курси, зокрема мовні, для задоволення потреб мігрантів, співпрацюючи з неурядовими організаціями та волонтерами, які займаються інтеграцією та освітою мігрантів. Стратегічне включення мігрантів до освітніх послуг та ринку праці є одним із ключових ініціатив у постраждалих містах призначення. Мігранти мають широкий спектр навичок, починаючи від некваліфікованої робочої сили і закінчуючи висококваліфікованими працівниками, що стає ключовим фактором для співвідношення попиту та пропозиції на кваліфікацію в усьому світі. Величезні ринки створюються мігрантами як споживачами, потенціал яких часто залишається невикористаним. Мігранти також роблять значний внесок у країні свого походження, здійснюючи фінансові та соціальні перекази, заохочуючи торговельні зв'язки та інвестування.

3. Здоров'я. Здоров'я значною мірою пов'язане з умовами та середовищем, у якому люди народжуються, живуть та працюють. Крім того, міграція, соціальні структури та економічна політика є іншими соціальними детермінантами здоров'я. У містах зі значною кількістю мігрантів, які живуть у нетрях та мають жахливі умови проживання посилюють ризики для фізичного, психічного та соціального здоров'я.

Перебування біженців в таборах або недостатня проінформованість про місцеві медичні послуги в місті дестинації можуть призвести до екзистенційної незахищеності мігрантів та негативно вплинути на їхній добробут.

Реалії, що впливають із нового соціального й політичного середовища та мовних бар'єрів, висувають великі вимоги до набуття навичок у першому та другому поколіннях мігрантів та їхньої здатності адаптовуватись до нового місця проживання. Наслідки адаптаційного процесу, зокрема на психічне благополуччя, залежать, наприклад, від соціальної мережі мігрантів, їхньої статі, віку, мовних здібностей, освітньої кваліфікації та релігійних переконань, а також від причин міграції та від того, як вони прибули до місця призначення.

4. Перевезення. Коли міста ростуть, транспортна інфраструктура стає критичною через її важливість для більшості жителів, організацій та урядів. Мігранти залежать від транспорту для того щоб добратися до роботи, створюючи підвищений попит на такі об'єкти. Ефективна та доступна система громадського транспорту відіграє важливу роль у визначенні того, чи зможуть мігранти інтегруватися в своє нове суспільство.

Прибувши в нове місто призначення, однією з головних турбот мігрантів є як скористатися послугами громадського транспорту. У містах, що розвиваються, де значна частина мігрантів проживає в нетрях, вулиці навіть недостатньо широкі для розміщення транспортних засобів, у тому числі автомобілів швидкої допомоги. У багатьох бідних районах не має тротуарів чи вуличних ліхтарів, через що деякі мігранти не можуть подорожувати або безпечно пересуватися вночі.

5. Комунальні послуги. Попит на комунальні послуги, такі як вода, енергія та телекомунікації, може бути підданий серйозному тиску. Так, особи з найнижчим рівнем доходу страждають через відсутність доступу до перелічених комунальних послуг. Ситуація погіршується, коли мігранти проживають у тому ж районі, що й мешканці з низькими доходами, які вже мають доступ до дефіцитних ресурсів.

• **Вода.** Однією з найсерйозніших проблем, особливо в містах, що розвиваються, є наявність чистої води. Основною метою Цілей сталого розвитку є досягнення універсального та рівного доступу до безпечної та доступної питної води для всіх людей до 2030 року.

Наплив мігрантів створює зростаючий попит на водні ресурси, а потім до збільшення виробництва стічних вод, що, у свою чергу, створює попит на обладнання, яке очищає воду від відходів.

- **Енергія.** Міграція також кількісно впливає на споживання енергії та викиди CO₂. Міста недооцінюють вплив міграції з села в місто, тому оцінки споживання енергії нижчі, коли населення збільшується через цю міграцію, ніж через міграцію з міста в місто та природний приріст населення. Ці результати мають невідкладні наслідки для розробки енергетичної політики міст країн, що розвиваються, у контексті зростання населення та використання енергії.

- **Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).** Рішення щодо міграції як внутрішньої, так і міжнародної, зазвичай приймаються шляхом зважування переваг переїзду в інше місце, тим самим раціоналізуючи переїзд. Саме розвиток комунікаційних технологій дозволив отримати доступ до відповідної інформації. Ці технології роблять не лише доступну та кращу інформацію для мігрантів та їхніх сімей, але й з'єднують родичів, друзів та колег, фізично розлучених міграцією.

Інтернет замінив традиційні способи доступу до основних інститутів суспільного життя для працевлаштування, освіти, житла, охорони здоров'я та послуг, пов'язаних з транспортом. Зростаюча швидкість передачі інформації змінила міграційні потоки та збільшила потенціал для масового прибуття в стислі часові рамки, що вплинуло на місто призначення. Використання ІКТ вплинуло на потік грошових переказів родинам та іншим особам у країні походження.

Останнім часом швидкі потоки інформації через ІКТ вплинули на потік шукачів притулку до Європи, допомагаючи їм у виборі маршруту та призначення. Так, наприклад, у 2015 році звістка про те, що Німеччина та Швеція були готові прийняти велику кількість шукачів притулку з Сирії та Іраку, поширилася дуже швидко, здійснюючи майже негайний вплив на моделі та обсяги міграції в цих країнах.

6. Санітарія та відходи. Зв'язок між питною водою та санітарією є надзвичайно важливим, оскільки людські відходи є

основним джерелом забруднення води. З огляду на зростання населення, міграція може значно загострити проблему управління каналізацією в місті, але місто не завжди може задовольнити попит через недостатню потужність.

Старіння каналізаційної інфраструктури призвело до витоків у деяких містах. Міста, які стикаються з нестачею електроенергії та води, мають важливі проблеми, що стосуються санітарії та збору відходів. Це у свою чергу впливає на здоров'я населення, в тому числі мігрантів, через поширення інфекційних захворювань. Рівень дитячої смертності у багато разів вищий у районах, які погано забезпечені чистою водою та належними санітарними умовами, ніж у районах із належним водопостачанням та санітарними послугами.

7. Соціальна згуртованість та інтеграція громади. Соціальна згуртованість відноситься до того, як люди ладнають один з одним у своїй місцевості чи околиці. Це передбачає взаємодію мігрантів з іншими етнічними групами та жителями, а також їхню довіру до місцевих інституцій (наприклад, поліції). Численні мігранти працюють і живуть у районах, де населення не звикло приймати іммігрантів або брати участь у згуртованому впливі міграції. Крім того, трудові мігранти, зайняті на чорній та сезонній роботі, часто не оселяються в одній місцевості протягом тривалого часу, що створює труднощі для зміцнення інтеграції та згуртованості.

Інтеграція громади, з іншого боку, відноситься до розмивання відмінностей, при цьому недоліки звужуються або зникають з часом. Вплив міграції на соціальну згуртованість та інтегрований розвиток громад різноманітний в різній місцевості. Проблеми між громадами виникають через мовні та культурні бар'єри, зниження рівня знань про навколишнє середовище та соціальний контекст, а також дискримінацію та ксенофобію, які сприяють виключенню мігрантів із основних міських послуг, таких як житло, охорона здоров'я та працевлаштування.

8. Безпечність та безпека. Існує кілька суперечливих думок щодо міграції як питання безпеки та її відношення до національної безпеки й безпеки людини. Деякі розвинені країни розглядають міграцію як проблему безпеки й використовують її як привід для

введення жорсткої та обмежувальної імміграційної політики. Основною метою такої політики є обмежити доступ шукачів притулку до безпечних країн, що в надзвичайних обставинах може призвести до незаконного ввезення мігрантів чи торгівлі людьми тощо. Це також може призвести до розбіжності між захистом мігрантів, що гарантується міжнародним правом, і реаліями, з якими мігранти стикаються при подорожі чи пошуках роботи. Розбіжності, які виникають між інтересами мігрантів, міської влади та країн, які надмірно контролюють переміщення мігрантів, призвели до неузгодженого погляду на імміграцію в таких країнах.

Сьогодні, в той час як національні держави та популісти закривають міжнародні кордони, розділяють громади та відмовляють мігрантам, у тому числі тим, хто рятується від політичного насильства, міста вважаються інстинктивно відкритими, різноманітними та космополітичними.

4. Виклики та можливості для Берліна як міста дестинації мігрантів

Берлін є популярною дестинацією для внутрішніх мігрантів, з великою кількістю іммігрантів, аніж емігрантів. Щонайменше 18,4% населення Берліна є уродженцями з-за кордону. В середині 1990-х років населення Берліна скоротилося через міграцію в західну Німеччину та субурбанізацію протягом семи років. Після фази стагнації Берлін почав зростати повільно у 2005 році, а протягом 2005–2010 рр. його населення зросло майже на 50 тис. населення. Починаючи з 2010 року, Берлін продемонстрував бурхливе зростання, здебільшого обумовлене міграцією. За останні п'ять років місто зросло на 243 500 тис. чоловік, з яких 81% були іноземцями. Протягом 2015–2016 рр. мігранти шукали притулку в місті, що призвело до виняткового збільшення кількості біженців (76 000 тис.). В останні десятиліття найпривабливішими країнами для мігрантів були США та Німеччина. 1970 року в США налічувалося 12 млн міжнародних мігрантів, а сьогодні – понад 51 млн. У Німеччині лише

за останні 10 років кількість міжнародних мігрантів збільшилася з 8,9 млн до 16 млн. Привабливими державами для мігрантів є також Франція, Росія, Об'єднані Арабські Емірати та Саудівська Аравія. В Об'єднаних Арабських Еміратах 88% населення – міжнародні мігранти.

Загалом понад 60 відсотків людей вирушають у пошуках заробітку та кращого життя до країн Європи та Азії. У Європі проживають 87 млн іноземних трудящих, а країнах Азії – 86 млн. За ними слідує Північна Америка, де знайшли притулок 59 млн. міжнародних мігрантів, що становить 21% всіх глобальних міграційних потоків. 9% мігрантів припадають на Африку та 3% на країни Океанії.

До 2030 року Берлінський сенат оцінює щонайменше 157 000 тис. та більше людей будуть жити в Берліні. Крім того, очікується, що ще 24 000 тис. додаткових біженців прибуло до Берліна до 2020 року. Щодо країн походження, то 40 відсотків міжнародних мігрантів – це вихідці із шести країн Азії: Індії, Китаю, Бангладеш, Пакистану, Філіппін та Афганістану. Мексика – друге після Індії місце за кількістю вихідців серед міжнародних мігрантів, а Росія – третьому.

Загалом впродовж 2020–2021 рр. масштаби міграційних потоків дещо скоротилися на тлі пандемії COVID-19. Багато країн закрили свої кордони, ввели обмеження на міжнародні поїздки та на пересування усередині. Навіть через рік після початку пандемії третина країн світу зберегла ті чи інші обмеження на поїздки.

Однак, незважаючи на пандемію та всі пов'язані з нею обмежувальні заходи, у 2020 році трудящі мігранти відправили на батьківщину близько 702 млрд. дол. США. Це лише на 2,4 відсотка менше, ніж у 2019 році. У 2020 році найбільше грошей своїм рідним перевели громадяни Індії, Китаю, Мексики, Філіппін та Єгипту. Грошові перекази мігрантів з Індії минулого року досягли 83 млрд. дол. США, а з Китаю 59 млрд. дол. США.

Незважаючи на міграцію, в першу чергу молодих людей до Берліна, населення стане старшим – навіть якщо рівень народжуваності є вищим рівня смертності, як це було за останні 10 років (табл. 1).

Виклики та можливості для Берліна як міста дестинації мігрантів

Виклики	Вирішення/ініціативи/можливості
Житло – ситуація погіршилася в останні роки з невеликою кількістю вакансій. Берлін потребує до 20 000 нових квартир щороку. Тимчасове житло є необхідним з урахуванням зростання кількості біженців з 2015 року. Так, більшість тих, хто прибув у 2015 і 2016 роках, були розміщені тимчасово в спортивних залах.	Житло – Берлінська стратегія до 2030 року передбачає збереження та переоцінку житлового фонду, враховуючи заходи збереження громади та контроль за орендою. Передбачається використовувати контейнери як тимчасове житло не більше трьох років. У 2017 році ті хто прибув були розміщені в центрах колективного проживання, тимчасових будинках (контейнерах) або звичайних квартирах.
Освіта – кількість студентів зростає, що спонукає до все більшої потреби в інфраструктурі та персоналі (беручи до уваги дефіцит вчителів).	Освіта – проведення занять в школах, в яких взяли участь близько 12 000 дітей з сімей іммігрантів, для того щоб підготувати їх до звичайних занять в школах, а також надати психологічну допомогу для травмованих людей.
Здоров'я – подолання мовних бар'єрів, так само як потреб у інфраструктурі та персоналу у сфері охорони здоров'я.	Здоров'я – надання медичного забезпечення для біженців, включаючи психологічну допомогу через сайт «MedPoints» – де більше ніж 500 біженців розміщуються. Люди, які мають посвідки на проживання, мають доступ до німецької системи охорони здоров'я через обов'язкове державне медичне страхування.
Зайнятість – кількість безробітних мігрантів є вдвічі більшою, ніж кількість безробітних громадян Берліну. Інтеграція біженців є більш складною через непевний статус їхньої заявки на отримання посвідки для проживання.	Зайнятість – сприяти біженцям у пошуку ними підприємств для проходження стажування та визнання сертифікатів для наступного працевлаштування.

Коли біженці вперше прибули до Берліну під час європейської міграційної кризи в 2015 році, їхні базові потреби були виконані через підтримку приватних організацій. З урахуванням наявності в країні більш ніж 13 млн. мігрантів у 2019 році Німеччина мала у складі населення найбільшу серед усіх країн Європи кількість осіб, які народилися за кордоном; у період 2015–2019 років кількість іммігрантів у країні збільшилася майже на 3 млн. осіб. Найбільші

групи іммігрантів прибули з Польщі, Туреччини, Російської Федерації, Казахстану та Сирійської Арабської Республіки. Населення Сполученого Королівства та Франції у 2019 році включало, відповідно, понад 9,5 млн. та близько 8 млн. осіб, які народилися за кордоном. У Франції мігранти, що народилися у франкомовних країнах Північної Африки, утворили одну з найбільших груп населення, що народилося за кордоном.

Мігранти, в тому числі біженці вибирають Берлін, тому що він є одним із міжнародних, інноваційних, творчих та відкритих міст, для якого притаманне вище середнього економічне зростання, дуже динамічний ринок праці (60 000 робочих місць, створених у 2016 році) та низькі витрати на оплату праці. Він високо оцінюється як міжнародний мегаполіс для початківців, має відмінний науково-технічний ландшафт з великою кількістю викладачів та відмінним впливом на студентів.

Хоча Берлін вжив конкретних кроків щодо інтеграції мігрантів, однак в даному процесі залишаються складнощі. Інтеграція повинна розглядатися як поперечний план, який потребує чітких структур та сильного лідерства. Усвідомлена оцінка міста повинна бути частиною програм та проектів з самого початку, до того ж приватні ініціативи необхідно серйозно дослідити з метою інтеграції у державні програми (всі заходи в основному фінансуються з державних коштів). Нарешті, зв'язок міста з громадськістю щодо статусу мігрантів і заходи для них повинні розпочинатися якомога раніше, як це можливо і суттєвим для прийняття.

5. Виклики та можливості для Афін як міста дестинації мігрантів

Ішим містом-дестинацією мігрантів є Афіни. Перша хвиля мігрантів припадала на початок 1970-х років, що дозволило заснувати та інтегрувати Філіпіно спільноту, друга хвиля становила приблизно 1 млн. албанців, які прибули в місто в 90-ті роки, коли були відкриті кордони між Грецією та Албанією. Місто також зазнало міграцію з

Азії (Пакистан, Бангладеш, Індія та Афганістан) та Африки (нещодавно багато мігрантів прибули з регіону Магрибу, а також з Африки на південь від Сахари). З точки зору внутрішньої міграції, місто мало великий потік людей після 1950-х років, які приїхали з інших частин Греції до міста протягом трьох десятиліть.

Станом на березень 2016 року на материковій частині Греції було 50 000 біженців. Одна третя або більше ніж 15000 мігрантів знаходяться в Афінах, до того ж число зростає. Це виключає людей, які прибувають на острови зі зовсім іншим статусом за угодою з Європейським Союзом. З нещодавньої фінансовою кризою в країні багато людей виїхали з Афін, вернулися назад у свої села, а згодом повернулися до центру міста з огляду на економічну ситуацію. Це був головний фактор, який вплинув на те, що приблизно 400 000 молодого населення – вихідці з Афін залишають Грецію. Економічна криза призвела до численної кількості порожніх квартир і значного знецінення житлових будинків.

Але райдужна картина скорочення кількості та покращення умов, представлена владою, маскує сувору реальність для тих, хто шукає захисту, за словами гуманітарних організацій та правозахисних груп. Загалом кількість шукачів притулку, розміщених у закладах по всій Греції, якими керує або підтримує Міністерство міграції та притулку, скоротилася приблизно на 50% – з понад 82 000 у серпні 2020 року до приблизно 42 000 у 2021 році – і кількість нових прибулих на грецькі острови скоротилася на 78% порівняно з 2020 роком.

І перший із п'яти нових центрів міграційного прийому, які будуються на островах – із фінансуванням ЄС-27, 6 млн. євро – для покращення житлових умов. З березня 2020 року Греція систематично відштовхує шукачів притулку та мігрантів із сухопутних і морських кордонів країни. Відкази були ретельно задокументовані правозахисними органами та журналістами, але Греція заперечує, що займається такою практикою, яка є незаконною згідно з міжнародним правом. Крім того, шанси знайти роботу в Афінах є вищими, ніж у сільській місцевості країни (табл. 2).

Виклики та можливості для Афін як міста дестинації мігрантів

Виклики	Вирішення/ініціативи/можливості
Житло – відсутність сильної соціальної житлової політики. Протягом багатьох років проекти не були ініційовані через високі витрати. Економічна криза залишила цей сектор недостатньо розвинутим на певний час.	Житло – планується побудувати 20000 будинків (через наступні два роки кількість має зрости до 30000) за сприянням Європейського Цивільного Захисту та надання гуманітарної допомоги, який розподіляє житло на основі, наприклад, вразливих людей, а саме, які мають інвалідність та є у зрілому віці. Гуманітарні партнери сплачують орендну плату, в той же час як місто платить, наприклад, за комунальні послуги, базове меблювання та електричні прилади. Власники будинку отримують орендну плату заздалегідь, що дозволяє їм сплачувати податки та погасити свої борги.
Освіта – мовні бар'єри іммігрантів. Відсутність досвіду у наданні гуманітарних послуг.	Освіта – вперше Афіни розробили напіворганізовану систему вивчення мови, залучаючи партнерів, які навчають грецькою, англійською та іншими мовами. Афіни також планують запропонувати грецькі уроки.
Здоров'я – дефіцит медичного персоналу та фармацевтів. Місто зіткнувся з труднощами в наданні психологічної підтримки та лікуванні людей, які пережили насильницькі ситуації, втрати та травми.	Здоров'я – в рамках Європейського Цивільного Захисту та надання гуманітарної допомоги Афіни спеціально найняли лікарів для шукачів притулку, а також для біженців, які проживають в квартирах. Проте система «відкрита для всіх» створила значний тиск, створюючи дефіцит медичного персоналу та фармацевтичних препаратів, що виникли внаслідок фінансової кризи. Заклади психічної допомоги були першими жертвами економічного спаду у сфері охорони здоров'я.
Інтеграція та соціальна єдність – інтеграція раптового припливу мігрантів. Околиці, які є кинуті / відокремлені повернулися в гетто.	Інтеграція та соціальна єдність – Афіни заснували Координаційний центр для мігрантів та проблем біженців з метою забезпечення вивчення мови, надання психологічної підтримки, необхідної інформації та комп'ютерних навичок. Місто також розробило систему заходів з метою інтеграції – наприклад, відвідування музеїв, знайомство з містом та проведення конференцій з конкретних проблем.
Міське планування – поселення іммігрантів та розширення міста в 1970-х роках відбулося без державного планування, таким чином в результаті чого відбулася неконтрольована та непогоджена з владою будівельна діяльність.	Міське планування – співпраця та інформування громадян та влади про ініціативи, визнавати та відповідати потребам й прогалинам у наданні послуг, дати можливість координувати дії ключових дійових осіб під час виникнення кризи біженцями. Система «антипарочі» була досить важливою в процесі будівництва. Багато старих окремих будинків були знесені з метою будівництва нових житлових будинків через угоду між колишніми власниками будинків, будівельниками та покупцями квартир. Власники пропонували свої будівельні ділянки в обмін на квартири в новому будинку, в той же час як покупці давали будівельникам необхідний капітал для будівництва.

Найважливіший уроком для Афін був проактивний підхід, який допоможе місту в довгостроковій перспективі. Місто було не проактивне навіть тоді, коли мігранти та біженці перебували на кордонах Сирії та Туреччини і могли увійти на європейську територію через Грецію. Афіни повинні ініціювати більше, оскільки міграція продовжується; містам потрібна політика, яка створить стійкість і сприятиме інтеграції.

6. Виклики та можливості для Парижа як міста дестинації мігрантів

Проаналізуємо ще одне місто-дестинацію, яке приваблює не лише туристів, а й мігрантів, зокрема шукачів притулку – Париж. Париж не лише має понад 150 різних національностей серед населення, але 1 з 7 парижан є іноземцем та 1 з 5 – іммігрантом (з них третина придбала французьке громадянство). Перші мігранти були з Європи, склалися в основному з бельгійців та прикордонних жителів з Німеччини або Швейцарії. У 19–20 століттях мігрували євреї зі Східної та Центральної Європи, а також поляки та італійці. Хвиля економічної міграції відбувалася в 1950-х і 1960-х роках з Північної Африки, а потім із країн Південної Сахари. Після 1970-х років біженці прибули з В'єтнаму та Камбоджі, після чого пішли іммігранти із Південно-Східної Азії. На даний час шукачами притулку в основному є вихідці з Афганістану, Сомалі, Еритреї та Демократичної Республіки Конго.

Зростання прибулих уздовж південних кордонів Шенгенської зони призвело до повільного, але безперервного зростання заявок на надання притулку та дозволу на проживання у Франції, зокрема в Парижі та навколишньому регіоні протягом останніх трьох років. Основними причинами таких міграцій є здебільшого широко розповсюджене насильство в таких країнах як Сирія, Ірак, Судан, Лівія. Крім того Париж є дестинацією завдяки його спільноті у Великому Парижі та його функції як транзитного вузла для досягнення до інших локацій, таких, наприклад як Великобританія.

Париж є адміністративною та економічною столицею Франції та сприймається як країна можливостей завдяки ринку праці та мережі спільноти. Завдяки своїй політичній та мистецькій історії, Париж також часто сприймається як святилище для артистів, інтелігенції та людей, які зазнають переслідувань (табл. 3).

Таблиця 3

Виклики та можливості для Парижа як міста дестинації мігрантів

Виклики	Вирішення/ініціативи/можливості
Житло – допоміжні притулки в Парижі перебувають під сильним стресом, викликаним як браком простору, так і новими прибуттями мігрантів та зменшення державних інвестицій. Така ситуація заважає розвитку соціального житла, особливо всередині міста, де очікування можуть бути більше 10 років.	Житло – Мер міста та заступник мера підготували та видали законопроект, спрямований на відновлення французької імміграційної та інтеграційної політик на шляху до більшої інклюзивності, більшого інвестування фондів для забезпечення біженців засобами розміщення та проведення для них мовних курсів. Був створений гуманітарний центр, основною метою якого є надання інформації та притулку для новоприбулих мігрантів.
Здоров'я – відсутність спроможності боротися із психічним здоров'ям мігрантів.	Здоров'я – державна медична допомога була націлена на допомогу мігрантам без документів.
Інтеграція та соціальна єдність – деякі мікрорайони більше постраждали від нових прибуттів у порівнянні з іншими, особливо північні та північно східні райони Парижа та його околиці. Це пов'язано через створені сітки спільноти та наявність адміністрації, повноваженнями якої є процедура надання притулку.	Інтеграція та соціальна єдність – План з 18 пунктами, основною метою якого є мобілізація паризької громади з метою їхньої інтеграції та консолідації з біженцями, був опублікований в жовтні 2015 році. Була створена всеосяжна платформа, яка збирає всі інституційні та громадські зацікавлені сторони, які працюють та зустрічаються з мігрантами кожні чотири місяці як частина керівного комітету. План включає посилені заходи щодо забезпечення доступу до основних, правових та соціальних прав для мігрантів, а також допомогу та захист неповнолітніх та сімей без супроводу. План також включає компонент лідерства та адвокації, який спрямований на просування прав людини та свободу пересування.

Згідно статистичних даних, рівень безробіття в Парижі становить 12% для вікових груп населення від 15 до 64 років. Благодійні громади або приватні організації надзвичайно сприяють підприємництву та можливостям працевлаштуватись мігрантам в Парижі. Уроками та викликами для Парижа як міста дестинації мігрантів було засвоєння хороших практик інших міст та на цій основі побудови Європейської мережі інклюзивних міст.

Гуманітарні центри Парижа є прикладом для наслідування інших міст як справлятися з великою кількістю прибулих мігрантів та допомагати їм інтегруватись у їхні нові громади. Влада Парижу зробила певні кроки в галузі транспорту – знизила ціни на громадський транспорт для того щоб мігранти мали можливість переміщуватись завдяки значному скороченню цін на громадський транспорт.

ТЕМА 4

РЕГУЛЮВАННЯ ПОТОКІВ БІЖЕНЦІВ

1. Поняття біженці та визначення їх правового статусу.

2. Система виявлення причин потоків біженців в світовій економіці.

3. Імміграційна політика регулювання потоків біженців.

1. Поняття біженці та визначення їх правового статусу

Міграційні потоки існували завжди, як існували й конфлікти, що змушували сотні тисяч людей покидати своє постійне місце проживання з найрізноманітніших причин, як із особистих, так і з загальнодержавних.

В сучасній міжнародній практиці термін «біженець» вживають у різних значеннях, що не завжди співпадає з його суто юридичним змістом, закріпленим у загальному міжнародному праві. Так, біженцями часто називають осіб, які шукають кращого економічного становища в інших державах (*так звані економічні біженці*), мирне населення яке ховається від жахів війни (*так звані біженці війни*), людей, які внаслідок дій державної влади вимушені покинути місце проживання в межах тієї ж держави (*вимушені переселенці*), тощо. Але далеко не всі люди, які покинули місце проживання чи навіть державу свого громадянства, є біженцями у суто юридичному розумінні.

У міжнародному гуманітарному праві біженцями вважаються особи, змушені залишити свою країну в результаті військових дій та захоплення ворогом місця їх постійного проживання.

Прийняття такого визначення поняття «біженець» ознаменувало важливе зрушення в політиці, оскільки це означало, що тепер статус біженця буде встановлюватися не тільки на груповій основі, як було в попередні роки, а й індивідуально у кожному конкретному випадку. Крім того, визначення вже мало загальний характер, а не стосувалося окремих груп осіб таких, як росіяни з СРСР, євреї з Німеччини,

вірмени або греки з Туреччини, як це було в період між Першою і Другою світовими війнами.

У цілому біженцями, згідно з Конвенцією про статус біженців і Протоколом 1967 року, слід вважати осіб, які:

– знаходяться поза державою свого походження (державою громадянства або постійного проживання);

– не можуть або не бажають користуватися захистом цієї держави і не можуть та не бажають повертатися в цю державу;

– обґрунтовано побоюються стати жертвою переслідування у державі свого походження;

– переслідування щодо яких ґрунтуються на ознаках раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або на політичних переконаннях.

До категорії біженців відносять:

- особи, що проживали на батьківщині в містах;
- особи, що брали активну участь в політичному житті (політики, члени уряду, студенти);
- особи, що володіють професійними навичками і особи з вищою освітою;
- матері-одиначки та їх сім'ї;
- хворі й інваліди, направлені з таборів або поселень в сільській місцевості на лікування та реабілітацію;
- біженці, що покинули країну першого притулку;
- особи, які зазнавали нападу, негуманного поводження чи серйозної дискримінації через їхню гомосексуальність та чиї уряди не можуть чи не хочуть захищати їх.

Особа, яка була звинувачена у неполітичних злочинах, якій також загрожує переслідування з політичних чи інших причин, може бути біженцем. Більше того, люди, засуджені за злочин політичної активності, можуть бути визнані біженцями. Ті, хто втікають від дискримінації чи суворого переслідування через нездатність відповідати жорстким соціальним приписам, мають підстави розглядатися як біженці. Суб'єктами переслідування можуть бути урядовий орган чи, за відсутності відповідного урядового захисту, недержавні агенти.

Важливо окреслити, що поняття «**біженець**» та «**переселенець**» дещо відрізняються. Біженці – особи, які внаслідок обґрунтованих побоювань стали жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебувають за межами своєї країни та не можуть або не бажають користуватися захистом цієї країни внаслідок таких побоювань.

Вимушений переселенець – це особа, яка покинула місце постійного проживання в результаті, або щоб уникнути, негативних наслідків збройного конфлікту, окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, внаслідок стихійного лиха, голоду, епідемії чи надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру.

Також варто звернути увагу на таке поняття, як «**шукач притулку**». Відповідно до визначення, яке наводить **Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН)** **шукач притулку** – це особа, яка виїхала зі своєї держави походження, звернулась по статус біженця в іншій державі, та очікує відповіді на своє звернення. На їх думку, **шукачі притулку** є найбільш незахищеною категорією переселенців.

Традиційно найбільш складним є питання визначення **міжнародно-правового статусу біженців**. Перший крок на шляху до міжнародно-правової регламентації поняття «біженець» та визначення їхнього статусу було зроблено в 1920-х рр. Лігою Націй. У 1921 р. Ліга Націй засновує посаду комісара зі справ біженця, а у 1922 р. ухвалює 1-шу угоду (доповнену угодами 1924, 1926 і 1928) про статус російських та вірменських біженців, де було вперше визначено їхні права і, зокрема, отримання проїзного документа особливого зразка – «нансенівського паспорта» (за ім'ям відомого полярного дослідника та 1-го комісара Ліги Націй зі справ біженців Фритьофа Нансена). Згодом дію угод було поширено на всіх турецьких, асирійських, ассиро-халдейських біженців. Після смерті Ф. Нансена за рішенням Ліги Націй у 1931 р. як автономний орган було засновано Міжнародне управління Нансена зі справ біженців, що проіснувало до 1938 р.

Незважаючи на те, що Конвенція закріпила статус біженців, у науці міжнародного права досі відсутнє чітке та єдине визначення, яке б розкривало значення терміну «**правовий статус біженців**». Так, якщо під правовим статусом (від лат. status – становище) прийнято розуміти сукупність прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, то міжнародно-правовий статус біженця, на думку О. Л. Копиленка, можна визначити як систему визнаних і закріплених нормами міжнародного права та практикою держав прав та обов'язків осіб, котрі розглядаються як біженці, а також правовий режим біженця як конкретну форму реалізації вже визначеного міжнародного статусу біженця на території держави, яка його приймає.

На думку О. А. Гончаренко, «правовий статус біженців слід розуміти як сукупність їхніх суб'єктивних прав та обов'язків. Не заглиблюючись у суть цього терміна, варто виділити один із важливих чинників, який зводиться до того, що правовий статус біженця, як і будь-який правовий статус особи, має ґрунтуватися на конкретних правових настановах, що визначають його сутність і зміст».

М. М. Сірант, в процесі аналізу Угоди щодо біженства 1930–1940 рр., вважає доцільно застосовувати широкий підхід, що передбачає наявність двох основних передумов, за яких особа підпадає під категорію «біженець»: по-перше, особа повинна перебувати за межами країни її громадянської приналежності чи постійного місця проживання; по-друге, така особа не повинна користуватися (за законом або фактично) захистом зазначеної країни.

Розглянемо періодизацію розвитку правового статусу біженців:

– I етап (з 1914 по 1938) – період становлення, під час якого формувались основні поняття та принципи;

– II етап (з 1938 по 1951) – період розвитку, який збігся з початком Другої світової війни та закінчився з ухваленням Конвенції 1951 р.;

– III етап (з 1951 р. дотепер) – сучасний період, який характеризується постійними змінами та доповненнями в законодавстві у сфері вимушеної міграції.

Вся попередня історія меркне у порівнянні з ХХ ст., коли вимушена міграція охопила майже всю Європу і країни третього світу, наблизивши цю проблему до пікової точки. Цьому сприяли Перша та Друга світові війни, революції і громадянські війни в різних країнах Європи і світу. Нова хвиля біженців, що накрила світ під час і після Другої світової війни (згідно з даними Міжсоюзного комітету з післявоєнних потреб, тільки в Європі перебувало понад 21 млн. біженців і переміщених осіб), спонукала світове співтовариство до удосконалення міжнародно-правової системи захисту прав біженців та підвищенні її практичної значущості.

Виходячи з вищесказаного, вважаємо, що під правовим статусом біженців слід розуміти встановлене загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права становище біженців, тобто сукупність суб'єктивних прав та обов'язків осіб, які перебувають поза державою свого походження (державою громадянства або постійного проживання), не можуть або не бажають користуватися захистом цієї держави і не можуть та не бажають повертатися в цю державу, обґрунтовано побоюються стати жертвою переслідування, що ґрунтується на ознаках раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або на політичних переконаннях у державі свого походження.

2. Система виявлення причин потоків біженців в світовій економіці

Масове переміщення населення з економічних та неекономічних причин за останнє десятиріччя, особливо в умовах геополітичної нестабільності, приводить як до позитивних, так і до негативних моментів соціально-економічної стабільності різних груп країн за рівнем розвитку. Водночас міжнародна міграція сприяє механічному зростанню населення, вона не може змінити тенденцію до старіння населення. Кількість міжнародних мігрантів зростає швидше, ніж населення у світі. У результаті, в 2015 р. частина мігрантів у загальній кількості населення становить 3,3% порівняно з 2,8% у

2000 р. Кількість людей, які живуть за межами країни свого народження або громадянства, досягла 281 мільйона у 2020 році, порівняно зі 173 мільйонами у 2000 році та 221 мільйоном у 2010 році. Оскільки кількість міжнародних мігрантів зростала швидше за населення світу, частка міжнародних мігрантів у загальній чисельності населення світу збільшилася з 2,8% у 2000 році до 3,2% у 2010 році та до 3,6% у 2020 році.

В 2020 році пандемія COVID-19 серйозно порушила всі форми мобільності людей, включаючи міжнародну міграцію. За попередніми оцінками, до середини 2020 році пандемія, уповільнила зростання кількості міжнародних мігрантів приблизно на два мільйони. У 2021 році пандемія призвела до зниження потоків грошових переказів у країни з низьким і середнім рівнем доходів на 14% порівняно з рівнями до початку пандемії.

Оскільки міжнародні мігранти, як правило, включають в себе велику кількість працездатного віку порівняно з загальною кількістю населення, позитивна чиста міграція може сприяти зниженню показників старіння населення. Проте міжнародна міграція не може змінити або зупинити в довгостроковій перспективі тенденцію до старіння населення.

Щодо біженства, то воно має давню історію, але саме сьогодні воно досягло піку і за кількістю, і за масштабами поширення. Біженці є найбільш соціально незахищеною частиною населення будь-якої країни.

Згідно зі статистичними даними, у кінці ХХ ст. кількість біженців становила 25 млн., із них 75% припадало на країни Азії та Африки. Сьогодні у світі налічується 43,7 млн. біженців. У першій половині 1990-х років значна кількість біженців була характерна для Африки, а на початку ХХІ ст. – для таких регіонів, як Центральна та Південно-Західна Азія, Близький Схід та Північна Африка (Рис. 1.).

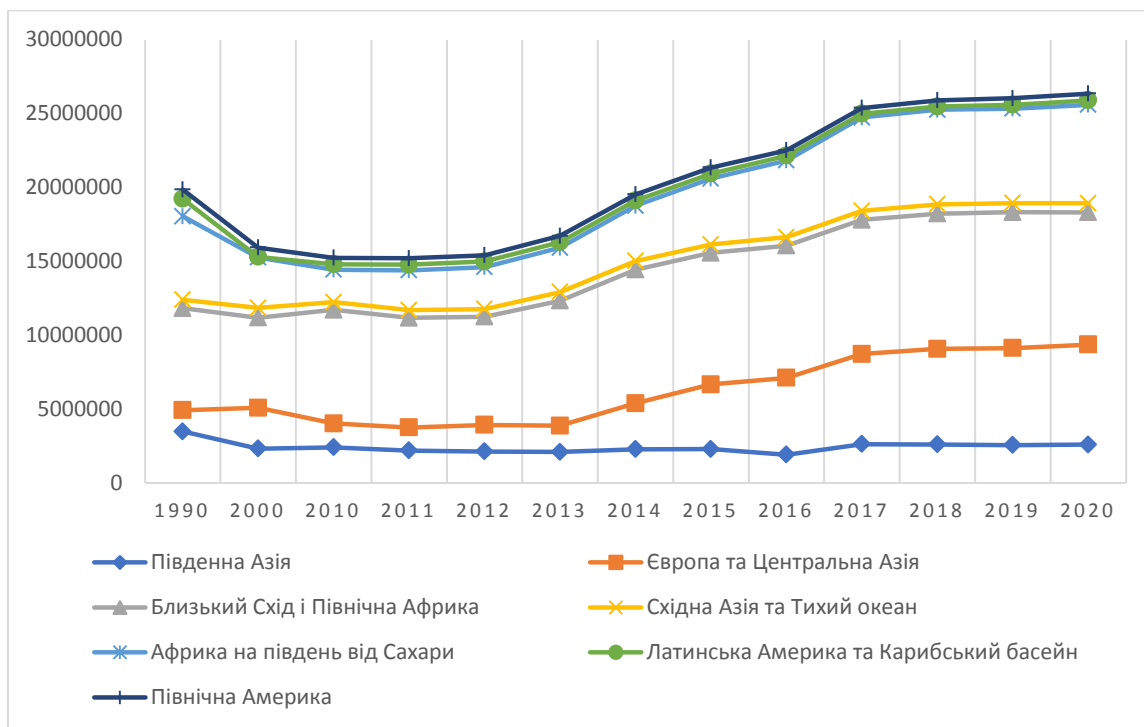

Рис. 1. Кількість біженців у регіонах світу у 1990–2020 рр., тис. осіб

З початку XXI ст. частка біженців поступово почала знижуватися і у 2005 р. становила 8,4. млн осіб. Подальша економічна криза призвела до швидкого та значного збільшення кількості біженців в усьому світі (рис. 2).

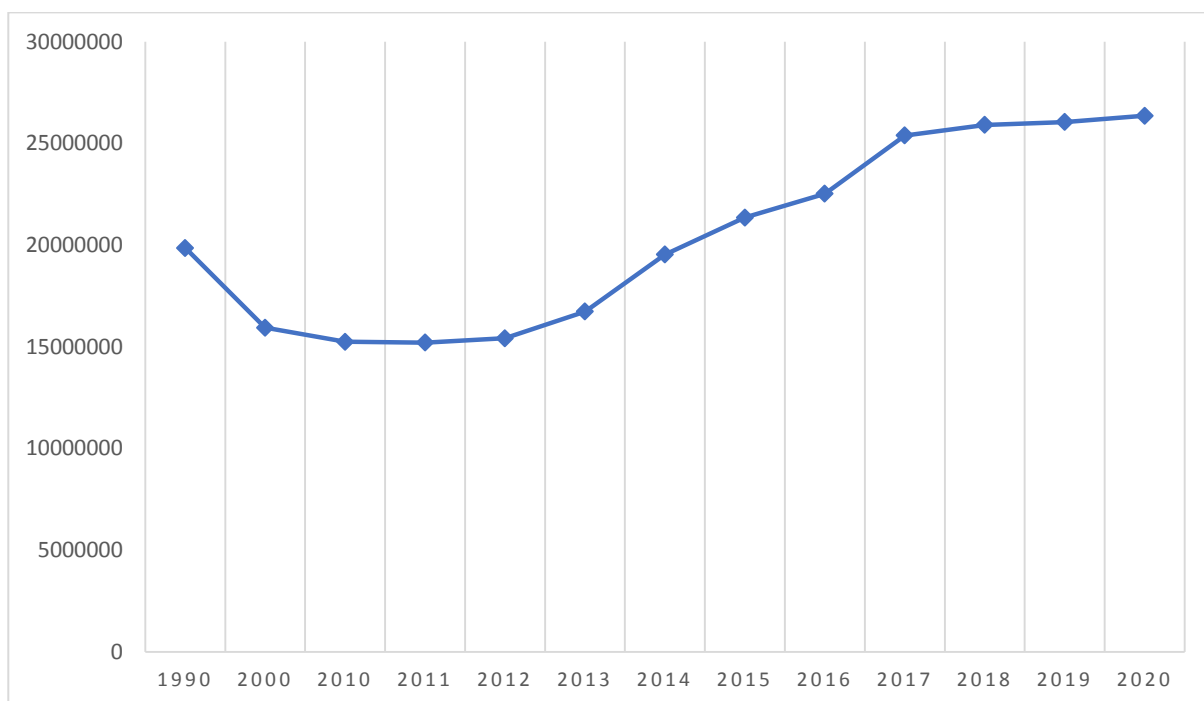

Рис. 2. Динаміка кількості біженців у світі 1990–2020 рр., млн. осіб

Більшість усіх біженців (до 90%) живе у найбідніших країнах світу. Як свідчить практика, Африка надає притулок удвічі більшій кількості біженців, ніж Європа та Північна Америка разом узяті. Азія випереджає інші регіони за кількістю біженців та шукачів притулку через те, що саме на цьому континенті розміщена основна кількість «гарячих точок» (табл.1).

Таблиця 1

**Регіональний розподіл біженців та шукачів притулку
станом на 2020 р., осіб**

Регіон	Біженці, осіб	Шукачі притулку, осіб
Західна і Центральна Африка	149	68
Східна Африка	270	43
Близький Схід і Північна Африка	10235	6678
Європа	378	147
Південна Африка	38874	312
Америка	198382	140316
Азія	3950356	147491
Всього	4198644	295055

На сьогоднішній день ми спостерігаємо найвищі показники вимушеної міграції в історії. Безпрецедентні 82,4 мільйона людей у всьому світі були змушені залишити свої будинки, серед них понад 26 мільйонів біженців, близько половини з яких молодше 18 років. Крім того, мільйони апатридів не мають громадянства і, відповідно, доступу до основних прав, таких як освіта, охорона здоров'я, свобода пересування.

Тривалі конфлікти або нестабільність у таких країнах, як Сомалі, Ірак і Афганістан, а також політична криза в Північній Африці та на Близькому Сході призводять до того, що кількість біженців у регіонах світу постійно зростає (табл. 2). Основними країнами-донорами у 2020 р. були М'янма, Ірак, Пакистан, Сомалі, Бангладеш і Демократична Республіка Конго. У 2021 р. перелік країн походження шукачів притулку в основному залишився незмінним порівняно з минулим роком: Афганістан, Туреччина, Кенія, Ірак, Ліван.

Таблиця 2

**Динаміка кількості біженців за основними країнами-донорами
у 1990–2021 рр., тис. осіб**

Країна	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021
Афганістан	50	19 605	758 625	142 505	6 434	257 553	72 278	72 226
Сирія	4 125	36 222	3 461	26 087	1 005 471	21 112	15 304	15 362
Туреччина	28 000	12 841	3 096	2 395	10 025	2 541 348	3 652 362	3 696 831
Ліван	2 550	1 867	2 672	1 078	8 053	1 070 844	870 388	856 758
Йорданія	640	698	1 064	962	450 908	664 110	702 641	708 308
Ірак	900	116 722	127 787	50 177	34 647	277 702	270 377	272 215
Пакистан	3 255 975	1 202 493	2 001 460	1 084 689	1 900 619	1 561 157	1 438 940	1 438 523
Сомалі	460 000	628	555	498	1 934	8 081	11 220	11 959
Кенія	14 242	234 665	206 108	251 268	402 891	553 907	452 916	466 286
ДР Конго	2 990	19 404	123 190	66 075	133 099	44 952	27 097	38 421
Венесуела	1 750	1 612	130	409	201 544	173 745	68 089	68 139
Бангладеш	145	51 117	21 623	21 099	229 256	231 954	866 534	889 775
М'янма	–	–	–	–	62 015	451 089	370 320	569 591

Найчастіше основними країнами прибуття біженців у випадку війни чи військового конфлікту стають сусідні країни або регіони. Не кожному біженцю з Азії вдається дістатися навіть до Росії або України, не кажучи вже про країни Західної Європи. У доповіді Агентства ООН у справах біженців за 2021 р. країнами-лідерами, які приймають найбільшу кількість іноземних біженців, були названі США (250 тис. осіб), Німеччина (102 тис. осіб), Іспанія (88 тис. осіб) і Франція (87 тис. осіб). За ними йдуть Перу (52 тис. осіб), Мексика (41 тис. осіб), Греція (37 тис. осіб), Сполучене Королівство (36 тис. осіб), Туреччина (31 тис. осіб), завершує список Уганда, до уряду якої із заявами про надання політичного притулку в 2020 р. звернулися 23,8 тис. осіб.

Події що пройшли в ряді країн світової економіки, зокрема таких, як в Сомалі, Лівії і Кот-д'Івуарі збільшили це навантаження. Тоді, як Східна Африка постійно намагається впоратися із найсильнішою посухою за останні 60 років, Кенія, Ефіопія та Джибуті приймають близько 450 тис. біженців із Сомалі і їх кількість зростає з кожним днем. Туніс та Єгипет прийняли масовий потік утікачів із Лівії під час «арабської весни» 2011 р. Ліберія, не здолавши всіх наслідків громадянської війни, надає притулок понад

150 тис. вихідців із Кот-д'Івуару, які втекли внаслідок складної політичної ситуації в країні.

Унаслідок революцій, що прокотилися 2011 р. територіями Тунісу, Єгипту, Лівії, Бахрейну, Ємену, континентальна Європа потерпає від напливу біженців. Кризова ситуація склалася й щодо переселенців із Лівії. Близько 320 тис. лівійців утекли до Єгипту, Тунісу, Нігеру й Алжиру та в інші країни. Масове біженство в ці країни ще більше загострює внутрішньополітичну ситуацію.

У 2011 р. кількість прохань про притулок зросла на 17%. Більшість із них є громадянами країн, для яких проблема переселення затягнулася на довгі роки. Кількість прохань із Тунісу сягнула 4,6 тис., Кот-д'Івуару – 3,3 тис., Лівії – 2 тис.

У 2021 р. міграційна криза на кордоні між Білоруссю та ЄС – є елементом структурної міграційної кризи в ЄС, викликаній організованим переміщенням мігрантів з Іраку, Сирії, Ємену, Афганістану та Близького Сходу через білорусько-польський, білорусько-литовський і білорусько-латвійський кордони.

Виходячи з вищенаведеного, міжнародна економічна міграція проявляється в таких тенденціях:

– зростання нелегальної міграції (яскраво виражений трудовий характер. Із вражаючої статистики кількості загиблих мігрантів досить сказати, що на європейському кордоні тільки у 2021 р. загинуло 1146 осіб, за даними Міжнародної організації з міграції, перетин кордону Мексики та США – найнебезпечніший у світі, у 2021 р. 650 людей загинули, намагаючись проникнути на американську територію. На американо-мексиканському кордоні щорічно гинуть від 400 до 500 осіб, і з 1993 по 2020 рік пошук кращого життя в Америці коштував життя 23 578 тис. нелегалам;

– зростання вимушеної міграції або екстремальної (найбільше з Африки, Сирії; через збільшення збройних конфліктів у світі, загострення міжнаціональних відносин; 80% біженців тікають в країни, що розвиваються);

– збільшення демографічної значущості міжнародної міграції (в Росії міжнародна міграція відіграє важливу роль у демографічному розвитку країни; в розвинених країнах така сама тенденція);

– глобалізація світових міграційних потоків (майже всі країни залучені; визначилися країни з переважанням імміграції та країни з переважанням еміграції);

– якісні зміни в потоці міграції (збільшення кількості осіб з високим рівнем освіти, багато країн мають спеціальні програми, щоб людина залишалася там якомога довше; США, Франція, Канада, Швеція);

– двоїстий характер міграційної політики (жорсткість і регламентація міграційної політики проти еміграції; водночас визначає складник міграційної політики; імміграція).

Отже, кількість біженців за країнами походження та країнами, що приймають їх на своїй території, часто змінювалася. Основними причинами цього є: економічна криза, регіональні конфлікти та війни, внутрішньополітична та соціально-економічна ситуація в різних регіонах світу. Продовольча криза, складна внутрішньополітична ситуація, низький рівень соціально-економічного розвитку, регіональні конфлікти, війни та безробіття виводять країни Азії та Африки в лідери серед країн походження біженців. Першим за кількістю біженців є Афганістан, за ним іде Ірак. Цей факт свідчить про те, що на сучасному етапі саме військові конфлікти та війни спричиняють найбільшу кількість біженців. Така причина біженства є складною для країн, що приймають біженців на своїй території, адже тоді вони зобов'язані надати притулок і не мають права на вислання прибулих у країну походження, де їм загрожує небезпека. Складним питанням для шукачів притулку є отримання статусу офіційного біженця. Проте його набуття не завжди підтверджує повні соціальні гарантії та право на проживання в країні, що надала офіційний статус особи біженця.

3. Імміграційна політика регулювання потоків біженців

Формування ефективної міграційної політики є стратегічним і одночасно надзвичайно складним завданням будь-якої держави або об'єднання держав на зразок Європейського Союзу. Це завдання слід

відрізнати від безпосереднього процесу розробки цієї політики і, зокрема, наповнення конкретним змістом поняття її ефективності. Складність ситуації полягає в тому, що міграційна політика постійно змінюється, адаптуючись до швидких змін. З іншого боку, держава в своїй міграційній політиці обмежена не тільки матеріальними ресурсами, а й певними політичними, ідеологічними чи культурними стереотипами. Тому дехто з дослідників зазначає, що міграція як державна політика також містить у собі створення державою ілюзії про повний контроль над міграційними процесами та спроможність зупинити їх.

Вагомим внеском у формування системи міжнародно-правових заходів, спрямованих на визначення на офіційному рівні правового статусу біженців стали *три акти*, прийняті 30 червня 1928 р. на конференції з проблем біженців у Женеві:

- про правовий статус російських та вірменських біженців;
- про поширення на інші категорії біженців деяких заходів, вжитих на користь вірменських і інших біженців;
- про функції представників Верховного комісара у справах біженців.

Завдяки їм Ліга Націй розширила сферу впливу мандату Верховного комісара на різні групи біженців, а саме: у 1924 р. – на вірменів, у 1928 р. – на турків, курдів, асимільованих сирійців і ассирохалдейських біженців, а пізніше, згідно з угодою 1935 р., – на саарських біженців.

Для надання допомоги біженцям у 1938 р. поза межами Ліги Націй було створено Міжурядову раду з питань біженців. У цей період розробляється нова Конвенція про статус біженців 1933 р., що об'єднала попередні угоди з цього питання і доповнилася положеннями щодо їх особистого статусу, зайнятості, соціальних прав та обмежила практику висилання біженців. Конвенція 1933 р. згодом стала моделлю для майбутніх міжнародних актів з питань статусу біженців.

Зі створенням у 1945 р. Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) почався новий історичний етап у становленні міжнародно-правового статусу біженців. Те, що саме ООН відіграла вирішальну

роль у формуванні міжнародної системи захисту біженців та визначенні їхнього правового статусу, було обумовлено двома факторами:

– об'єктивним – необхідністю допомоги з боку міжнародного співтовариства в особі ООН у вирішенні проблеми репатріації сотень тисяч біженців та переміщених осіб, що були вимушені залишити свою батьківщину з метою врятуватися від переслідування влади нацистської Німеччини чи насильницького видворення за межі території їх проживання;

– суб'єктивним – на ООН було покладено функцію здійснення міжнародної співпраці із «розвитку поваги до прав людини та основоположних свобод для всіх без винятку незалежно від раси, статі, мови та релігії» (п. 3 ст. 1 Статуту ООН).

У 1951 р. Резолюцією 319 (IV) від 3 грудня 1949 р. Генеральна Асамблея ООН терміном на 3 роки створила Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Планувалося, що Управління проіснує 3 роки з перспективою його розпуску, керуючись міркуванням, що невдовзі біженці адаптуються в суспільствах, які надали їм притулок. Враховуючи, що кількість біженців постійно і стрімко зростає, воно продовжує функціонувати (у 1975 р. налічувалось близько 2,4 млн. біженців, у 1985 р. – 10,5 млн., у 1995 р. – 27,4 млн.).

У 2010 р. під опікою УВКБ ООН перебувало 34,4 млн. осіб, з них – 14,4 млн. переміщених осіб, 10,5 млн. власне біженців, 2 млн. тих, що повертаються, 6,6 млн. апатридів та понад 800 тис. осіб, які шукають притулку. Зросла кількість біженців з Афганістану, Іраку, Сомалі, Китаю, Сербії, Нігерії, РФ. За 1984–2003 рр. щорічні витрати УВКБ ООН зросли від 444 млн. до 1,16 млрд. дол. США. Відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/55/7, щороку 20 червня відзначається Всесвітній день біженців.

На 68-й сесії в жовтні 2017 р. Виконавчий комітет затвердив програмний бюджет на 2019 р. у розмірі 7,352 млрд. дол. У жовтні 2018 року виконавчий комітет затвердив переглянутий бюджет на 2019 р. у розмірі 8,591 млрд. дол. на основі оновлених потреб. Станом на 30 червня поточний бюджет на 2019 рік становить 8,636 млрд.

дол., включаючи два додаткові бюджети на загальну суму 107,4 млн. дол. і скорочення бюджету на 62,6 млн. дол. Це призвело до чистого збільшення на 44,8 млн. доларів США (менше 1%) порівняно з переглянутим річним бюджетом. Два додаткових бюджети були створені для задоволення непередбачених потреб у Камеруні (35,4 млн. дол.) і Венесуелі (72 млн. дол.), тоді як скорочення бюджету було результатом перегляду показників планування населення в Уганді для Бурунді, Демократична Республіка Ситуація в Конго та Південному Судані.

Конвенція 1951 р. також визначила права та обов'язки біженців та встановила стандарти поводження з ними. Особистий статус біженця визначається законами країни його доміцилію або, якщо у нього такого немає, законами держав його проживання (ст. 12). Конвенція 1951 р. регулює відносини, що стосуються прав біженців на заняття, що приносять дохід (ст. 17–19) і соціальне піклування (ст. 20–24). У ній містяться положення про надання посвідчення особи (ст. 27) і проїзних документів біженців (ст. 28), про стягнення з них податків (ст. 29) і право біженців на вивезення свого майна в іншу країну (ст. 30). У Конвенції 1951 р. розглядаються такі права біженців, як право звернення до суду (ст. 16) і свободу пересування (ст. 26). Держави зобов'язуються в міру можливості полегшувати асиміляцію та натуралізацію біженців (ст. 34). Визначаючи правовий статус біженців, Конвенція 1951 р. встановлює, що частиною прав біженці користуються нарівні з громадянами приймаючої їх держави, частиною – на тих же умовах, що й іноземці.

Водночас у кожного біженця є зобов'язання перед державою, в якій він знаходиться, згідно з якими, зокрема, він повинен дотримуватися законів цієї держави, а також заходів, які застосовуються для підтримання громадського порядку (ст. 2).

Конвенція 1951 р. забороняє дискримінацію біженців за ознакою їхньої раси, релігії або держави їхнього походження (ст. 3). Держави зобов'язуються надати біженцям, які знаходяться на їхніх територіях, принаймні таке ж сприятливе становище, як і своїм власним громадянам щодо свободи сповідувати свою релігію і свободи надавати своїм дітям релігійне виховання (ст. 4). Необхідно виокремити

положення Конвенції 1951 р., за якими держави зобов'язали не накладати покарання за незаконне проникнення без дотримання встановленого порядку на територію держав щодо біженців, які прибули безпосередньо з території, де їхньому життю і свободі загрожувала небезпека (ст. 31).

Водночас Конвенція 1951 р. забороняє висилання або примусове повернення осіб, які мають статус біженців. Так, у ст. 33 Конвенції 1951 р. передбачається, що «договірні держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека через расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичних переконань».

Слід зазначити, що обов'язки щодо невисилання, покладені на держави Конвенцією 1951 р. (ст. 33), не обмежують держави в праві самостійно приймати рішення про допуск біженців на свою територію. Конвенція 1951 р. допускає депортацію біженця в інтересах державної безпеки, але забороняє їх повернення в державу, з якої вони бігли, побоюючись переслідування. Це свідчить про те, що держави, які розробляли цей документ, не були готові закріпити в ній безумовне право на притулок. Таким чином, «право на притулок» у Конвенції 1951 р. не розглядається. Водночас Конвенція 1951 р. містить також ряд обмежень. Зокрема, право вважатися біженцем не поширюється абсолютно на всіх осіб, які підпадають під таке визначення. Йдеться лише про біженців, що стали такими внаслідок подій, що відбулися до 01.01.1951 р. Крім того, при приєднанні до Конвенції 1951 р. держава має можливість зробити заяву, що обмежує її зобов'язання про прийом біженців Європейським регіоном (так зване «географічне» застереження – підпункт 1 пункту В ст. 1 Конвенції 1951 р.).

Ратифікація Конвенції 1951 р. та Протоколу 1967 р. безпосередньо впливає на національне право. Варто відзначити, що Конвенція 1951 р. стала також основою для розроблення африканської Конвенції про біженців 1969 р. та латиноамериканської Картахенської декларації 1984 р.

Політика у сфері притулку, правила перетину зовнішніх кордонів і контролю на них, імміграційна політика (умови в'їзду, пересування, проживання, об'єднання сімей, працевлаштування іноземців, запобігання несанкціонованій імміграції) були кваліфіковані Маастрихтською угодою як така, що становить спільний інтерес і має вирішуватися на міждержавній основі. Особливо підкреслювалося, що вона розглядатиметься відповідно до Європейської конвенції щодо прав і свобод людини, а також Конвенції ООН 1951 р. про статус біженців.

Шенгенська угода містила розділ, присвячений питанню притулку. Проте згодом у зв'язку з підписанням у 1990 р. Дублінської конвенції (набула чинності 1997 р.) його було вилучено. Підписавши Дублінську конвенцію країни ЄС погодилися, що розгляд заяв шукачів притулку повинна брати на себе та країна, яка дозволила їм в'їзд, тобто оформила візу, або ж перша країна в'їзду у разі нелегального проникнення. Одночасно розроблялися механізми гарантій, які мали забезпечити прозорість, об'єктивність і справедливість надання статусу біженця. Наприклад, одним з основних положень Резолюції Ради ЄС 1995 р. про мінімальні гарантії процедур надання притулку було забезпечення можливостей для оскарження відмови у наданні статусу біженця. При чому подання апеляції повинно призупиняти виконання наказу про депортацію. У 1996 р. була вироблена спільна позиція щодо узгодженого застосуванню терміну «біженець». Разом з тим, європейські країни погодилися із необхідністю захисту осіб, яким у разі повернення на батьківщину загрожує небезпека внаслідок обставин, що не були враховані у Конвенції 1951 р. Тобто, притулок в Європі може бути надано ширшій категорії, ніж це передбачено Конвенцією Об'єднаних Націй.

Переломним моментом на шляху гармонізації політики європейських держав у сфері міграції було підписання 1997 р. Амстердамської угоди (набула чинності 1999 р.), де окрему частину присвячено свободі пересування, притулку та імміграції. У жовтні 1999 р. на саміті у Тампері (Фінляндія) голови держав ЄС домовилися про реалізацію Амстердамської угоди, зокрема, у сфері

імміграції та притулку. Було схвалено спеціальну програму, де накреслено кінцеві та короткотермінові, на п'ять років, цілі щодо створення спільної системи регулювання міграцій в ЄС.

Після 1999 р. значний прогрес було досягнуто в Євросоюзі у формуванні єдиної системи надання притулку, в основу якої покладено норми Женевської конвенції 1951 р. про статус біженців, а також спільні гуманітарні принципи країн-членів. На першому етапі було схвалено чотири директиви, якими визначено спільні мінімальні стандарти в цій сфері.

Передовсім це Директива щодо мінімальних стандартів прийняття осіб, які шукають притулку. Згідно з нею, країни-члени мають забезпечувати їм на час розгляду клопотання проживання, харчування, надавати необхідний одяг та кишенькові гроші. Вони також повинні, за потреби, уможливити доступ цих осіб до медичних послуг та психологічної підтримки, а дітям – до навчання. Шукачам притулку також гарантувалося право на єдність сім'ї, на професійне навчання, а за певних умов – на працевлаштування. Базові спільні стандарти встановлено також щодо процедури розгляду заяв шукачів притулку.

Обов'язковим є надання шукачеві притулку необхідної інформації зрозумілою йому мовою, безоплатної правової допомоги, можливості оскарження ухваленого щодо нього рішення. Рішення за заявою про надання захисту має прийматися індивідуально, об'єктивно, компетентною особою. Наступний документ було присвячено виробленню спільних підходів до оцінки підстав надання захисту та стандартизації характеристик різних форм захисту, які застосовуються в європейських країнах.

Це так звана «кваліфікаційна» директива, що набула чинності 2006 р. для всіх країн ЄС, крім Данії. Важливо, що, крім Женевської конвенції 1951 р. про статус біженців, документ базується на Європейській конвенції про основні права і свободи людини, Хартії прав ЄС і, таким чином, зобов'язує країни-члени забезпечити захист не лише так званих конвенційних біженців, а й інших осіб, що його потребують, тобто застосовувати додаткові форми захисту.

У Директиві відображені специфічні гендерні аспекти, дається визначення ментальним та сексуальним переслідуванням. Окремі норми присвячено захисту дітей-біженців без супроводу дорослих, задоволенню їхніх особливих потреб.

Четвертою Директивою в сфері притулку було встановлено стандарти тимчасового захисту, що надається у разі масового прибуття втікачів внаслідок військових конфліктів, які потребують термінової допомоги. Ця форма захисту застосовується тоді, коли є підстави вважати, що стандартна процедура надання статусу біженця у зв'язку із великою кількістю клопотань не буде ефективною. Директива містила спільні підходи до процедур надання, продовження та припинення тимчасового захисту, а також мінімальні стандарти для осіб, яким він надається: надання дозволу на перебування на період 1–3 роки; забезпечення інформацією; доступ до працевлаштування, житла, соціального захисту та медичних послуг, а також навчання дітей; гарантії доступу до стандартної процедури надання статусу біженця. У разі нормалізації ситуації на батьківщині користувачів тимчасового захисту передбачалися процедури сприяння їх поверненню додому.

У 2011 р. ухвалено в новій редакції центральну, так звану «кваліфікаційну» Директиву, якою встановлено критерії визначення, хто може претендувати на захист в ЄС, та форми міжнародного захисту (підтримана всіма країнами-членами крім Великобританії та Ірландії, які продовжують користуватися Директивою 2004 р.).

У 2013 р. переглянуто також Директиву щодо процедур надання статусу біженця, що має забезпечити більш швидкий, прозорий і ефективний розгляд заяв шукачів притулку. Особи із специфічними потребами отримали більше можливостей для аргументування своїх прагнень, передовсім діти без супроводу та жертви тортур. Переглянута того ж року Директива щодо умов прийняття шукачів притулку теж містить кілька змін, які мають підвищити стандарти прийому цих осіб, зокрема:

- доступ до працевлаштування можливий через 9 місяців замість 12, як було раніше;
- спрощено процедури отримання соціальної допомоги;

- доступ до навчання має бути забезпечений не пізніше, ніж через 3 місяці після прибуття;

- враховано специфічні потреби в розміщенні окремих груп шукачів притулку, таких як діти та жертви тортур.

Директива містить також інструменти попередження зловживань у сфері притулку. Зокрема, в разі виявлення таких зловживань матеріальна допомога може бути зменшена або й припинена, більше того, особу можуть зобов'язати повернути отримані кошти.

Важливим елементом міграційної політики ЄС гуманітарного спрямування є політика щодо дітей, які опинилися на території ЄС без супроводу дорослих. Найчастіше вони тут у пошуках притулку, часом це жертви торгівлі людьми, у деяких випадках їх відправляють до Європи їхні сім'ї, сподіваючись таким чином забезпечити дітям кращий доступ до освіти та працевлаштування.

Посилення солідарності у сфері притулку не обмежується лише членами Євросоюзу, співпраця розвивається з країнами походження біженців та першого притулку. Вона спрямована на посилення їхньої здатності до регулювання міграційних процесів, надання допомоги біженцям. Так, на період 2007–2013 рр. на ці цілі було виділено для країн-партнерів 384 млн. євро.

Перша спроба підрахувати, скільки країн ЄС обійдеться міграційну кризу, було зроблено в опублікованій на початку 2016 р. на замовлення МВФ аналітичній доповіді «Хвиля біженців у Європі: економічні виклики». За оцінкою його авторів, витрати країн ЄС на прохачів притулку з 2014 по 2016 р. мали зрости більш ніж удвічі – з 0.08 до 0.19% сукупного ВВП Євросоюзу, але в цілому залишитися на прийнятному для ЄС рівні, що не становить загрози для макроекономічної стабільності. Водночас у доповіді наголошувалося, що фінансові витрати на подолання кризи різняться країнами.

На одному полюсі знаходяться економічно благополучні та привабливі для мігрантів країни Північної Європи (абсолютний рекордсмен – Швеція, яка витрачає на ці цілі близько 1% ВВП), Німеччина та Австрія. На іншому полюсі – держави, які розташовані далеко від головних міграційних маршрутів (Сполучене Королівство, Ірландія) або проводять обмежувальну міграційну політику,

наприклад, країни Вишеградської групи, які заперечують європейську систему квот на прийом біженців. Проміжне становище займають Італія та Греція – країни першого в'їзду на територію ЄС, що несуть значні витрати на створення та функціонування центрів тимчасового утримання мігрантів, а також Бельгія та Нідерланди, що надають прохачам притулку нижчі, ніж Німеччина, Франція, Швеція та інші західноєвропейські країни.

Проте розрахунки МВФ слабо відбивали реальний стан справ. Насамперед у них не було враховано нелегальних мігрантів, які прибули морським шляхом у 2016 р. (363 тис. осіб на додаток до 1007 тис., що потрапили до ЄС роком раніше). Крім того, були явно недооцінені витрати на навчання біженців, їх інтеграцію у приймаючі спільноти, а також депортацію мігрантів, яким було відмовлено у наданні притулку (у деяких країнах таких більшість). Нарешті – і ця обставина заслуговує на особливу увагу – витрати на подолання міграційної кризи не можна зводити до фінансування програм, що здійснюються безпосередньо в країнах-реципієнтах. Наприклад, у 2016 р. з 20.3 млрд євро міграційних витрат ФРН (0.64% національного ВВП) на облаштування біженців у Німеччині пішло 9.3 млрд, а 11 млрд, що залишилися, були витрачені на додаткові заходи, спрямовані на усунення причин масової міграції. Серед останніх – сприяння країнам, що розвиваються, розташованим на шляху африканського міграційного маршруту (Малі, Нігер, Лівія), надання допомоги Анкарі в рамках міграційної угоди між ЄС і Туреччиною, боротьба з незаконним трафіком мігрантів та ін. В інших країнах витрати також виявилися вищими, ніж передбачали експерти із МВФ. Так, за останніми оцінками ОЕСР, в Австрії та Швеції у 2016 р. вони склали 0.73 та 1.35% ВВП відповідно.

Витрати на подолання кризи біженців крім асигнувань з бюджетів країн – членів Євросоюзу включають також фінансування з бюджету ЄС, який формується за рахунок внесків від валового національного доходу, відрахувань від ПДВ, мит та інших джерел. Спочатку планувалося, що в період з 2015 по 2018 р. на ці цілі буде витрачено 9.6 млрд євро, але насправді ці витрати, за прогнозом Єврокомісії, становили 22 млрд. При цьому більша частина коштів

припадала на заходи протидії масової міграції, що реалізуються за межами ЄС.

Плануючи новий багаторічний бюджет ЄС на 2021–2027 рр., Єврокомісія виходить із того, що витрати на охорону кордонів та регулювання міграційних процесів становитимуть 34.9 млрд. євро (для порівняння: у бюджетному плані на 2014–2020 рр. на ці цілі спочатку було виділено всього 13 млрд.). Якщо взяти до уваги майбутній вихід із ЄС Великобританії – одного з головних донорів загального бюджету, то ця сума виглядає дуже суттєвою. Але чи вдасться Єврокомісії «проштовхнути» збільшення бюджету, оскільки щонайменше чотири країни ЄС (Нідерланди, Австрія, Данія та Швеція) виступають проти будь-якого зростання відрахувань на загальноєвропейські потреби.

У міру публікації нових даних про справжній масштаб фінансових витрат серед громадян ЄС зростає переконаність у тому, що національна та загальноєвропейська влада спрямовує надлишкові кошти на допомогу нелегальним мігрантам та вирішення супутніх проблем замість того, щоб інвестувати їх у розвиток економіки та вирішення проблем, що накопичилися з часів європейської боргової кризи. Ці настрої підігриваються націоналістичними та правопопулістськими партіями, які отримують дедалі більше доводів на користь посилення міграційної політики. Проте глибший аналіз впливу міграційної кризи на фінанси показує, що ця аргументація коректна лише частково.

Солідарність проявляється також у започаткуванні спільної європейської програми переселення, в рамках якої, керуючись єдиними критеріями та при посередництві УВКБ ООН країни ЄС приймають на своїй території до 4 тис. біженців на рік з різних куточків світу. У рамках проекту MONITOR УВКБ ООН надає експертну допомогу системі безоплатної правової допомоги у регіонах, де подається більшість заяв про надання притулку. Разом з тим УВКБ ООН продовжує надавати безоплатну правову допомогу підмандатним особам, які мають на неї право, через своїх партнерів-НУО, дозволяючи шукачам притулку подавати відповідні клопотання і забезпечуючи особам, визнаним біженцями, можливість здійснення

їхніх прав. УВКБ ООН прагне забезпечити реалізацію всіх трьох довгострокових рішень: переселення, місцевої інтеграції та добровільної репатріації.

Добровільна репатріація здійснюється в індивідуальному порядку, якщо заявники відповідають необхідним критеріям, якщо немає питань щодо добровільності та якщо при поверненні можна забезпечити безпеку та гідність.

Місцева інтеграція. Біженці та особи, яким надано додатковий захист, мають такі самі права і обов'язки, що й громадяни приймаючої країни, включно з правом на роботу, освіту і соціальну допомогу. Хоча УВКБ ООН має у своєму активі ряд досягнень завдяки наданню індивідуальної підтримки біженцям (наприклад, виділення грантів для відкриття власної справи), існують різні перешкоди для місцевої інтеграції через недостатнє асигнування державних ресурсів і брак уваги.

Численні перешкоди та проблеми щодо місцевої інтеграції:

- шукачі притулку не одержують соціальну допомогу;
- особи, яких визнано біженцями, отримують разову виплату в розмірі менше 1 дол. США;
- відсутність соціального житла;
- відсутність курсів вивчення мови;
- на практиці офіційна зайнятість для шукачів притулку недоступна;
- відсутність соціальної інтеграції;
- зростаюча ксенофобія та поширена дискримінація.

Переселення. УВКБ ООН і його партнери активізували зусилля, спрямовані на розширення виявлення осіб із потребами у переселенні, на основі особистого соціально-економічного становища та відсутності перспектив інтеграції. УВКБ ООН продовжує надавати статус мандатного біженця особам, визнаним такими, що потребують переселення, попри те, що такі рішення не визнаються владою і, отже, не надають в країні жодних законних прав.

Варто зазначити, що біженці, які зареєстровані у виконавчих партнерів УВКБ ООН, мають можливість отримати юридичну, соціальну, медичну чи матеріальну допомогу.

Оскільки потоки біженців розподіляються нерівномірно, тобто одні країни несуть більший тягар з їх прийняття, ніж інші, 2000 р. створено Європейський фонд допомоги біженцям з бюджетом 628 млн. євро на 2007–2013 рр. (беруть участь всі країни ЄС крім Данії). Він надає допомогу в організації належного прийняття та підтримки біженців, сприяє інтеграції біженців в суспільство, а за потреби – їх поверненню на батьківщину чи переселенню до інших країн. Із Фонду фінансуються також термінові дії у разі раптового і масового прибуття біженців. У 2010 р. створено Європейську агенцію підтримки притулку (European Asylum Support Office – EASO), на яку покладено функції поглиблення практичного співробітництва, надання підтримки тим країнам, де системи захисту біженців піддаються найбільшому тискові внаслідок географічного розташування або раптового масового припливу вигнанців, покращення імплементації законодавства ЄС щодо притулку.

Зіставлення витрат країн ЄС на мігрантів щодо їх ВВП ми виявляємо, що цей показник найвищий у країнах, які не мають проблем з бюджетним дефіцитом і мають достатні ресурси для фінансування відповідних статей витрат. Так, у Німеччині та Швеції – найбільш гостинних щодо біженців країнах – навіть з урахуванням різко збільшених міграційних витрат бюджет формується з профіцитом (у 2017 р. в обох країнах він становив 1.3% ВВП). Держави, в яких ситуація з державними фінансами менш благополучна, намагаються звести фінансові втрати до мінімуму. Найяскравіший приклад – Угорщина: будучи одним із лідерів за кількістю заявок на отримання притулку (у 2015 р. за цим показником вона посіла друге місце), за часткою витрат на біженців вона перебуває у другій половині списку країн ЄС. Окремо стоїть Греція, яка через своє транзитне становище несе чималі витрати на тимчасове розміщення прохачів притулку, але через фінансові труднощі значну їхню частину покриває за рахунок екстреної підтримки з боку структур Євросоюзу.

Фінансування програм з подолання міграційної кризи часто відбувалося шляхом перерозподілу витрат, що спочатку призначалися на офіційну допомогу розвитку (ОДР), обсяг якої останніми роками

становить близько 0.5% валового національного доходу країн ЄС. Згідно з нормативами ОЕСР, країна-донор має право витратити частину бюджету ОДР на прийом біженців та виплату їм допомоги протягом першого року їх перебування у відповідній країні (наприклад, витрати на сирійських біженців у Німеччині можуть бути зараховані як офіційна німецька допомога Сирії). І країни ЄС цією нагодою активно користуються. Так, у 2016 р. Німеччина покрила за рахунок ОДР 25% витрат на прийом біженців, Італія та Швеція – відповідно 34 та 17%. Крім того, міграційна криза призвела до зміни географії допомоги розвитку: зростаюча її частина почала прямувати до країн Близького Сходу та Північної Африки, які або є найбільшими постачальниками біженців, або розташовані на шляху основних міграційних маршрутів.

Отже, складовою формування єдиної політики країн ЄС щодо притулку є посилення практичної співпраці країн-членів в цій сфері, мета якої полягає у гармонізації не лише відповідного законодавства, а й адміністративної практики.

ТЕМА 5

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ТА «ТРАФІКІНГ» (ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ)

1. *Суть «торгівля людьми» в глобалізованому світі.*
2. *Причини виникнення «трафікінг» в процесі вербування осіб.*
3. *Класифікація різновидів торгівлі людьми.*
4. *Напрямки діяльності правоохоронних органів у сфері протидії торгівлі людьми та наданні допомоги потерпілим.*

1. Суть «торгівля людьми» в глобалізованому світі

Проблема торгівлі людьми має глибокі історичні й етнонаціональні корені. На різних етапах свого розвитку людство по-різному ставилося до неї. На ранніх стадіях ставлення до торгівлі людьми було досить ліберальним, купівля-продаж людини розглядалася як засіб законного збагачення. Згодом людське співтовариство усвідомило неможливість існування такої форми використання людини, яка дискримінувала її та принижувала гідність.

Торгівля людьми є однією з галузей кримінального бізнесу, що розвивається найбільш стрімкими темпами в світі. 15 листопада 2000 р. Комісія з прав людини ООН визначила торгівлю людьми як сучасну форму рабства. Торгівля людьми є незаконною і злочинною діяльністю, основою якої виступає *насильство над людиною*.

Сьогодні в поняття торгівлі людьми у світовому масштабі вкладають певною мірою різні явища, які мають спільні ознаки, головна серед яких – продаж (інша платна передача) людини. Торгівлю тлумачать як:

- 1) такий продаж людини, коли її покупець отримує над нею всі або майже всі атрибути права власності (работоргівлю);
- 2) продаж, що призводить до вчинення щодо людини інститутів та звичаїв, тотожних із рабством, таких, як боргова кабала, сімейне рабство тощо;

- 3) вивезення для продажу або продаж людини за кордоном чи у своїй країні для використання у проституції або порнобізнесі;
- 4) продаж дитини для незаконного усиновлення;
- 5) використання ембріона чи плоду людини з корисливою метою (фактично продаж ембріона чи плоду);
- 6) продаж людини з метою незаконного вилучення її органів тощо.

Рада Європи дала таке визначення: «**торгівля людьми** – це незаконний акт, що здійснюється особою, яка спрямовано чи не спрямовано схиляє громадянина третьої країни виїхати в другу країну, шляхом використання обману чи іншої форми насильства або ж шляхом зловживання залежним становищем цього громадянина чи своїм адміністративним статусом».

Часто торгівлю людьми плутають із нелегальною міграцією. Відмінностями між торгівлею людьми та нелегальною міграцією є – згода; – експлуатація; – транснаціональний характер.

Таблиця 1

Нелегальна міграція та торгівля людьми

Елемент	Нелегальна міграція	Торгівля людьми
Тип злочину	Злочин проти держави	Злочин проти особи
Мета організаторів	Одержання прибутку від <u>переміщення</u>	Одержання прибутку від експлуатації
Характер злочину та тривалість клієнтських відносин	<u>Комерційний</u> Відносини між перевізником та мігрантом закінчуються після незаконного перетину кордону та розрахунку за послугу	<u>Експлуататорський</u> Відносини між торгівцем та жертвою тривають продовж отримання прибутку від експлуатації
Перетин кордону	Нелегальний перетин кордону – визначальний елемент	Легальний / Нелегальний / Без перетину кордону
Згода	Мігранти потрапляють в країну призначення за власним бажанням	Або без згоди, або згода отримана шляхом застосування сили, примушення, шахрайства та ін.

Основними елементами в акті торгівлі є:

- купівля-продаж людини;
- обман;
- насильство;
- боргова кабала;
- експлуатація різних можливостей і здібностей людини.

Таблиця 2

Елементи торгівлі людьми

Дії	Засоби	Мета
вербування переміщення переховування передача одержання людини	<i>вдаючись до погроз або із застосуванням:</i> сили примусу обману шантажу зловживання владою	<i>експлуатація:</i> сексуальна експлуатація, зокрема використання в порнобізнесі примусова праця примусове надання послуг рабство чи підневільний стан залучення боргової кабали вилучення органів та проведення дослідів над людиною усиновлення (удочеріння) з метою наживи примусова вагітність втягнення у злочинну діяльність використання у збройних конфліктах тощо
	<i>використовуючи:</i> уразливий стан особи матеріальну залежність тощо	

Все частіше вживається термін «*трафікінг*», що також означає торгівлю людьми та рабство. Відповідно, з'явилося і слово «*трафікер*». «*Трафікерами*» називають тих, хто задіяний в злочинному бізнесі: агенти-вербувальники, які заманюють жертв брехливими обіцянками, працівники фірм із працевлаштування, перевізники та кур'єри, продавці й покупці «живого товару» тощо.

Початковою ланкою даної злочинної діяльності є **вербувальники**, в якості яких найчастіше виступають співгромадяни майбутніх жертв торгівлі людьми. Далі йдуть **посередники**, завдяки активній діяльності яких утворюється канал переправлення жертв торгівлі людьми від місця покупки до місця експлуатації.

Вербувальники беруть на себе більше роботи: вони знаходять людей, самостійно оформляють їм документи, самі перевозять їх через кордон і передають у руки покупцю за рубежем, одержуючи відразу гроші. У злочинному бізнесі, пов'язаному з торгівлею людьми, як правило, діють *організовані злочинні групи* до яких належать:

- організатори/керівники злочинних груп, які займаються торгівлею людьми;
- агенти-вербувальники, які зваблюють жінок брехливими обіцянками привабливого закордонного життя;
- працівники фірм, які займаються нелегальним працевлаштуванням за кордоном;
- особи, які використовують свої зв'язки із корумпованими працівниками паспортної служби та ВВІР для оформлення необхідних для виїзду документів;
- перевізники живого товару («кур'єри»);
- сутенери і господарі, які використовують жертв у своєму нелегальному бізнесі (проституції та ін.).

Торгівці людьми використовують залякування, обман, шантаж, що робить жертву нездатною захистити себе і попросити допомоги.

До основних способів вербування належать:

Працевлаштування за кордоном. Велика кількість людей з метою працевлаштування за кордоном звертаються за послугами до посередницьких фірм, які досить часто діють у сфері тіньового бізнесу й використовуються транснаціональними злочинними угрупованнями.

Шлюбні оголошення в ЗМІ. Вербувальники «живого товару» під виглядом модельних та шлюбних агентств заманюють потенційних жертв, використовуючи друковані і електронні засоби масової інформації та Інтернет.

Туристичні візи. Часто особи, які бажають працевлаштуватися за кордоном, виїжджають туди через послуги туристичних агенцій, «комерційна діяльність» яких полягає у відшукуванні «клієнтів» для виїзду, отримання від них коштів за оформлення виїзних віз та надання транспортних послуг.

Навчання за кордоном. Молодих людей запрошують на навчання, стажування чи на практику в іншу країну, спокушаючи гарними умовами та майбутніми перспективами.

Система «au-pair» (з французької – няня). Система передбачає проживання в сім'ї, допомогу по догляду за дитиною, виконання домашніх справ і відвідування мовних курсів.

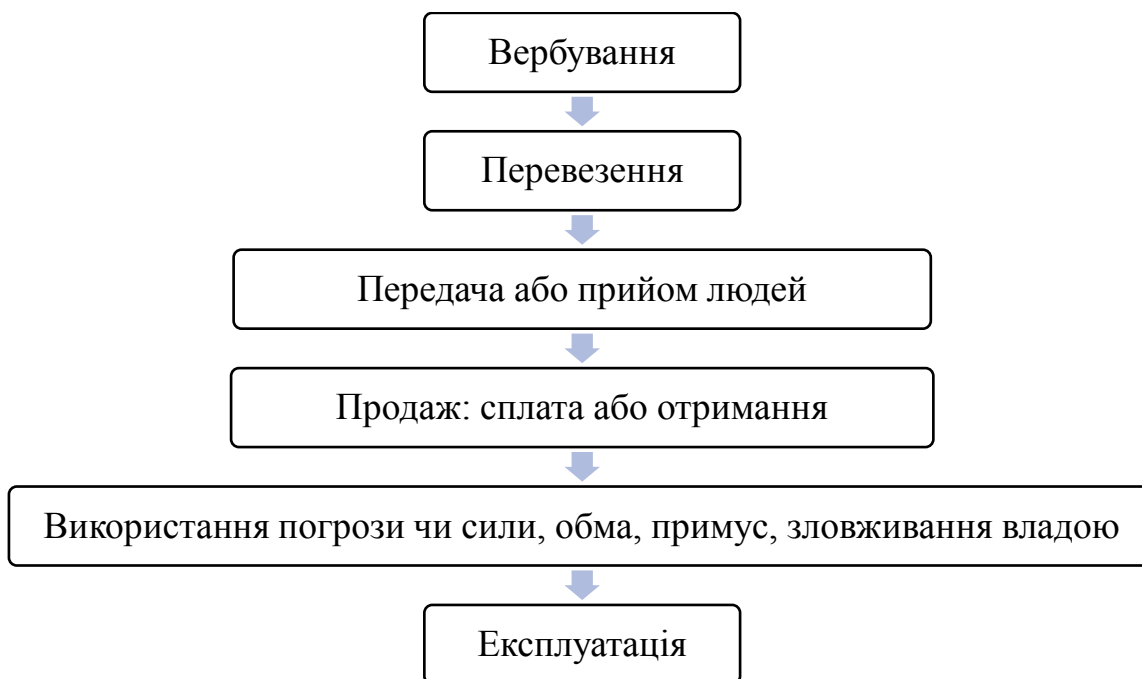

Рис. 1. Ланцюг торгівлі людьми

За оцінками експертів у світі щороку від двох до чотирьох мільйонів осіб стають жертвами торгівлі людьми. Найбільш *уразливими до торгівлі людьми* є такі особи: – незаміжні жінки; – самотні матері; – розлучені особи; – молодь; – діти вулиці; – діти-сироти; – вихідці з неблагополучних сімей; – особи-мігранти; – особи, які зазнали насильства (зокрема сексуального); – матеріально незабезпечені; – особи з проблемами психічного здоров'я; дискриміновані, стигматизовані особи.

Проведені дослідження серед жінок (200 осіб) показали, що жінки в скрутному матеріальному положенні часто погоджуються на роботу, яка не відповідає рівню їх освіти, навичок та кваліфікації. Вони готові працювати без вихідних та по 18 годин на день щоб забезпечити дітей або покращити свій матеріальний стан, особливо в разі, коли вони є головними годувальницями сім'ї. Щодо дітей, які

пережили сексуальне насильство в сім'ї, то незалежні центри досліджень світу наводять різні дані: від 13,6% до 47%.

Отже, жертва «торгівлі людьми» часто має погану обізнаність щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном, а також про наслідки нелегального працевлаштування за кордоном. До правових чинників можна віднести відсутність, з одного боку, працюючої системи захисту потерпілих, недостатню захищеність громадян від рук торговців "живим товаром" як в межах країни, так і за її межами, а з другого – складний шлях доведення злочинної діяльності, збору доказів та документування злочину працівниками правоохоронних органів.

2. Причини виникнення «трафікінг» в процесі вербування осіб

Існує багато причин торгівлі людьми. Ці причини є комплексними та взаємопов'язаними. За останні роки сотні тисяч людей їдуть на роботу за кордон. Одна з основних – бажання отримати гідну роботу та гідну заробітну платню. Найбільша небезпека стати жертвою торгівлі людьми очікує тих, хто вирішив поїхати на роботу за кордон, проте потрапити у рабство можна і не перетинаючи кордону.

Пропозиції жертв торгівлі сприяють чимало чинників, зокрема бідність, привабливість уявного кращого життя за кордоном, слабкі соціальні та економічні структури, безробіття, організована злочинність, насильство проти жінок та дітей, дискримінація жінок, корумпованість влади, політична

нестабільність, збройні конфлікти, а також такі культурні традиції, як традиційне рабство.

До *внутрішніх передумов* торгівлі людьми можна віднести такі:

1. *Економічні* (економічна нестабільність у державі; наявність тіньової економіки; деформація у сфері розподілу благ; порушення принципів соціальної справедливості; соціальна нерівність у країні; високий рівень безробіття у країні; обмеженість можливостей працевлаштування; низький рівень матеріальних доходів населення;

низький рівень життя більшої частини населення, перш за все молоді; несприятливі побутові умови; матеріальна зацікавленість).

2. *Соціальні* (склад сім'ї – реструктурованість, багатодітність тощо; розлучення; стосунки в сім'ї – відсутня батьківська опіка над дітьми; наявність насильства в сім'ї; авторитарна поведінка батьків, жорстоке поводження та занедбаність часто з боку батьків, членів родини або оточення; очікування фінансової допомоги від одного з членів сім'ї; виїзд членів родини за кордон; девіантна поведінка батьків – вживання алкоголю, наркотичних речовин та залежність від них, кримінальна діяльність; низький рівень освіти; слабкі професійні навички).

3. *Психологічні* (викривлення моральних цінностей значної частини населення та їхня деформація, що обумовлено низкою причин: неблагополуччя у родині; бездоглядність або надмірно жорсткий контроль, який провокує протест, незалежно від статків родини; порушення емоційних контактів з членами родини; недоліки статево-рольового виховання; несформованість позитивного образу «Я»; система цінностей у батьківській сім'ї; відсутність духовних принципів; бажання ствердитись за рахунок іншого; кризовий стан, у якому знаходяться особи та який призвів до зниження самозахисту, погіршення психологічного самопочуття людей).

4. *Інформаційні* (погана обізнаність громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном та їх наслідки; публікації багатообіцяючої реклами в пресі та «агітація»; низька обізнаність щодо прав людини; соціальні стереотипи виховання).

5. *Правові* (відсутність належної системи захисту потерпілих; недостатня захищеність громадян від рук «торгівців людьми» як в країні, так і за її межами; недостатнє покарання злочинців).

До зовнішніх причин торгівлі людьми відносять такі:

1. *Недієву систему протидії торгівлі людьми у світі* (відкриття кордонів, спрощення можливості для подорожування; невідповідність міжнародної нормативно-правової бази щодо запобігання торгівлі людьми та захисту потерпілих осіб реальним умовам, брак механізмів реалізації законів; корумпованість відповідальних органів, які забезпечують дотримання законності; неузгодженість міграційної політики з реаліями ринку праці в країнах; лояльне законодавство до занять

проституцією у багатьох країнах світу; формування міжнародних кримінальних об'єднань; інтернаціоналізація тіньової економіки).

2. *Попит на торгівлю людьми* (обумовлений існуванням попиту на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію, особливо на експлуатацію дітей; працю у галузях, де основне населення не хоче працювати через низку причин, зокрема через небезпечні умови праці).

3. *Наявність можливостей для торгівців людьми* (фінансові винагороди за торгівлю людьми; безкарність за вчинення злочинів, мінімальний ризик настання негативних наслідків для самих торгівців; відсутність справедливості для потерпілих та потенційних жертв, яка дає змогу торгівцям маніпулювати своєю безкарністю).

4. *Пропозиція, наявність потенційних жертв* (бідність та економічна нерівність між країнами та регіонами; обмеження пропозиції щодо працевлаштування всередині своїх країн; наявність війн чи збройних конфліктів; відсутність реєстрації при народженні, легального статусу та громадянства значної частини населення, особливо національних меншин).

Важливо виділити **причини**, що сприяють втягненню дітей у комерційну сексуальну експлуатацію. Їх умовно можна розподілити на дві групи.

Перша – це фактор «**штовхання**», тобто коли важкі життєві обставини спричинили втягнення дитини в комерційну сексуальну експлуатацію (примус батьків чи опікунів, безпритульні діти, нарко- або алкоголезалежні).

Друга група – це фактори «**притягування**». До цих факторів можна віднести такі, які приваблюють дітей до роботи в секс-бізнесі та порнографії. Це і культ сексу в ЗМІ, особливо на екрані та в журналах, уява про легкість і швидкість заробітку та непотрібність набуття освіти. Тому діти ще шкільного віку іноді роблять вибір саме такого заробітку.

Існують різні фактори, які «підштовхують» дітей до комерційної сексуальної експлуатації. Це недбале та безвідповідальне ставлення батьків, що не задовольняють основні життєві потреби дитини (їжу, житло, одяг та освіту) або жорстоко поводяться: сексуальне насильство в сім'ї, психологічний тиск та побої дитини.

Серед дітей – жертв торгівлі багато бездомних. Це спричинено тим, що ніхто не знає про те, що дитина зникла, її не шукають, немає відповідальних за долю такої дитини.

Зростанню *попиту* на торгівлю людьми сприяють такі чинники, як сексуальна індустрія та зростаюча потреба в експлуаторській праці. Сексуальний туризм та дитяча порнографія стали індустріями, які широко відомі в усьому світі, розповсюджуються через такі технології, як Інтернет. Торгівлі людьми також сприяє світовий попит на дешеву та нелегальну робочу силу.

Отже, факти свідчать, що проблема торгівлі людьми, становлячи частину національного та транснаціонального злочинного середовища, швидко видозмінюється та гнучко пристосовується до будь-яких змін, що відбуваються на політичному, соціальному та економічному рівнях і можуть мати вплив на злочинний світ та його кримінальні прибутки.

3. Класифікація різновидів торгівлі людьми

Метою торгівлі людьми може бути не лише сексуальна експлуатація, а й використання у порнобізнесі, примусова праця, вилучення органів, жебракування, проведення дослідів над людиною без її згоди, використання у збройних конфліктах, втягнення у злочинну діяльність, усиновлення.

фізичне насильство	психологічне насильство	сексуальне насильство	економічне насильство
• побиття, стусани, умисні фізичні ушкодження, викручування рук, позбавлення їжі, втягнення до вживання алкоголю та наркотиків, обмеження в пересуванні	• образи, погрози, шантаж, приниження, обмеження в контактах	• примус до сексуальних стосунків, використання в порнографії, образи сексуального характеру, примус до неприродних статевих зносин	• вилучення або обмеження коштів та іншого

Рис. 2. Різновиди та прояви насильства

До основних *різновидів торгівлі людьми* належать:

➤ *Торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації людини:* Від цього злочину найбільше страждають молоді жінки, неповнолітні дівчата, а часом і діти (саме вони становлять головну групу ризику).

Окремі злочинці та кримінальні структури займаються «купівлею» та втягуванням дітей у комерційну сексуальну експлуатацію. Ці кримінальні структури задовольняють сексуальні запити клієнтів, в основному чоловіків, які шукають незаконного сексуального задоволення, використовуючи дітей. Корупція та відсутність або невідповідність законів, недотримання існуючих законів – усе це є факторами, які прямо чи дотично призводять до комерційної сексуальної експлуатації дітей. Комерційна сексуальна експлуатація дітей є формою примусу та насилля над дітьми і прирівнюється до примусової праці та інших сучасних форм рабства. Вона включає в себе дитячу проституцію, порнографію та торгівлю дітьми. До неї також відносять дитячий секс-туризм та ранні шлюби.

Комерційна сексуальна експлуатація дітей може привести до серйозних наслідків на все життя або навіть поставити під загрозу саме життя, завдаючи фізичної, психічної, духовної, моральної шкоди, включаючи загрозу ранньої вагітності, летальності пологів, запізнення фізичного та розумового розвитку, травми, фізичну інвалідність та хвороби статевих органів, включаючи ВІЛ/СНІД. Право дітей на щасливе дитинство й достойне, продуктивне та корисне життя повністю порушується.

➤ *Торгівля людьми з метою трудової експлуатації:* Торговля людиною з метою експлуатації її праці залишається актуальною проблемою для осіб. Протягом останніх років проблему зафіксовано як на теренах самої України без перетину кордону, так і в країнах призначення, серед яких Росія, Чехія, Польща, Італія, Португалія та інші.

Стосовно трудової експлуатації, то постраждалі зазвичай працюють на надзвичайно важких роботах із цілковитим порушенням техніки безпеки праці: робота у сільському господарстві, на будівництві, у промисловості по 16–18 годин на добу, без вихідних, без засобів захисту, у поганих соціально-побутових умовах. Часто

такі особи повністю ізольовані. Нерідко потерпілі проживають у підвалах нелегального підприємства, що постійно охороняється, в антисанітарних умовах, без належного харчування та без будь-яких контактів поза межами робочого місця.

При трудовій експлуатації на початку роботи постраждалим, як правило, обіцяють заробітну плату після завершення певного обсягу роботи чи певного терміну роботи. Крім того, у постраждалих відбирають паспорт, інші документи начебто для «проведення їхньої легалізації». Але й після завершення запропонованого обсягу чи терміну роботи заробітну плату не виплачують.

➤ *Торгівля людьми з метою використання у жебракуванні:* Від цієї проблеми найбільше страждають діти, інваліди та люди старшого віку. Широковідомою стала кримінальна справа за фактом експлуатації дітей-інвалідів з Румунії на вулицях м. Риму в Італії. Діти-інваліди були змушені проживати в долині ріки Тибр у наметах, а протягом дня їх виставляли в туристичних місцях Риму для жебракування. Вивезення дітей для використання в жебракуванні фіксувалося і в Україні.

➤ *Торгівля людьми з метою використання у виготовленні порнопродукції:* Виготовлення на території країни та направлення через канали Інтернету порнографічної продукції в країни, які мають на неї попит, приносить злочинним угрупованням неабиякий прибуток. особливо це стосується дитячої порнографії, від чого страждають діти різного віку і різної статі.

➤ *Торгівля людьми з метою вилучення органів:* З розвитком медичних наук зростає попит на трансплантацію органів людини. Серед відомих випадків торгівлі людськими органами торгівля нирками найпоширеніша, оскільки на них існує високий попит (трансплантувати нирку простіше порівняно з іншими людськими органами). Серед основних стримуючих факторів збільшення кількості таких злочинів фахівці називають складні медичні процедури та потребу в лікарях високої кваліфікації.

➤ *Втягнення у злочинну діяльність* – це дії, пов'язані з безпосереднім психічним чи фізичним впливом на особу та вчиненні з метою викликати у неї прагнення взяти участь в одному чи кількох

злочинах. При цьому можуть використовуватись різноманітні способи впливу.

➤ *Залучення в боргову кабалу* – фактичне поставлення особи в стан повної рабської залежності іншої особи. Експлуатація такої особи триває до тих пір, поки вона не відпрацює свій «борг» (у більшості випадків – ціну, яку за неї було сплачено та витрати пов'язані з її утриманням).

➤ *Усиновлення чи удочеріння в комерційних цілях* – це оформлення спеціальним юридичним документом встановлення батьківської опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою подальшого їх використання для отримання доходів (у жебракуванні, занятті азартними іграми чи для подальшого укладення щодо них угод пов'язаних з фактичною передачею права власності).

Отже, поняття “торгівля людьми” охоплює значно ширше коло соціальних явищ. Предметом торгівлі може бути будь-яка особа незалежно від статі та віку: чоловіки – з метою експлуатації в праці; діти – з метою використання в жебрацтві; будь-які особи – для вилучення і трансплантації органів. Тому торгівлю людьми, залежно від мети, можна поділити на: 1) торгівлю жінками і дітьми з метою використання їх в сексуальних цілях (для виробництва порнографічних матеріалів чи зайняття проституцією); 2) торгівля людьми з метою експлуатації їх праці; 3) торгівля людьми з метою залучення в боргову кабалу; 4) торгівля людьми з метою використання у збройних конфліктах; 5) торгівля з метою втягнення у злочинну діяльність; 6) торгівля дітьми з метою усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях.

4. Напрямки діяльності правоохоронних органів у сфері протидії торгівлі людьми та наданні допомоги потерпілим

Протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Відповідно, *попередження торгівлі людьми* – це система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин та умов, що призводять до торгівлі людьми. Для створення ефективною та реально діючою системи протидії торгівлі людьми необхідним є застосування системного підходу до розв’язання зазначеної проблеми.

Правоохоронні органи є із головних реалізаторів державної політики в галузі протидії торгівлі людьми. Координацію роботи з попередження, виявлення та розслідування злочинів, пов’язаних із торгівлею людьми, покладено на спеціалізовані управління боротьби із злочинами, пов’язаними з торгівлею людьми. Головними завданнями органів внутрішніх справ є запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов’язаних із торгівлею людьми, притягнення до відповідальності причетних до них осіб, а також, спільно з іншими державними та недержавними організаціями, надання допомоги потерпілим.

Пріоритетними напрямками діяльності правоохоронних органів протидії торгівлі людьми та пов’язаним з нею злочинам повинні бути:

- припинення діяльності організованих злочинних угруповань, що діють у сфері торгівлі людьми та пов’язаних з нею злочинів;
- своєчасне реагування на факти вербування для подальшого втягнення у проституцію, інші види сексуальної експлуатації, примусову працю;
- взаємодія правоохоронних органів з державними органами зарубіжних країн, зарубіжними неурядовими та міжнародними організаціями, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми та пов’язаним з нею злочинам;
- профілактика, запобігання, виявлення та припинення фактів торгівлі людьми, особливо торгівлі неповнолітніми;
- виявлення та ліквідація кубел розпусти та інших осередків надання сексуальних послуг, виготовлення або збуту порнографічних творів та предметів, перекриття каналів контрабандного переміщення останніх через державний кордон;
- запровадження в діяльність правоохоронних органів новітніх передових методів ведення оперативної розшукової роботи у сфері протидії торгівлі людьми та пов’язаним з нею злочинам;

- удосконалення системи збирання інформації щодо фізичних та юридичних осіб, причетних до торгівлі людьми та пов'язаних з нею злочинів.

На сьогодні в кожній країні створено підрозділ карного розшуку для боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми.

Працівники різних служб, в тому числі правоохоронних органів, які працюють з потерпілими від торгівлі людьми, **повинні:**

- кваліфіковано визначати, яких послуг потребує потерпіла чи потерпілий та яким чином найнебезпечніше їх надати;
- не мати упереджень і стереотипів стосовно цієї категорії людей;
- вміти правильно спілкуватися з потерпілими без додаткового травмування їх психіки;
- надавати потерпілим інформацію про необхідну допомогу, адреси і телефони служб та організацій, що надають таку допомогу;
- у разі необхідності або на прохання потерпілих повідомляти про їх ситуацію в інші служби.

Етичні принципи у роботі з потерпілими від торгівлі людьми:

- не нашкодити;
- гарантування безпеки, захисту та комфорту;
- гарантування анонімності;
- гарантування конфіденційності;
- надання інформації;
- запит на поінформовану згоду;
- постановка запитань в чутливій та послідовній формі;
- активне слухання та зворотний зв'язок;
- спостереження за невербальною поведінкою клієнта для розуміння того чи хоче клієнт зупинити розмову чи процедуру;
- усвідомлення власних установок та упереджень соціальним працівником;
- довіра, неупереджене ставлення;
- збереження професіоналізму разом з повагою та співчуттям;
- дотримання професійних меж;
- переконання в тому, що потерпілі контролюють власне тіло та комунікацію;

- переконання потерпілих, що їх не звинуватять у тому, що сталося;
- інформування потерпілих про їхнє право на судову експертизу та її результати;
- інформування потерпілою особи про право отримати копії усіх медичних записів;
- нагадування потерпілим про їхні сильні сторони;
- надання пояснень.

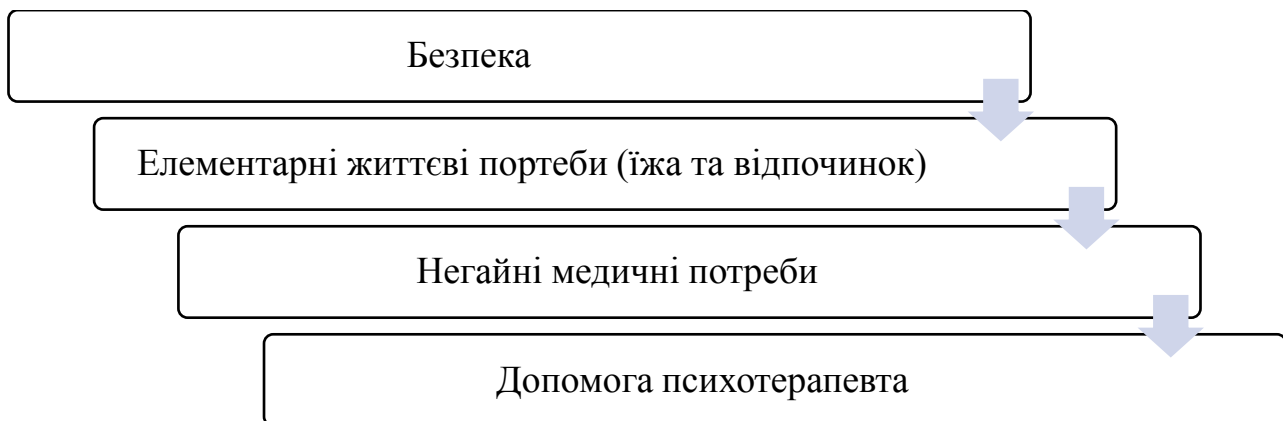

Рис. 3. Схема надання допомоги потерпілим

Для надання допомоги жертвам, потерпілим від торгівлі людьми необхідно:

- готувати спеціалістів державних і недержавних інституцій для роботи з потерпілими;
- мінімізувати проблеми, з якими стикаються потерпілі, коли повертаються додому, а саме: ризик бути відкинутими своїми сім'ями або оточенням, неможливість знайти роботу, переслідування, репресії та покарання з боку злочинців або державних органів;
- змінювати стереотипні суспільні погляди на людей, які потерпіли від торгівлі людьми;
- надавати ефективну, негайну та конфіденційну інформаційну, медичну, юридичну, соціальну та психологічну допомогу потерпілим;
- сприяти у працевлаштуванні та навчанні людей, які повертаються з-за кордону;
- заохочувати та підтримувати співпрацю і координацію державних та суспільних послуг, програм національного і місцевого рівнів, а також об'єднання зусиль різноманітних державних та недержавних структур.

Процес ідентифікації потерпілих від торгівлі людьми правоохоронними органами складається з трьох основних етапів:

1. *Попередній аналіз параметрів*, які потребують оцінки до проведення співбесіди з потерпілою особою:

- вік;
- стать;
- громадянство;
- наявні документи;
- останнє місцеперебування;
- обставини виявлення потерпілої особи;
- ознаки фізичного чи психологічного насильства;
- оцінка організації, яка направила особу для ідентифікації;
- порівняння отриманої інформації з попередніми знаннями та досвідом.

2. *Проведення співбесіди*, яка включає перелік запитань, що стосуються вербування, перевезення та експлуатації потерпілої особи від торгівлі людьми; таке інтерв'ю передбачає професійну підготовку особи, яка його проводить (принципи роботи з потерпілими, етичні норми, особливості роботи з дітьми тощо), відповідний вибір приміщення. Перед самим початком інтерв'ю необхідно пояснити людині, що має відбуватися.

3. *Аналіз будь-яких наявних додаткових матеріалів*, що підтверджують злочин (звіти міліції чи міграційної служби; проїзні документи чи квитки; імміграційні картки, які заповнюються перед вильотом чи після посадки; звіти про будь-яку медичну допомогу у зв'язку з отриманими травмами; копії фальшивих трудових договорів чи рекламних оголошень; щоденникові записи, листи потерпілих).

Після цього усі отримані дані зіставляються і виносяться рішення про те, чи є особа такою, що потерпіла від торгівлі людьми.

Деякі *ідентифікатори*, які використовуються для визначення потерпілих від торгівлі людьми:

Загальна інформація:

- *обмеження особистої свободи* людини (контроль за пересуванням, обмеження у спілкуванні тощо);

– *особливості оплати праці* (розмір, менший ніж стандартний; заробіток сплачується третім особам; наявність боргів; неможливість розпоряджатися заробленими грошима, відсутність доступу до них тощо);

– *ситуація на робочому місці* (обман щодо виду та умов роботи; постійний нагляд; неможливість відмовитися виконувати певні види робіт, повернутися додому тощо).

Об'єктивні та невербальні індикатори:

– *наслідки поганого поводження* (побиття, травми тощо);

– *зовнішній вигляд* (неохайно байдужий, особливо це стосується жінок);

– *психологічний стан* (людина залякана, замкнена; почуття тривоги; психологічна нестабільність, розгубленість тощо);

– *відсутність документів*.

Більшість потерпілих, що ідентифікуються поліцією, не направляються для отримання допомоги. Отже, надзвичайно важливою є роль громадських і благодійних організацій у запобіганні торгівлі людьми та допомозі потерпілим, їх активна інформаційна і просвітницька робота, створення мережі «телефонів довіри» та центрів, які протидіють торгівлі людьми.

Співпраця органів державної влади, в тому числі правоохоронних органів, з неурядовими та міжнародними організаціями – принцип втілення в життя в країні політики протидії торгівлі людьми, а також важлива умова ефективності роботи у цьому напрямі.

Торгівля людьми визнана міжнародною проблемою, вона не може бути розв'язана на рівні однієї країни. Така боротьба потребує і національних, і міжнародних спільних дій та співробітництва – необхідно об'єднаними зусиллями перервати цей ланцюг насильства, що чиниться з метою трудової та сексуальної експлуатації. Саме з позицій захисту прав людини в останні роки розроблялася низка міжнародних документів щодо боротьби з торгівлею людьми.

Це, наприклад, Гаазька міністерська декларація (1997 р.), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.), Брюссельська декларація (2002 р.), у яких підкреслюється, що торгівля людьми – це порушення людських прав.

Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 55/25, яка містить Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

Отже, діяльність правоохоронних органів у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам повинна бути спрямована на наступне:

- профілактику та запобігання торгівлі людьми і пов'язаним з нею злочинам, насамперед шляхом активізації роз'яснювальної та пропагандистської роботи, особливо серед молодого жіноцтва, реабілітації та реінтеграції осіб, потерпілих від торгівлі людьми;

- забезпечення жорсткого контролю за дотриманням вимог законодавства суб'єктами господарської діяльності, які працюють у сфері модельного, туристичного, розважального бізнесу, посередництва у працевлаштуванні за кордоном та невідворотного притягнення до відповідальності осіб, винних у порушеннях чинного законодавства;

- максимально ефективної реалізації заходів із виявлення, викриття та припинення і розслідування фактів торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів;

- міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми та пов'язаним з нею злочинам.

ТЕМА 6

ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄС ЩОДО ПЕРЕТИНУ КОРДОНУ ІММІГРАНТАМИ

1. Дослідження формування міграційної політики країнами-членами ЄС.

2. Виявлення наслідків неврегульованих потоків біженців для країн ЄС.

3. Дослідження проблемних аспектів міграційної політики країн ЄС щодо потоків біженців та нелегальних мігрантів.

4. Дослідження системи напрямків та методів протидії торгівлі людьми на міжнародному та національному рівнях окремих країн.

1. Дослідження формування міграційної політики країнами-членами ЄС

Перш, ніж розглядати політику ЄС у сфері міграції, необхідно коротко охарактеризувати міграційну ситуацію на континенті. В другій половині минулого століття спочатку Західна та Північна, згодом Південна, а на початку 2000-х років Центрально-Східна Європа пережили так званий міграційний перехід, тобто перетворення з території, звідки населення вибуває, на таку, куди спрямовуються численні імміграційні потоки. Так, на початку 1980-х років в усіх країнах Західної Європи спостерігалось зменшення обсягів міграції, яке після 1985 р. змінилось різким зростанням рівня міграції. Демократичні зміни в Центральній і Східній Європі, розпад Радянського Союзу спричинили масові потоки шукачів притулку, нелегальних мігрантів та повернення етнічних мігрантів.

У п'яти європейських країнах (Бельгія, Сполучене Королівство, Німеччина, Нідерланди, Швеція) середньорічне сальдо міграції збільшилось з негативного показника у – 13 тисяч осіб у 1980–

1984 рр. до 456 тисяч і до 784 тисяч відповідно в 1985–1989-х та 1990–1994 роках.

Процеси міжнародної трудової міграції у Європі тісно пов'язані з виникненням та розширенням Європейського Союзу. На початку інтеграційного процесу (50–60-ті роки ХХ століття) чисельність громадян спільноти складала 165 млн. осіб, а середній рівень безробіття сягав лише 1,7%. Після вступу до ЄС Сполучене Королівство, Ірландії та Данії у 1973 році чисельність мешканців зросла до 253 млн. осіб, а середній рівень безробіття склав 3,2% (у Німеччині він становив 1,1%, у Італії та Бельгії – 3,6%, Данії – 3,7%). Країни-члени ЄС істотно відрізнялися між собою умовами життя і праці, а також рівнем заробітної плати. Ці відмінності стали ще більш відчутними після прийняття до ЄС в 1981 році Греції та у 1986 році Іспанії і Португалії.

У 2004 році відбулося найбільше, за кількістю країн, розширення ЄС. У 2007 році до ЄС приєдналися Болгарія та Румунія. Згодом – Хорватія.

Із розширенням Євросоюзу в 2004 і 2007 рр. в країнах ЄС-15 виникла ймовірність, що більш низький рівень оплати праці, зайнятості і економічного розвитку спровокує збільшення потоків мігрантів з ЄС-10 на західноєвропейські ринки праці. Наприклад, в 2004 році мінімальна заробітна платня в Литві була в 9 разів нижче ніж в таких країнах ЄС-15 як Люксембург, Нідерланди, Сполучене Королівство, Франція. Безумовно, відкриття кордонів потягло за собою збільшення мобільності населення працездатного віку із нових країн-членів у старі; у роки розширення ЄС показник чистої міграції по ЄС-15 суттєво зростав. У нових країнах-членах кількість громадян, що знаходилися за кордоном, також зростала. За три роки, з початку 2004 до початку 2007 рр. кількість поляків, що знаходилися за межами країни, збільшилась в 3 рази, з 180 тис. до 540 тис. чол. Після вступу в ЄС, свої країни в пошуках роботи залишили 2% литовців, 3% кіпріотів, 2,5% румунів і 2% поляків проти 9% португальців і 8,2% ірландців.

Серед позитивних наслідків розширення Євросоюзу в 2004 і 2007 рр. дослідники відмічають зниження тиску на національні ринки

праці країн-донорів і зниження рівня безробіття у всіх нових країнах-членах ЄС; суттєве зниження останнього показника відбулося в Чеській Республіці, Болгарії, Литві, Латвії, Естонії. Також слід відзначити, що кваліфіковані працівники повертаються на батьківщину, підвищивши свій професійний рівень. Країни походження отримують від мігрантів грошові перекази, які є істотним джерелом доходу для населення цих країн. Потоки грошових переказів є значно вищими всередині ЄС-27, ніж з інших країн, більше 60 відсотків переказів надходять з країн-членів Союзу. Основними країнами, що отримують найбільшу частку грошових переказів від інших членів ЄС, є Румунія, Польща, Португалія, Іспанія. Країни, які ввели загальний доступ до своїх ринків праці, змогли заповнити вільні вакансії за допомогою мігрантів, а через рік після розширення Союзу було підраховано, що Велика Британія отримала фінансові надходження від додаткової робочої сили у обсягу 500 млн. фунтів стерлінгів.

Завдяки невеликим відстаням, символічним платам та численним програмам обміну зростає навчальна міграція. Простота переїзду між країнами й відсутність бюрократичних перепон сприяє збільшенню міграційних потоків, що складаються з економічно неактивних громадян, пенсіонерів, які обирають для проживання, принаймні впродовж частини року, більш сприятливі за кліматичними умовами країни Євросоюзу.

На сьогодні основними факторами формування міграційної політики ЄС, крім міграційного тиску із-зовні, є демографічна ситуація, що склалася в більшості європейських країн, та потреби ринку праці. У короткотерміновій перспективі певну роль відіграли також реалії фінансово-економічної кризи, наслідки якої досить болючі, особливо для деяких членів ЄС. Так, народжуваність у Європі з 1960-х років скоротилася вдвічі. З 2002 по 2013 роки показник фертильності (сумарний коефіцієнт народжуваності) по країнах ЄС-27 коливався від 1,45 до 1,55. Найнижчі показники – 1,15-1,2 дитини на кожну жінку – зареєстровано в Італії, Іспанії й Португалії. Лише в двох країнах він перевищив 2 – у Франції і Ірландії. Для нормального відтворення населення необхідно, щоб цей

коефіцієнт був на рівні приблизно 2,1, у такому разі кількість населення буде зберігати постійний рівень за відсутності зовнішньої міграції. Якщо показник дорівнює менше 1,3 дитини на одну жінку, то це загрожує не тільки нормальному відтворенню населення, але і збереженню нації у довгостроковій перспективі.

Внаслідок зниження темпів народжуваності зменшується кількість людей працездатного віку (15–65 років). Якщо 2012 р. населення працездатного віку країн ЄС (15-64 роки) становило 335,6 млн осіб, то на 2060 р., за прогнозом, нараховуватиметься лише 290,6 млн працездатних європейців. Демографічне навантаження особами старшого віку (тобто співвідношення чисельності непрацездатних осіб старшого віку до чисельності працездатного населення) становило 26,8%, а в 2060 р. зросте до 52,6%. Це призведе до проблем у функціонуванні пенсійної системи, забезпеченні потреб економіки робочою силою. Хоча на сьогодні безробіття в країнах ЄС доволі високе, особливо безробіття молоді, низка країн-членів уже відчувають дефіцит працівників в деяких галузях та регіонах.

Так, особливо гострим він є у ІТ-технологіях, де попит зростає на 3% щорічно і постійно перевищує пропозицію. Відчувається дефіцит робочої сили у секторі медичних та соціальних послуг. Незадоволеним є також попит на інженерних працівників. Приплив додаткових людських ресурсів із-зовні дещо пом'якшує ці проблеми. Адже імміграція забезпечує до 40% приросту населення європейських країн.

У країнах призначення мігранти часто заповнюють критичні робочі прогалини, виконуючи роботу, яку не хочуть виконувати місцеві працівники. Тому що трудові мігранти прагнуть доповнювати замість того, щоб замінити набір навичок місцевих працівників. До того ж міграція також може збільшити попит на товари та послуги в країнах призначення. Крім того мігранти часто є підприємцями, таким чином створюючи нові робочі місця у приймаючих країнах.

У перші роки європейської інтеграції міграційним питанням приділялася мінімальна увага. У 1980-ті рр. вони вирішувалися здебільшого шляхом неформальних міжурядових відносин, у 1990-ті – набули формалізованих форм, і лише після 1999 р.

розпочався період розробки і запровадження єдиної для ЄС міграційної політики і практики.

Переломним моментом на шляху гармонізації політики європейських держав у сфері міграції було підписання 1997 р. Амстердамської угоди (набула чинності 1999 р.), де окрему частину присвячено свободі пересування, притулку та імміграції. Спеціальним протоколом до Угоди, до права ЄС інтегровано Шенгенські домовленості. Кардинально новим було те, що Амстердамська угода містила положення, яке дозволяло ЄС приймати обов'язкове для країн-членів законодавство в міграційній сфері. У жовтні 1999 р. на саміті у Тампере (Фінляндія) голови держав ЄС домовилися про реалізацію Амстердамської угоди, зокрема, у сфері імміграції та притулку.

Після виконання програми, прийнятої у Тампере, 2004 р., уже після розширення ЄС, у Гаазі було затверджено наступну програму дій до 2010 р. У ній сформульовані завдання: створити єдину європейську систему притулку; розвивати легальну міграцію та боротися з нелегальним працевлаштуванням; забезпечити інтеграцію громадян третіх країн; розвивати зовнішньополітичний вектор міграційної політики; удосконалювати менеджмент міграційних потоків.

В умовах глобальної фінансової нестабільності розвинуті країни, при формуванні міграційної політики, виявляють також особливий інтерес до заможних іммігрантів. Імміграційна політика цих країн часто містить так звані інвестиційні програми для іммігрантів, які передбачають спрощену систему набуття резидентства чи громадянства, за умов здійснення капітальних інвестицій нерезидентами у економіку країни на визначених умовах. Експерти консалтингових компаній «Henley & Partners», «PWC», «Baker & McKenzie», «Knight Frank» проаналізували та визначили рейтинг таких програм. Ранжування країн відбувається на основі інтегрованого показника, що враховує індекс людського розвитку, якість життя, систему оподаткування, вимоги програми щодо мінімального обсягу та напрямків інвестування, термін та якість обробки поданих іммігрантами заяв, вимоги до надання громадянства та ін.

Зокрема, у країнах ЄС, вимоги щодо мінімального обсягу інвестицій, необхідних для одержання так званої «золотої візи», коливається від 9 тис. євро на Мальті до 10 тис. фунтів стерлінгів у Великобританії. При цьому, кожна програма визначає напрям інвестування капітальних ресурсів потенційного іммігранта. Наприклад, у Іспанії нерезидент, який бажає одержати так звану «золоту візу» за такою програмою, повинен купувати державні цінні папери. Відповідно до цього рейтингу, найпривабливішою для інвестиційних мігрантів на сьогодні є Португалія. Окрім цієї країни, високий рівень привабливості інвестиційних мігрантів мають Австрія, Бельгія та Мальта.

Серед механізмів регулювання міграції необхідно виділити наступні: Зелена карта (США), Блакитна карта (ЄС) та спеціальні візи для висококваліфікованої робочої сили; спрощена система отримання дозволу на роботу (в Нідерландах вони звільняються від випробувального терміну); введення квот та обмежень, які передбачають вибір певної кількості іммігрантів в залежності від національності та рівня кваліфікації (використовуються в країнах з високим рівнем імміграції таких як США, Канада); активна політика повернення власної кваліфікованої робочої сили за рахунок спеціальних правил отримання роботи особам, які мають історичне або родове коріння приймаючої сторони (Ірландія).

Хоча свобода пересування та працевлаштування гарантована для громадян країн-членів ЄС (за тимчасовими винятками для громадян Румунії, Болгарії та Хорватії), до останнього часу кількість заявок на роботу в Німеччині від громадян інших країн ЄС не покривала потреб ринку праці, принаймні за тими спеціальностями, на які спостерігався реальний попит. З 1 травня 2011 р. уряди Німеччини та Австрії скасували обмеження на працевлаштування трудових мігрантів з 10 країн, що вступили до ЄС 2004 р. Проте залучення іноземних фахівців з країн-нечленів ЄС на вакантні посади за скороченими окладами виглядає вигіднішими, оскільки дозволяє підприємцям суттєво заощаджувати на оплаті праці.

Важливою складовою регулювання імміграційних процесів в ЄС є належне інформування мігрантів, яке має сприяти більш орга-

нізованому та легальному пересуванню людей. 2011 р. відкрито «Імміграційний портал ЄС», що функціонує англійською, французькою, іспанською та арабською мовами, містить широку інформацію щодо імміграційних процедур усіх 28 країн-членів, контакти із національними урядовими органами та неурядовими організаціями у сфері міграції. Попри ухвалення низки спільних принципів та орієнтирів, політика ЄС у питаннях регулювання міграцій залишається сферою складного, подекуди ситуативного узгодження позицій центральних, керівних наднаціональних установ союзу – з одного боку, та урядів окремих країн – з другого. До того ж слід враховувати, що уряди різних країн ЄС мають неоднакові підходи до політики залучення кваліфікованої робочої сили, надання притулку, в тому числі «економічним біженцям», а також різні рівні життя, умови, можливості та потреби ринку праці (включно з відмінними системами оподаткування, середніми ставками заробітної плати та соціальних виплат).

2. Виявлення наслідків нерегульованих потоків біженців для країн ЄС

Практика показує, що за умови успішного економічного розвитку, держави часто сприймають мігрантів як корисні, а інколи і необхідні елементи суспільно-економічного розвитку. Проте за умови економічного спаду ставлення до мігрантів є негативне, і найбільшою мірою це стосується некваліфікованих робітників, що породжує загрозу деінтеграції Союзу та скасуванню Шенгенських угод.

З моменту непередбаченого зростання міграції, який розпочався у 2010 році, міграція принесла для міста як великі виклики, так і можливості (ініціативи) для їх вирішення в різних сферах. Тому під «Європейською кризою біженців» слід розуміти негативне явище, що охопило Європейський Союз в 2015–2016 роках та зумовлене впливом осіб, що знаходяться поза державою свого походження (державою громадянства або постійного проживання), не можуть або не бажають користуватися захистом цієї держави й не можуть та не

бажають повертатися в цю державу, обґрунтовано побоюються стати жертвою переслідування в державі свого походження, які ґрунтуються на ознаках раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або на політичних переконаннях, що призвело до відхилення від рівноважного стану функціонування та діяльності ЄС та досягло крайньої точки, в результаті чого виникла загроза цілісності й стабільності кожної із держав-членів та Європейського Союзу в цілому.

Проблема з біженцями загострює внутрішньополітичну конфліктність, зокрема під її впливом активізуються націоналістичні організації, які заявляють про те, що Європа й так вже втратила більшу частину своїх національних традицій і нинішня ситуація призведе до ще більшого розмивання ідентичності європейських націй. Так, у промислово розвинених країнах спостерігається зростання антибіженських настроїв, і навпаки – значна кількість бідних країн приймають найбільше біженців і лояльно ставляться до них. Так, у Пакистані їх нараховується 1,9 млн. осіб, а в Ірані – 1,1 млн. осіб. У 49-ти найменш розвинених країнах знайшли притулок 2 млн. біженців.

Однак національні уряди окремих європейських держав застосовують все більше дискримінаційних обмежень щодо окремих груп мусульманського населення, яке бере активну участь у вуличних протестах, заворушеннях та терористичних актах. Прикладом такої держави можна назвати Францію, країну, яка стала своєрідною призмою, що концентрує низку проблем, характерних для міграційної політики Євросоюзу в цілому. Країна неодноразово ставала об'єктом дестабілізації, заворушень, терористичних актів, викликаних соціальним, економічним і навіть політичним тиском міграційного фактору. Теракти в Парижі 13 листопада 2015 року прямо пов'язані з військовим конфліктом в Сирії, оскільки терористи супроводжували їх заявами про помсту за Сирію. Таким чином, терористичні акти в Парижі в 2015 році свідчать про неефективність міграційної політики та кризову ситуацію з напливом біженців.

До того ж політична активність європейських мусульман значно активізувалась, зокрема, вони є членами Європейського парламенту,

представлені в національних та місцевих радах. У багатьох європейських державах, зокрема, у Франції, ФРН, Нідерландах та Бельгії рівень участі мусульманського населення у політичному процесі неухильно зростає. Сучасні європейські мусульмани традиційно відстоюють свої інтереси за допомогою регіональних етнічних чи ісламських громадських рухів та асоціацій, а також існуючих європейських загальнонаціональних або регіональних політичних партій. Серед відомих ісламських партій в Європі варто виділити: в Іспанії «Партію відродження та об'єднання», в Нідерландах «Партію ісламських демократів», у Бельгії партія «Іслам», у ФРН «Альянс за мир та справедливість», у Франції «Союз мусульманських французьких демократів», у Швеції мусульманську партію «Політичний Ісламський союз» тощо.

Відповідно відбувається зростання антиісламських настроїв у європейському суспільстві, що посилює популярність ультраправих та націоналістичних партій у європейських країнах, зокрема, зростає представництво таких сил на місцевому та національному рівнях, як «СІРІЗА» (Греція), французький «Національний фронт», представлений у Європейському парламенті. Вибори до Європарламенту у 2014 р. підтвердили популярність радикально-націоналістичних та сепаратистських партій, які загалом набрали близько 14,4% голосів.

Другим прикладом кризової ситуації в Європейському Союзі є поширення антимігрантських настроїв у суспільстві, прояви ксенофобії, міжетнічної ворожнечі. В умовах кризи активізуються не лише крайні політичні сили, а й відбувається радикалізація настроїв частини населення (в 2015 р. в Німеччині було зафіксовано 747 нападів на житла прибульців, у т.ч. 222 випадки із завданням тілесних ушкоджень), що загрожує ростом ксенофобії та расизму. Крім того 9 січня 2016 року у Німеччині в м. Кельні поліції довелося застосовувати силу, аби зупинити суперечки між прихильниками та противниками мігрантів, що відбулося в ході демонстрації. Слід зазначити, що подібних прикладів у різних країнах об'єднаної Європи з кожним роком стає дедалі більше. Навіть такі багаті країни, як Німеччина, виявилися не готові до потоку мігрантів.

Групи іммігрантів однакового походження і культури часто утворюють у суспільстві етнічні громади, які не завжди готові інтегруватись в інші національні суспільства. Значним є вплив міграції і на національну ідентичність, зокрема, необхідно враховувати такі чинники, як кількість мігрантів, яку приймає та чи інша країна, тривалість імміграції, етнічна ідентичність іммігрантів, соціально-економічне становище іммігрантів у суспільствах перебування, ставлення до імміграції, готовність іммігрантів інтегруватись у культуру, мову та цінності країни перебування. До того ж у поліетнічній державі можуть виникнути різні ситуації щодо бажання чи небажання іммігрантів інтегруватись у суспільства проживання, зокрема: і домінуюча, і підлеглі групи можуть негативно ставитись до культурної та соціальної інтеграції; домінуюча група виступає за, а іммігрантські групи проти інтеграції; іммігрантські групи бажають інтегруватись, а домінуюча група проти; і домінуюча, і іммігрантські групи підтримують інтеграцію.

Результатом процесів етнічної та національної дискримінації, асиміляції є виникнення етнічних маргіналів. Поступова втрата етнічних коренів, культурних традицій, мови призводить і до втрати національної ідентичності. Зокрема, у ситуації етнічних маргіналів можуть потрапляти діти з етнічно змішаних сімей, національні меншини. Етнічні маргінали можуть проявлятись на рівні «розірваності» між культурами, етносами, мовами; усвідомлення себе космополітом; самоідентифікації з двома–трьома етносами. До етнічних маргіналів належать вихідці з національно змішаних родин, які сприймають дві традиції, дві мови, а тому мають обирати якусь з них або синтезувати щось своєрідне. Перебування у іноетнічному середовищі будь-якої родини протягом кількох поколінь може призвести до подвійної етнічної самосвідомості її членів. В іншому разі етномаргінальний статус набувається зі зміною життєвої ситуації внаслідок міграції, трансформації політичних, культурних, соціальних умов життя людини. Переважно такі процеси супроводжуються зміною особистісних орієнтацій в етнокультурній сфері та певною трансформацією свідомості. Маргінальні тенденції активно поглиблюються у зв'язку з активізацією міграційних процесів.

Великий потік біженців є для Європи як серйозним випробуванням, так і можливістю зміцнити ринок праці. Нинішню кризу з мігрантами можливо взяти під контроль, якщо Європа зуміє знайти їм застосування на ринку праці. Європа потребує іммігрантів, народжуваність тут спадає – нещодавно «Евростат», Головне статистичне управління при Європейській Комісії, констатував, що народжуваність у Європі досягла найнижчої точки від часу закінчення II Світової війни. У деяких країнах, як-от Німеччина, Італія і Швеція, народжуваність впала нижче нульової позначки – замість приросту населення спостерігається його скорочення. У цих країнах кількість смертей в абсолютних цифрах уже сьогодні перевищує кількість народжень – у Німеччині – на 0,9%, в Італії – на 0,8, у Швеції – на 0,7. Згідно з доповіддю ООН, до 2025 р. країни ЄС потребуватимуть 59 млн. іммігрантів, аби зберегти демографічний баланс і високий життєвий рівень.

Для того, щоб утримати демографічний баланс на належному рівні, Німеччина повинна була б прийняти на своїй території до 2025 р. 14 млн. іммігрантів. Європейська комісія констатує, що економіка єврозони, яка включає 19 країн, зросла на 1,6% у 2015 році, у 2016 році зростання відбулося на рівні 1,8%, а у 2017 складає 1,9%. Частково досягненню цих показників сприяв позитивний вплив в результаті припливу мігрантів. Таким чином, основною проблемою, викликаною мігрантами, є не наплив мігрантів, а відсутність солідарності задля прийняття спільних міграційних правил. Міграція може стати антидотом проблемі з робочою силою, що обрушується на Європу, оскільки старіюче населення стає загрозою для економічного зростання. Іншими словами, міграція повинна стати добре керованим ресурсом, а не проблемою.

Поряд з цим, Західна Європа боїться хвилі іммігрантів, тому що вони створюють масу проблем. Серед них мало кваліфікованих робітників, здатних чесно заробляти на життя, підштовхувані потребою багато емігрантів починають вести злочинний спосіб життя. Молоді жінки часто потрапляють під вплив сутенерів – своїх співвітчизників або місцевих.

Отже, основними ознаками, що характеризують європейську кризу біженців є, а саме:

1) Незаконний перетин кордону. Точне число мігрантів, які перетинають кордони ЄС переважно в Південній і Східній Європі, невідоме через неефективність діяльності окремих безпекових агенції Європейського Союзу. Так, програма Євродак, яка запровадила Європейську центральну автоматизовану систему порівняння відбитків пальців для претендентів на притулок, сьогодні працює неефективно. Більше того, окремі держави-члени Євросоюзу взагалі припинили реєстрацію, оскільки відмовляються далі приймати постійно зростаючу кількість біженців.

2) Контрабанда. На сьогодні стрімко розвивається контрабандна мережа, яка на комерційній основі надає допомогу мігрантам досягти Європи або будь-якого з їх бажаного місця призначення. Ця діяльність надзвичайно небезпечна й часто призводить до загибелі великої кількості людей.

3) Ксенофобія. Європейське суспільство стає все більше нетерпимим до біженців, що пояснюється тим, що європейці бояться за стабільність і спокій у своїх країнах, адже біженці, які прибувають, не бажають інтегруватися в суспільство країни, до якої вони прибули, часто порушують права і свободи корінного населення, вдаються до демонстрацій, що певною мірою дестабілізує соціально політичну ситуацію в країні.

4) Тривалість проблеми. Міграційна політика, яка була розроблена протягом попередніх десятиліть, не справляється з нинішньою ситуацією, а для розробки й запровадження нової, більш ефективної політики, необхідно не один рік. У той же час потоки біженців з країн Африки та Близького Сходу, спровоковані військовими конфліктами, лише зростають.

5) Фінансові проблеми. Хоча приймаючі країни отримують щорічну підтримку від різних міжнародних фондів, проте цих коштів часто не достатньо для нормального утримання біженців (надання їм нормальних умов для життя, роботи, лікування, соціального та культурного забезпечення).

6) Харчування. За даними статистики, 75% біженців відчують проблеми з поставками продуктів харчування. Значне число біженців

не може належним чином забезпечити себе і свої сім'ї продуктами харчування через нездатність працювати, відсутність освіти тощо. Навіть ті, хто живе в таборах біженців, вказують на відсутність їжі.

7) Відсутність роботи. Відповідно до Женевської конвенції (1951 рік) тим, хто отримав статус біженців, надається право на роботу, проте більшість біженців не отримують відповідного статусу й залишаються шукачами притулку, а тому не можуть влаштуватися на нормальну роботу, таким особам доводиться працювати або на «чорному ринку», або на сезонних роботах у сільському господарстві.

8) Освіта. 50% сирійських біженців у віці до 18 років повинні навчатися в школах, проте не мають такої можливості. Багато молоді не вміє читати й писати, що перешкоджає інтеграції до приймаючого суспільства, нездатності знайти нормальну роботу, що, в свою чергу, призводить до бідності та голоду. Це породжує проблему запровадження спеціальних систем освіти, спрямованих на виховання та надання необхідних знань біженцям.

9) Відсутність належного правового регулювання.

10) Відсутність цілісної узгодженої стратегії протидії нелегальній міграції. Ситуація, що склалась в ЄС, змушує окремі країни діяти та вирішувати проблеми з біженцями на власний розсуд методами, які інколи відступають від демократичних та цивілізованих норм, принижують людську гідність, а також підривають основи права Європейського Союзу, що, в свою чергу, породжує загрозу дезінтеграції Союзу та скасування Шенгенських угод.

Отже, в останні роки міграція населення набула статусу глобальної проблеми, що несе в собі, іноді, загрозу безпеки особі, суспільства, держави. В країнах Європи імміграційна проблема занадто політизується у зв'язку з кризою моделі нації-держави і необхідністю вибору між цінностями прав людини та внутрішньою безпекою. Без перебільшення можна стверджувати, що потужний тиск біженців на Європейський Союз створює кризову ситуацію, яка загрожує цілісності об'єднаної Європи. В той же час розвиток єдиного європейського ринку багато в чому залежить від свободи пересування і мобільності трудових ресурсів. Тому міграційна політика стала одним з важливих напрямів зовнішньої політики Європейського Союзу.

3. Дослідження проблемних аспектів міграційної політики країн ЄС щодо потоків біженців

Імміграція, за даними Євробарометру, перетворилася на найбільш болючу проблему для європейців, залишивши позаду економічні труднощі та безробіття. А керівництво Євросоюзу проголосило регулювання міграції одним із 10 основних пріоритетів.

Для врегулювання міграційних потоків, що мали місце в 1990-х роках, Європейський Союз запровадив спільну міграційну політику та почав діяти системно, враховуючи інтереси держав-реципієнтів, рівномірно розподіляючи міграційне навантаження та обмежуючи потоки небажаних мігрантів. Для врегулювання міграційних потоків держави-члени ЄС уклали Дублінські угоди, які напроцьовувалися в 3 етапи. Відповідно до документа Дублін-I (1990 рік) рішення про надання притулку розглядає держава ЄС, до якої шукач прибув вперше. Однак виконання цього Дублінського припису виявилось неможливим, адже все міграційне навантаження лягло на прикордонні держави, куди біженці прибувають вперше. Тому Дублін-II (2003 рік) запровадив правило, відповідно до якого статус біженця можуть надавати держави, з якими шукач має сталі зв'язки, наприклад, родинні, й може їх довести. Пізніше, у 2013 році, було опубліковано Регламент, який отримав назву «Дублін-III», який передбачав, що треті країни набули права розглядати питання про надання статусу біженця, якщо у справі присутні культурні зв'язки шукача притулку з цими державами. Проте, як зазначає А. Солодько, «Дублінські угоди залишаються політичним компромісом країн-членів Європейського Союзу, а не інструментом, який дає можливість урівноважити розподіл величезної кількості мігрантів».

Сучасна міграційна європейська політика керується кількома європейськими угодами та конвенціями, які були прийняті в останні два десятиріччя. Це Шенгенські угоди 1985 та 1990 років, Дублінська Конвенція 1990 р., Маастрихтський договір 1992 р. та Амстердамський договір 1997 р.

Європейський Союз у 2016 році виділив із бюджету на гуманітарну допомогу рекордну суму – 1,1 мільярд євро через глобальні

гуманітарні потреби, зростаюче число біженців і переміщених осіб в результаті збройних конфліктів, зростаючі наслідки стихійних лих, зміни клімату та економічної кризи. Більша частина гуманітарної допомоги з ЄС (73%) була направлена на допомогу біженцям і переміщеним особам. Майже половину гуманітарної допомоги для біженців складають продовольчі товари (47%). У 2015 році сума гуманітарної допомоги складала 920 мільйонів євро.

Більше того, реалізація плану дій 2016 року підтвердила, що, хоча сфери, на які спрямований план дій, залишаються актуальними, необхідні активніші дії для сприяння інтеграції жінок-мігрантів, сприяння включенню громадян ЄС з іммігрантським походженням, кращому залученню приймаючої сторони в сфері політики інтеграції та інклюзії. Вплив пандемії COVID-19 на мігрантів і громадян ЄС із мігрантським походженням також підкреслив про необхідність активізації дій, спрямованих на полегшення їхнього доступу до медичних послуг.

Протягом 2015–2016 років Європейським Союзом було здійснено комплекс заходів для розв'язання європейської кризи біженців. Так, Європейський парламент схвалив план голови Європейської Комісії про запровадження квот на прийом біженців. Європейська Комісія наполягає на тому, щоб запровадити обов'язкові квоти з розподілу біженців – відповідно до розміру ВВП і кількості населення відповідної країни. Однак через спротив окремих держав-членів обов'язкові квоти так і не були запроваджені, натомість було вирішено здійснювати добровільний розподіл мігрантів. Раніше прийняті Європейськими інститутами нормативно-правові акти в сучасних умовах виявилися не ефективними, а з ухваленням нових європейці зволікають через відсутність єдиного, уніфікованого підходу до вирішення міграційної кризи на рівні держав-членів.

Регулювання чисельності прибулих мігрантів здійснюється за рахунок активного використання кожною державою селективної функції міграції, за допомогою якої можна впливати на якісний склад населення і трудових ресурсів країни в необхідних напрямках у даний історичний період.

Квоти в Італії визначаються на основі повідомлень роботодавців про потребу найму іноземних працівників з урахуванням консультацій з асоціаціями підприємців. Невелика частина цих квот формується в результаті двосторонніх угод про залучення іноземної робочої сили.

Система квотування в Іспанії, називається «contingente» але низьку ефективність цього механізму, спонукало органи влади впроваджувати більш гнучкі інструменти управління трудовою міграцією («Загальний режим» і «Каталог професій з дефіцитом робочої сили»). В якості альтернативам квоти Іспанський уряд уклав угоди з низкою держав Африки (Марокко, Нігерія, Малі), колишніми радянськими республіками (Молдова, Україна) та державами Латинської Америки (Домініканська Республіка, Колумбія, Еквадор, Перу).

Данія заявила, що не планує приєднуватися до загальноєвропейської політики квот щодо мігрантів. Навпаки, країна посилює міграційне законодавство та скорочує розмір виплат біженцям.

В Португалії щорічно затверджується загальна квота можливого наймання іноземних працівників (кількість робочих місць, які за експертними оцінками не будуть зайняті місцевими мешканцями та іншими пріоритетними категоріями). В рамках цієї загальної квоти визначаються окремі квоти для кожного з автономних регіонів відповідно до їх потреб. Так уряд Португалії залишив імміграційні квоти на 2013 рік на рівні 2012 року – 3 тис. 800 робочих віз. У 2013 році були заповнені тільки 26% вакансій на роботу в Португалії – це 1460 з 3800 робочих місць.

Провідну роль у прихистку мігрантів відводять Німеччині та Франції, хоча обидві країни демонструють різне ставлення до проблем мігрантів загалом. До недавнього часу імміграційна політика Французької республіки полягала в інтеграції нових громадян у французьке суспільство на основі їх політичної рівності і орієнтувалась на розвиток культурної та етнічності єдності. Натомість події 2005 р. у Франції показали, що модель інтеграції мігрантів у французьке суспільство себе вичерпала і тому був прийнятий закон «Про рівні можливості», який передбачав створення

Національного агентства із соціальної консолідації, яке займається питаннями інтеграції іммігрантів у французьке суспільство. Важливим є і те, що з недавнього часу мусульманські організації на території Франції отримують фінансування із французького бюджету та від громадських організацій, а не від спонсорів з Саудівської Аравії. У Франції закон про імміграцію був прийнятий 2006 р., зокрема, був запроваджений термін «вибіркова імміграція», що ускладнило процедуру легалізації нелегальних мігрантів.

Порівняно із Францією, Німеччина проводить ліберальнішу політику із мігрантами, тут ефективною є соціальна інтеграція, краще налагоджений міжетнічний діалог, головний наголос робиться на культурній рівності між різними народами. Важливим є і те, що в Німеччині ефективніша система шкіл та курсів, які навчають мігрантів мови та культури країни проживання. З міркувань безпеки у 2013 році близько 2 млн. заяв поступило на отримання візи, 138 тис. з яких було відхилено владою Німеччини за кордоном.

Оскільки найбільше міграційне навантаження припало на Німеччину (40% усіх заяв про надання притулку, які надходять до ЄС), її керівництво закликала країни об'єднаної Європи до більшої солідарності у справедливому розподілі мігрантів та активнішого перегляду міграційної політики.

Крім методів прямого впливу на скорочення чисельності нелегальних іммігрантів, до яких відноситься депортація і судове переслідування іноземців, які незаконно знаходяться в країні перебування, імміграційне законодавство містить також заходи впливу, що мають відношення до наймачів, які використовують працю нелегальних іммігрантів, у виді штрафних і судових санкцій. Подібні міри широко практикуються в Нідерландах, Німеччині, Бельгії, Люксембурзі та ін. країнах. Крім цього європейські країни почали активніше порушувати питання повернення трудових мігрантів на батьківщину. Так, наприклад, у Чехії створено програму, відповідно до якої уряд готовий покрити транспортні витрати на зворотну дорогу й виплатити компенсацію у розмірі 500 євро кожному іноземному працівнику за умови його повернення на батьківщину.

Також у питанні посилення захисту зовнішніх кордонів ЄС Європейський рада працює над поступовим встановленням інтегрованої системи управління і контролю над цими кордонами. Це передбачає розширення мандата агентства ЄС з контролю за зовнішніми кордонами, включаючи діяльність груп швидкого реагування за умов порушення кордону. Особливий наголос робиться на узгодженні механізму забезпечення повернення нелегальних мігрантів до країн свого походження, а також створення та облаштування місць прийому біженців, здійснення їх ідентифікації та реєстрації.

Отже, імміграційна політика продовжує залишатися прерогативою національних урядів, однак Євросоюз доволі активно намагається виробити спільні підходи й заходи, спрямовані на гармонізацію національних імміграційних законодавств та на реальне вирішення нагальних проблем, пов'язаних із глобальним феноменом міграції. Необхідно виходити з того, що інтеграція мігрантів повинна відбуватись поступово, приймаюча країна повинна допомагати біженцям у вивченні мови й культури, відкривати доступ до ринків праці, надавати можливість користуватися системами освіти й охорони здоров'я, захищати від дискримінації. З іншого ж боку, біженці повинні мати бажання інтегруватись у нове суспільство, поважати його традиції й культуру.

4. Дослідження системи напрямків та методів протидії торгівлі людьми на міжнародному та національному рівнях окремих країн

Сьогодні уряди багатьох країн та міжнародне співтовариство загалом зацікавлені в вирішенні та подоланні проблеми торгівлі людьми. Вперше про явище торгівлі людьми на міжнародному рівні заявлено на міжнародному конгресі з питань боротьби з торгівлею жінками в Лондоні 1899 року. Свідченням стурбованості міжнародного співтовариства ситуацією, що склалася, є ряд конвенцій, пактів та протоколів з врегулювання цього питання. Серед них такі, як:

– *Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами*, прийнята Генеральною

Асамблеєю ООН від 2.12.1949 року. Консолідує положення інших міжнародних договорів з цього питання, прийнятих починаючи з 1904 року.

– *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права*, Нью-Йорк, 16.12.1966 року. Є доповненням до Загальної декларації прав людини; захищає право на життя.

– *Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок*, CEDAW, Нью-Йорк, 18.12.1979 року.

– У 1997 р. було проведено Гаазьку міністерську конференцію, на якій прийнято *Декларацію європейських рекомендацій з ефективних заходів щодо запобігання боротьби з торгівлею жінками з метою їхньої сексуальної експлуатації*.

– *Документ про Спільну дію Ради Європи* від 1997 р. перелічує додаткові види покарання і заходи адміністративного характеру, такі як конфіскація і вилучення доходів і власності торговця людьми і закриття установ, які брали участь у торгівлі людьми.

– Нині на рівні ЄС діє *Рамкове рішення Ради Європи про торгівлю людьми*. Його метою є уніфікація національного кримінального законодавства для забезпечення ефективної боротьби з торгівлею людьми. Воно доповнює вже прийняті Радою Європи інструменти, такі як Спільні дії від 1996, 1998 та 2000 рр., а також програми STOP (спрямована головним чином на розроблення міждисциплінарного підходу із залученням усіх зацікавлених сторін і приділяє велику увагу дуже важливій ролі неурядових організацій) та DAPHNE (спеціально розроблена з метою підтримки діяльності неурядових організацій у сфері захисту жінок і дітей – жертв насильства).

– *Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності*, Нью-Йорк, 15.11.2000 року, має за мету сприяння міжнародному співробітництву для запобігання транснаціональній організованій злочинності і боротьби проти неї.

– *Протокол про попередження і запобігання торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї* є доповненням до вищезазначеної Конвенції.

На сучасному етапі протидія торгівлі людьми відбувається на всіх рівнях – від центрального (державного) до глобального на рівні міжнародних організацій. Зокрема, основними міжнародними організаціями, які протидіють поширенню явища, є: ООН, МОП, Міжнародний кримінальний суд, Рада Європи, ОБСЄ, ЄС.

Так, Міжнародна Організація з міграції”, створена в 1951 році. Сьогодні МОМ запроваджує 51 проект в чотирьох сферах: – “Дослідження”: важливий захід, що дозволяє краще зрозуміти проблему торгівлі людьми з метою розробки найбільш доцільних і ефективних форм втручання. – “Профілактика”: проведення кампаній з підвищення стурбованості проблемою і поінформованості потенціальних жертв про ризик. – “Захист жертв”: притулки в країнах транзиту і центри прийому в країнах походження; гарячі телефонні лінії; проекти з надання допомоги; – “Технічна співпраця”: надання допомоги урядам у розробці законодавства і поширенні позитивного досвіду з метою ефективної боротьби з проблемою і з метою захисту фундаментальних прав жертв торгівлі людьми.

До боротьби задіяні також відповідні міністерства держав, правоохоронні органи, такі структури, як Інтерпол, Європол, Регіональний центр Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю (SEC) та ін.

Щодо неурядових організацій, то їх існує дуже велика кількість. Прикладами є: Карітас Італіяна в Італії, яка частково діє і в Україні, Всесвітня організація за Виживання (The Global Survival Network), Фонд протидії торгівлі людьми (The Foundation against Trafficking), Кризовий центр “Ангара” в Іркутську, Центр “Жінка для жінки” в Україні, Всесвітній альянс проти торгівлі жінками (Таїланд) та багато інших.

На сьогоднішній день встановлені *сім критеріїв, за якими оцінюється діяльність урядів різних держав в сфері протидії торгівлі людьми:*

– чи докладає уряд активних зусиль для розслідування і переслідування в судовому порядку актів торгівлі людьми на території своєї держави;

- чи захищає жертв работоргівлі;
- чи проводить акції просвіти населення для запобігання торгівлі людьми;
- чи співпрацює з іншими державами;
- чи докладає зусиль до переслідування в судовому порядку державних посадових осіб, яку приймають участь в работоргівлі, чи сприяють їй та ін.

Виходячи з цих критеріїв *країни світу поділені на три категорії:*

1) які повністю дотримуються їх (з пострадянських держав до них увійшла тільки Латвія);

2) які дотримуються не повністю, але намагаються дотримуватись (в цій групі опинилась більшість пострадянських держав);

3) уряди яких не повністю дотримуються мінімальних стандартів і не докладають значних зусиль (Киргизстан, Вірменія, Таджикистан, Білорусія, Росія, Афганістан, Іран, Саудівська Аравія, Греція, Індонезія).

На наш погляд дослідження протидії торгівлі людьми у країнах Балтії є корисним, оскільки дозволяє запозичити позитивний зарубіжний досвід, який виправдав себе на практиці, а також врахувати ті чи інші негативні чинники, яких варто уникати.

В 2002 р. Сеймом **Латвії** були прийняті зміни в кримінальному Законі. Він був доповнений статтями 154.1. і 154.2., що визначають поняття торгівлі людьми та обумовлюють відповідальність за згадані дії. Ніколи раніше законодавство Латвії не стикалося зі згаданою проблемою і необхідністю визначити відповідальність за відповідні дії. Кримінальний Закон передбачає відповідальність і санкції за торгівлю людьми, обумовлюючи набагато більш важку відповідальність, якщо торгівля людьми здійснена щодо неповнолітніх або групою осіб за попередньою змовою, але сама важка відповідальність передбачена, якщо злочин викликав тяжкі наслідки або це зробила організована група.

Литва була першою з держав Балтії, яка в липні 1998 року прийняла закони, які передбачали кримінальну відповідальність за торгівлю людьми. Злочинцеві загрожує від чотирьох до восьми років

тюремного ув'язнення. Кримінальний кодекс Естонії містить статтю 124. Незаконне позбавлення волі – (1) Незаконне позбавлення людини волі – карається штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до одного року. (2) Те саме діяння, поєднане з застосуванням небезпечного для життя чи здоров'я насильства, – карається штрафом або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Цікавим є також досвід Молдови та Румунії в сфері протидії торгівлі людьми. У 2016 р. у Румунії було започатковано вжиття заходів превентивного характеру із врахуванням особливостей конкретної місцевості. Втілюються такі заходи як «класичними» (зустрічі, постери, флаєри, та аудіо-відеоматеріали та їх розповсюдження) способами, так і за допомогою мережі Інтернет (соціальна мережа фейсбук та інші). Було проведено дві оцінки щодо впливу таких кампаній з підвищення обізнаності про торгівлю людьми. Одна з них, підготовлена за допомогою Швейцарсько-Румунської програми співпраці, провела оцінку кампаній з підвищення обізнаності про трудову та сексуальну експлуатацію, що призводить до торгівлі людьми, а інша тільки щодо трудової експлуатації.

У висновках до цих оцінок йшлося про доведення до відома великої кількості потенційних жертв про ризик потрапляння у тенета работоргівців. Досвід є цікавим, адже не всі регіони розвиваються однаково і це є спільним для всіх країн. Разом із цим, необхідно співпрацювати із правоохоронними органами та іншими організаціями (наприклад, Міжнародною організацією з міграції), які володіють статистикою щодо кількості жертв торгівлі людьми. Це дозволить у подальшому зосередити свої зусилля на роботі із потенційною групою жертв торгівлі людьми у певній місцевості та попередити їх.

Крім цього, особливо цікавими є механізми превентивної роботи у віддалених регіонах країни, оскільки не всі жителі таких районів, особливо сіл/селищ, мають доступ до мережі Інтернет, а кампанії із постерами та флаєрами просто не доїжджають туди. У цьому випадку саме правоохоронні органи є першими, на кому лежить відповідальність за попередження злочину торгівлі людьми.

В Україні питанням розслідування та покарання за такі злочини також опікується Національна поліція України, Генеральна прокуратура України тощо, які перебувають у стадії реформування. Питання проведення ефективного розслідування є дуже далеким від міжнародних стандартів в Україні. Беручи до уваги вітчизняну практику тривалих розслідувань, які не призводять до результату, та не можуть вважатися ефективними, громадяни України та інші особи втрачають віру у силу державного апарату та принцип правової держави як такої. У свою чергу, це негативно впливає на імідж України за кордоном.

Поруч із необхідністю проведення ефективного розслідування стоїть також і *захист жертв та свідків торгівлі людьми*. У Румунії, якщо жертва торгівлі людьми співпрацює з органами влади як свідок, він або вона можуть скористатися спеціальним захистом відповідно до Закону Румунії «Про захист свідків», який включає в себе такі заходи, як зміна особистості і місця проживання (ст. 12 Закону). На додаток, відповідно до положень Закону Румунії «Про заборону торгівлі людьми», жертвам має бути гарантований фізичний захист на прохання судових органів, що має також поширюватися на групи та асоціації, які надають допомогу жертвам.

Крім цього, розгляд справи може також проводитися за зачиненими дверима з метою захисту свідків, особливо дітей. Закон також передбачає при необхідності фізичне відокремлення злочинця та жертви під час слухань справи з метою захисту жертви, проте на практиці не всі зали судових засідань оснащені відповідним обладнанням.

Не менш цікавим досвід **Молдови**, яка так як і Україна, не є членом Європейського союзу. ГРЕТА відзначила доволі сильний рівень Молдови у боротьбі із торгівлею дітьми, зокрема що стосується роботи із вразливою групою населення. Так, органи влади Молдови запустили програму для підтримки економічних прав і можливостей вразливих жінок, в тому числі жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї, яким надають рекомендації і консультації та частково покривають витрати, пов'язані з професійною підготовкою і підтримкою для створення власного бізнесу.

Крім цього, жертви домашнього насильства мають статус потенційних жертв торгівлі людьми та мають доступ до заходів забезпечення, які надаються у рамках Національного механізму перенаправлення, який було започатковано Міністерством праці, соціального захисту та сім'ї Молдови та низкою мультидисциплінарних команд, які працюють на регіональних рівнях. До складу цих команд входять представники місцевих організацій, які надають соціальну допомогу та департаментів з допомоги сім'ям, медичного персоналу, працівників поліції, представників громадських організацій та інших органів.

Мультидисциплінарні команди можуть ідентифікувати вразливих осіб, потенційних жертв торгівлі людьми та надати їм допомогу. Ідентифікація проводиться за співпраці таких команд з Національним координаційним підрозділом, який приймає рішення про подальше перенаправлення. Рекомендації щодо ідентифікації жертв та потенційних жертв торгівлі людьми були розроблені за допомогою МОМ та «Ла Страда» «Молдова» та є оперативним засобом встановлення заходів, яких необхідно вжити центральним та місцевим органам влади, громадським організаціям під час ідентифікації жертв.

Органи влади Молдови створили декілька центрів соціально-психологічної реабілітації жертв домашнього насильства по всій країні. У 2010–2015 рр. національний план Молдови щодо гендерної рівності передбачав посилення соціальних програм та заходів реабілітації, ресоціалізації жертв насильства та торгівлі людьми.

Україна також працює у напрямку гендерної рівності та протидії домашньому насильству. У нас діють відповідні центри допомоги жінкам та дітям. Проте їх фінансове забезпечення не досягає необхідного рівня. У період з 2009 до 2015 рр. на замовлення Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та за підтримки Координатора проектів ОБСЄ впроваджували пілотний проект «Розбудова національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні».

Щодо захисту жертв торгівлі людьми, ще у своїх звітах за 2012 та 2016 рр. ГРЕТА відзначила Закон Молдови «Про протидію та

боротьбу з торгівлею людьми», який визначив, що ідентифікація жертв торгівлі людьми має бути проведена компетентними органами влади за допомогою некомерційних організацій або такими організаціями, які мають достатньо вагомі підстави для того, щоб знати, що особа є жертвою торгівлі людьми (ст. 6 Закону).

Національне агентство зайнятості населення Молдови вживає заходів для забезпечення жертвам торгівлі людьми доступу до ринку праці. Зокрема, жертви трафікінгу реєструються у центрах зайнятості, де вони забезпечуються роботою, консультаціями, навчанням, участю в ярмарках вакансій та отримують допомогу у професійній інтеграції або реінтеграції. У 2008–2015 рр. 40 жертв трафікінгу пройшли курси професійної підготовки, які були проведені регіональними центрами агентства.

Щодо забезпечення проведення ефективного розслідування у Молдові (звіти за 2012 та 2016 рр.), у 2006 р. при Міністерстві внутрішніх справ було створено центр боротьби з торгівлею дітьми з метою вдосконалення розслідування і кримінального переслідування випадків торгівлі людьми.

Насамкінець, Молдова представила свій досвід щодо співпраці на національному та міжнародному рівнях у координації дій різних зацікавлених сторін у протидії торгівлі людьми та ідентифікації і захисті потерпілих. У Молдові (звіти за 2012 та 2016 рр.) у 2001 р. було створено Національний комітет з боротьби з торгівлею людьми як постійно діючий консультативний орган влади Молдови, метою якого є координація діяльності відповідних органів влади. Головою комітету є Віце-прем'єр-міністр, до його складу входять представники відповідних міністерств та інших державних органів.

Отже, було би доречно з боку міжнародних організацій ввести певні санкції для тих країн, які не відповідають критеріям, про які ми згадували вище. Серед таких санкцій можна використати, такі як, наприклад, обмеження в наданні матеріальної допомоги, інвестицій, кредитів розвинутими країнами країнам, що розвиваються.

ТЕМА 7

БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ ТА МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ В СФЕРІ ТУРИЗМУ

- 1. Аналіз процедур запровадження безвізового режиму для України.*
- 2. SWOT-аналіз умов розвитку регіональних ринків праці при лібералізації візового режиму з ЄС.*
- 3. Зарубіжний досвід запровадження безвізового режиму.*
- 4. Візова лібералізація та туристичні потоки.*

1. Аналіз процедур запровадження безвізового режиму для України

Спільна робота України та Європейського Союзу у напрямку лібералізації руху осіб ведеться вже давно. Так, у **2005 р.** Між Україною та Європейським Співтовариством був підписаний План дій «Україна – Європейський Союз», схвалений Кабінетом Міністрів України від 12 лютого 2005 р. Від 26 липня 2005 р. Указом Президента України в односторонньому порядку був введений безвізовий режим для громадян держав-членів ЄС.

Між Україною та Європейським Союзом **18 червня 2007 р.** Була підписана угода про лібералізацію візового режиму і реадмісію, яка передбачає полегшення на взаємній основі видачі віз для осіб, які мають намір знаходитися в країні терміном до 180 діб, фіксовану ціну візового збору в 35 євро, надання безкоштовних віз певним категоріям громадян, а також можливість видачі багаторазових і довгострокових віз (до 5 років), чіткі критерії щодо повернення осіб, які незаконно проживають на території країн-членів ЄС та України.

Крім цього лібералізація руху громадян України територією держав-членів Європейського Союзу стала предметом розгляду на декількох самітах: саміт Україна – ЄС у Парижі у вересні 2008 р.; саміт «Східного партнерства» у Празі 7 травня 2009 р.; саміт Україна – ЄС у Брюсселі 22 листопада 2010 р. Так, на 14-му Саміті «Україна-ЄС» Україна стала першою з країн Східного Партнерства

поза межами Балкан, яка отримала від Євросоюзу План дій щодо лібералізації безвізового режиму для короткострокових поїздок українських громадян до держав Євросоюзу (ПДЛВР). У січні 2011 р. подібний ПДЛВР отримала Молдова, а в 2013 році – Грузія.

Для того щоб приєднатись до держав, громадянам котрих не потрібні візи для в'їзду на територію держав-членів Європейського Союзу, Україна мала виконати чотири блоки завдань, а саме: безпека документів, включно із запровадженням біометричних даних; управління міграцією, зокрема розробка заходів із протидії нелегальній міграції та реадмісії; громадський порядок та безпека, забезпечення основних прав і свобод людини.

Для пришвидшення виконання ПДЛВР 22 квітня 2011 р. Президента України був виданий Указ «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Євросоюзом візового режиму для України», основною метою якого було активізувати діяльність українських органів влади у міграційній сфері.

З метою реалізації ПДЛВР Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», який передбачав виконання вимог Європейського Союзу щодо введення в обіг закордонних паспортів громадян України з біометричними даними: відцифровані підпис, образ обличчя особи, відбитки пальців рук. Після підписання політичної частини Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, 27 червня 2014 р. обидві сторони підписали економічну частину угоди, яка була ратифікована Верховною Радою України та Європейським парламентом 16 вересня 2014 р. Відповідно до ст. 19 цього документа, рух осіб між ЄС та Україною мав регулюватися чинними угодами про реадмісію 2007 р., спрощення видачі віз 2007 р., а також шляхом поступового запровадження для громадян України безвізового режиму, який визначений в Плані дій щодо лібералізації візового режиму 2010 р.

Згідно Індексу лібералізації візового режиму Східного партнерства, який розроблений експертами Фонду Стефана Баторія спільно з Об'єднанням за Європу без віз, Україна мала досить високі

показники виконання критеріїв ЄС. Рівень відповідності української системи документації європейським стандартам в Індексі становив 6,5 балів з 10, реформування системи контролю за міграцією – 7,3, зрушення у сфері громадської безпеки та порядку – 7,3, а реформа зовнішніх відносин та гарантування прав людини – 7 балів.

Серед держав Східного партнерства найсуттєвіший прогрес простежувався лише у Молдові, яка згодом отримала безвізовий режим з 28 квітня 2014 р. У таких країнах як Азербайджан та Білорусь робота в цьому напрямку тільки починалася.

Результатом поступової лібералізації візового режиму для українців було стабільне зростання чисельності оформлених їм шенгенських віз: у 2014 р. громадяни України отримали 1,3 млн. віз, що на 16% більше, ніж у 2013 році. Україна за кількістю отриманих шенгенських віз посіла друге місце в світі після Росії. Слід також відзначити, що 38,56% віз були багаторазовими, а частка відмов в оформленні візи незначна: 2,03% в 2014 р. проти 3,3% в 2013 р.

Незважаючи на такі позитивні тенденції, основними труднощами, із якими стикалися громадяни України при отриманні віз, були такі:

- по-перше, країни-члени ЄС проводили власну візову політику, при якій були створені можливості для відмови на основі неповного комплексу документів; недостатньо доведеної «укоріненості в українське суспільство». Часом консульства відмовлялися приймати документи про заброньовані через Інтернет готелі, а також вимагали документи, що підтверджують передоплату готелю. Загалом середня кількість додаткових документів, які подавалися у консульства українськими громадянами, крім закордонного паспорта й анкети, становила від 3 до 8 залежно від країни.

- по-друге, країни-члени ЄС штучно зменшували кількість видачі багаторазових віз: від 86% до 100% багаторазових віз Литви, Словенії, Португалії та Бельгії видані на період менший за 6 місяців, переважна більшість віз – на один місяць. В той же час за Візовим Кодексом ЄС багаторазові візи мають видаватися терміном від 6 місяців і до 5 років.

- по-третє, відсутність відмітки щодо основної країни перебування під час тривалої поїздки, яка передбачає у свою чергу

відвідання кількох країн, також призводила до відмови у наданні Шенген візи.

Як показує практика, українські громадяни часом самі не дотримуються основних правил Візового кодексу ЄС, а саме не перетинають кордон тієї країни, яка видала візу, що є порушенням правила першого в'їзду. Крім того громадяни України при перетині кордону декларують іншу мету поїздки, ніж зазначена у шенгенській візі, що є також серйозним порушенням та однією з найчастіших причин відмови у в'їзді на територію ЄС.

Україна в повному обсязі виконала першу – законодавчу фазу Плану дій, оскільки 13 травня 2014 р. ухвалила низку законодавчих актів, стратегічних та програмних документів в таких сферах як захист персональних даних, правовий статус іноземців, управління кордонами та міграцією, боротьба з торгівлею людьми, незаконним обігом наркотичних засобів та дискримінацією, взаємна допомога у кримінальних справах, запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, протидія корупції та запровадження біометричних документів для виїзду за кордон, а також ратифікувала ключові міжнародні документи.

Після ухвалення Україною всіх необхідних законів, Комісія ЄС 24 травня 2014 р. рекомендувала перейти до другої – **імплементаційної фази**. Місія ЄС 2 жовтня 2014 р. відзначила, що Україна робить ефективні кроки у формуванні необхідних правових, політичних та інституційних засад для реалізації ПДЛВР. Так, станом на початок 2015 р. Уряду України вдалось розпочати видачу біометричних паспортів, також обладнати 39 пунктів пропуску доступом до системи Інтерполу. Крім того в Україні були проведені антикорупційні реформи, а саме створені спеціальні незалежні органи для запобігання корупції та розслідування корупційних злочинів:

Національне агентство запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро, Спеціальна антикорупційна прокуратура, відбувся запуск електронного декларування активів державних службовців.

Національне антикорупційне бюро станом на квітень 2016 р. відкрило 120 кримінальних проваджень у справах про корупцію за

участю українських посадовців, передало до суду 9 справ щодо 12 фігурантів, вручило 25 повідомлень про підозру, арештувало 220 млн. грн. Однак, Україна повинна надалі продовжувати план дій у реформах боротьби з корупцією.

Після схваленого звіту щодо виконання Україною Плану дій з візової лібералізації (ПДВЛ) Єврокомісія у 2015 р. Рекомендувала Раді ЄС надати Україні безвізовий режим. Дискусії всередині ЄС щодо скасування віз для громадян України тривали довгий час. Як зазначають експерти, деякі країни ЄС були неготові надавати Україні безвізовий режим через конфлікт на сході та можливості збільшення кількості осіб, які будуть шукати притулок за кордоном. Хоча така тенденція є дискусійною. У випадку з Молдовою кількість поданих молдованами заяв про надання притулку в ЄС залишається незначною, порівняно з громадянами інших країн.

Незважаючи на полеміку щодо запровадження безвізового режиму Україні **11 червня 2017 р.** відповідне рішення набуло чинності, тобто Україна стала другою країною з шести країн-учасниць Східного партнерства після Молдови, що отримала безвізовий режим.

2. SWOT-аналіз умов розвитку регіональних ринків праці при лібералізації візового режиму з ЄС

При проведенні SWOT-аналізу можна побачити позитивні, негативні ефекти, а також можливості й загрози запровадження безвізового режиму для української економіки (табл. 1).

Якщо вступ України до ЄС відбудеться у невіддаленій перспективі, то можна з певністю говорити, що він спричинить спалах міграційних потоків з України. Виняток з правила вільного пересування, що дає змогу країнам-членам запроваджувати обмеження на в'їзд трудових мігрантів із інших країн спільноти (особливо нових членів), не варто розглядати як вагомий контраргумент з декількох підстав. По-перше, до ймовірного приєднання України до ЄС така практика має шанси бути скасованою, за що нещодавно

виступила Єврокомісія, заявивши, що трудова міграція з новоприєднаних країн не спричиняє зростання безробіття і зниження заробітної платні. По-друге, такі обмеження, якщо введуть, то лише деякі країни, і на незначний термін (приблизно на п'ять років).

Таблиця 1

SWOT-аналіз умов розвитку регіональних ринків праці при лібералізації візового режиму з ЄС

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє	Strengths (сильні сторони) 1. ріст попиту на туристичному ринку (для споживача послуг): – зниження фінансових витрат на оформлення пакету документів (скасування візового збору в розмірі від 35 до 60 євро і послуг візового центру – 18,5 євро) зниження цін на авіаквитки.	Weaknesses (слабкі сторони) 1. втрата основного джерела доходу туристичними та аутсорсинговими агентствами (візовими центрами). збільшення кількості осіб, які шукають притулку за кордоном
Зовнішнє	Opportunities (можливості) – сприятиме росту мобільності та контактів за усіма напрямками: туризм, родинні зв'язки, бізнес, наукове співробітництво, міжкультурний діалог. – це розвиток ділових контактів, необхідних для ефективного функціонування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС. – це зміцнення рівня довіри між прикордонними службами України та держав-членів ЄС, обмін оперативною інформацією, спільний аналіз ризиків.	Threats (загрози) – загроза стрибка рівня еміграції населення закордон. (хоча не дає автоматичного дозволу на роботу чи навчання в країнах ЄС). 2. зростання обсягів нелегальної міграції (подовження терміну перебування осіб за кордоном до 90 днів двічі на рік швидше дає шанс знайти працю сезонним працівникам). 3. консульства іноземних держав втратять помітне джерело доходу; 4. зростання числа осіб-громадян України, які шукають притулку за кордоном. для соціальної ситуації в ЄС навіть невелике збільшення потоку українських мігрантів може мати негативні наслідки для соціальної інфраструктури.

За оцінками Брюсселя, у найближчі 20 років в країнах Євросоюзу лише кваліфікованих працівників (особливо в галузі

інженерії та інформатики) забракне 20 мільйонів, що, безсумнівно, спричинить відтік спеціалістів з України. Демографічні прогнози стосовно лише Італії – популярного місця праці українських заробітчан, вказують, що протягом 2005–2035 рр. працездатне населення скоротиться на 20%, а опісля – ще на 15% до 2050 року.

Наша держава у будь-якому випадку опиниться в уразливому становищі, проте гадаємо, що ліквідація перешкод для міграції в рамках ЄС особливо сприятиме перетіканню українців до країн-членів із привабливішими економічними умовами. Згідно з прогнозами, це призведе до скорочення працездатного населення нашої країни. Від 2010 до 2025 рр. воно зменшиться на 5 млн. осіб. У 2025 р. близько чверті населення України буде старшим за 60 років, тоді як у 2050 році вже майже третина усіх українців сягне 60 років і більше (а це означатиме, до того ж, довгостроковий тиск на державне фінансування соціальних гарантій). І в цьому стосунку відтік молоді та висококваліфікованих робітників є особливо небезпечним.

Демографія України постраждає і внаслідок опосередкованих внутрішніх процесів, зокрема підвищення безробіття через закриття неконкурентоспроможних підприємств, що стануть такими у нових економічних умовах. Поставши перед проблемою пошуку нової роботи, а то й вимушеної міграції після занепаду підприємств-працедавців, українці не обов'язково волітимуть залишитися у своїй країні.

І ще до гіпотетичного вступу до Європейського Союзу Україна може зіткнутись зі значними демографічними проблемами. До 2025 року населення України зменшиться на 20%, а якщо економічна і політична ситуація в країні не зміниться, то до 2050 року населення України скоротиться майже удвічі – до 26 млн. чоловік.

Експерти ООН вважають, що однією з головних причин скорочення населення України є економічні чинники, зокрема бідність. Фахівець з питань координації системи ООН представництва цієї організації в Україні Рукен Текеш Калікусу заявив, що значна частина населення країни (46,8%) перебуває на межі бідності, 14,7% українців мешкають в крайній убогості.

Окрім негативного впливу еміграційних процесів, визначальний ефект на скорочення українського населення матиме зменшення рівня народжуваності і, як наслідок, – його природне старіння.

Як свідчить аналіз, вихід необхідно шукати здебільшого у світоглядно-ціннісному напрямку, у зміні пріоритетів населення, адже лише величезними соціальними допомогою, пільгами і грошовими заохоченнями до народження дитини проблему вирішити складно: рівень народжуваності в країнах ЄС падає вже протягом трьох десятиліть поспіль. Із 47 країн Європи лише в не надто економічно успішній мусульманській Албанії у 2000 році зберігався достатній для оптимістичного погляду в майбутнє рівень народжуваності, що особливо чітко підкреслює значення саме світоглядного аспекту. До 2050 року чисельність мешканців новоприєднаних країн скоротиться зі 105 до 85 мільйонів, найзначніших втрат зазнає Латвія (–19,2 % порівняно з 2004 роком), Естонія (–16,6), Литва (–16,4), Чехія (–12,9), Угорщина і Словаччина (по –11,9), Польща (–11,8). Україні за цей час прогноз ООН відводить 40-відсоткове скорочення – до 30 мільйонів з теперішніх 43-ми. Очевидно, теперішня демографічна ситуація в Україні є катастрофічна, вступ до ЄС може змінити її характер, але загальної тенденції до погіршення не змінить, над чим потрібно задуматись.

Більшість експертів стверджують, що запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС може призвести як до позитивних, так і негативних економічних наслідків для обох сторін. Існують думки, що після лібералізації візового режиму трудовий ринок Євросоюзу заповниться українськими робітниками. Однак, слід не забувати, що візова лібералізація для України стосується тільки короткотермінових віз, тобто перебування у зоні Шенген терміном до 90 днів та не дає права на роботу. Хоча це зможе призвести до збільшення кількості громадян України, які схочуть поїхати до країн Шенген зони, на сезонні заробітки протягом свого тримісячного перебування. Так, Польща є однією з країн Шенген зони, яка дозволяє українцям легально працювати при наявності не лише робочій, а й Шенген візі. Компанія GfK в дослідженні на замовлення Міжнародної організації з міграції виявила, що кількість неофіційно працевлаштованих громадян України за кордоном зменшується: з 328 тисяч у 2006 р. до 209 тисяч у 2015 році.

Проблема відтоку висококваліфікованих фахівців з України до інших країн є однією з актуальних тем політичного дискурсу

України. Це пов'язано, перш за все, з тим, що будувати майбутнє країни без опори на її інтелектуальні ресурси проблематично, а реальних механізмів для того, щоб призупинити процес відтоку інтелектуального потенціалу не пропонується, насамперед тому, що недостатньо зрозуміло, що змушує приймати рішення залишити свою країну людей, які мають високий рівень зарплати та в Україні (як це відбувається, наприклад, у ІТ-сфері).

Проблема трудової міграції висококваліфікованих фахівців з України є недостатньо вивченою, аналіз статистичних даних виглядає часом суперечливим, що відзначають і автори різних досліджень. Наявні дослідження не концентрують увагу на специфіці життєвого світу висококваліфікованих мігрантів, у тому числі нечисленні якісні дослідження 2008–2009 рр. та 2014–2015 рр., у той час як мотиви переїзду висококваліфікованих фахівців, способи побудови їх життєвих стратегій мають свої особливості, тому ми вирішили звернути увагу саме на цю категорію мігрантів, націливши саме на них своє дослідження, враховуючи при відборі інформантів насамперед освітній рівень (наявність вищої освіти) та специфіку професійної діяльності (зайнятість, яка потребує інтелектуальної діяльності, високого рівня кваліфікації, експертності у своїй галузі). Саме такого роду фахівцями насичують свій ринок праці, зокрема Німеччина та Польща, з метою ефективного розвитку економіки цих країн, і насичується він у тому числі й за рахунок українських висококваліфікованих спеціалістів: вони у фокусі нашої уваги, і в цьому специфіка нашого дослідження.

Результати деяких кількісних досліджень, зокрема Міжнародної організації з міграції (МОМ) 2015 року та Державного управління статистики України 2017 року, свідчить, що повернення на постійне проживання в Україну після тривалої трудової міграції – це поточна тенденція, яка показує ознаки зростання. Водночас вони фіксують, що найчастіше на Батьківщину повертаються мігранти із відносно низьким рівнем освіти, зайняті низькокваліфікованою працею. Помітну частину переселенців становлять ті, хто, зіткнувшись із важкими умовами праці та побуту там, вирішив повернутися вже після першої (рідше – другий) невдалої поїздки. На жаль, дуже

невелика частина мігрантів повертаються в Україну, щоб застосувати нові навички та вміння, і ще менша частина успішна у тому, щоб досягти істотних змін (у контексті інвестування у виробничу діяльність та створення робочих місць). Іншими словами, поки що повертаються в основному не ті, хто здатний підвищити продуктивність українських компаній та ефективно транслювати в українське суспільство демократичні практики та європейські цінності. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук шляхів для повернення в Україну саме висококваліфікованих спеціалістів.

Кожна країна-член Шенгенської угоди, яка бажає уникнути спрощеного доступу українців до своїх ринків праці в разі скасування віз, може скористатися відповідним застереженням про захисні заходи. Таким чином, вони можуть вимагати візи для тих громадян України, які мають намір займатися оплачуваною діяльністю протягом свого тримісячного перебування.

3. Зарубіжний досвід запровадження безвізового режиму

Шенгенська зона була заснована на Шенгенській угоді в 1985 році (Шенген – місто в Люксембурзі, де було підписано угоду, спочатку п'ятьма країнами). У 1999 році Шенгенську угоду було включено в законодавство ЄС. Шенгенський прикордонний кодекс містить детальний набір правил, які регулюють зовнішній і внутрішній прикордонний контроль у Шенгенській зоні, включаючи загальні правила щодо віз, запитів на притулок та прикордонних перевірок.

Існують також положення, які дозволяють країнам-учасницям відновити контроль на внутрішніх кордонах на обмежений період часу у випадках виникнення серйозної загрози безпеці країни або у виняткових обставинах, таких як конференція світових лідерів або велика міжнародна спортивна подія.

Шенгенська зона охоплює 22 країни-члени ЄС та 4 країни, які не входять до ЄС, а саме: Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Естонія,

Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія та Швеція та чотири члени Шенгенської зони, які не входять до ЄС: Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія.

У межах Шенгенської зони внутрішній прикордонний контроль скасовано, і окремі особи можуть подорожувати без паспортних перевірок між країнами-учасницями. Фактично, учасники Шенгену розділяють спільний зовнішній кордон, на якому здійснюються імміграційні перевірки осіб, які в'їжджають або виїжджають з Шенгенської зони.

Разом із скасуванням внутрішніх кордонів учасники Шенгену домовилися посилити співпрацю між поліцією та судовими органами з метою забезпечення внутрішньої безпеки та боротьби з організованою злочинністю. Як наслідок вони створили Шенгенську інформаційну систему (ШІС), широкомасштабну інформаційну базу даних, яка дає змогу поліції, прикордонникам та іншим правоохоронним і судовим органам вводити та переглядати повідомлення про певні категорії осіб та об'єктів.

До таких категорій осіб належать: особи, які розшукуються для арешту, зниклі безвісти (у тому числі діти), підозрювані в кримінальному провадженні, особи, які не мають права на в'їзд або перебування на території Шенгену, викрадені транспортні засоби та майно, втрачені або підроблені документи, що засвідчують особу, а також вогнепальна зброя.

Чотири країни ЄС (**Болгарія, Хорватія, Кіпр і Румунія**) ще не є повноправними членами Шенгену, але юридично зобов'язані приєднатися, якщо виконають необхідні умови безпеки. **Ірландія** відмовилася від Шенгенської зони, але бере участь у деяких аспектах Шенгенської угоди, пов'язаної із співробітництвом поліції та судів, включаючи доступ до ШІС.

Досвід Молдови показує, що після запровадження безвізового режиму проблема нелегального працевлаштування за кордоном знизилася майже до нуля. У січні 2015 р. жоден молдовський громадянин не був затриманий при спробі незаконно потрапити до

ЄС через зелений кордон у порівнянні з 2014 р. Обсяг незаконної міграції з Молдови до Польщі скоротився, а кількість заяв про легалізацію перебування в країні різко знизилася.

З 2014 року Молдова користується безвізовим режимом, а її громадяни, які мають біометричні паспорти, можуть подорожувати до ЄС без віз. Протягом першого року після лібералізації візового режиму понад 460 тис. молдован відвідали ЄС без віз. За даними Національного агентства з туризму Молдови збільшилися поїздки молдован, в умовах безвізового режиму, до Греції. Кількість порушень була низькою. Це свідчить, що молдовські громадяни значною мірою дотримуються правил – з однієї сторони, а з іншої – уряд Молдови провів якісну інформаційну та комунікаційну кампанію щодо лібералізації візового режиму.

Угода про асоціацію між ЄС та Грузією набула чинності у липні 2016 року та спрямована на політичну асоціацію та економічну інтеграцію між ЄС та Грузією. ЄС та Грузія також уклали Угоду про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (Угоду про вільну торгівлю), а з 28 березня 2017 року громадяни Грузії можуть здійснювати безвізові поїздки до Шенгенської зони. ЄС є найбільшим торговим партнером Грузії та надає цій країні технічне та фінансове сприяння у розмірі понад 100 млн. євро щорічно.

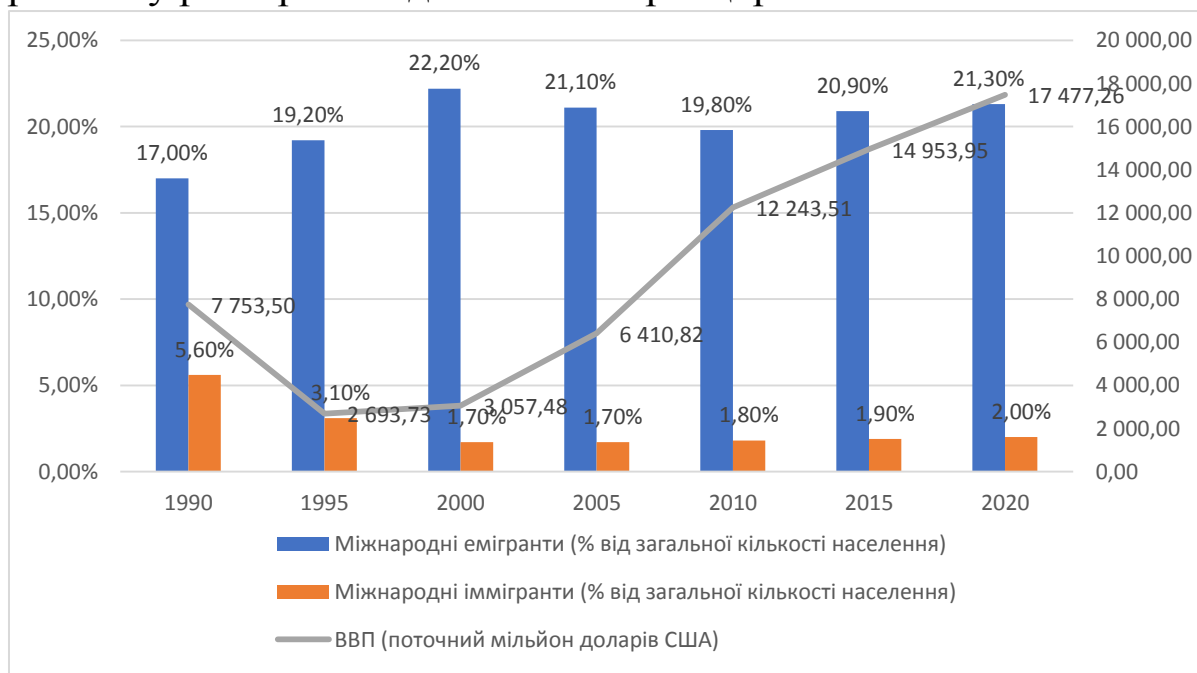

Рис. 1. Валовий внутрішній продукт та міграційні потоки 1990–2020 рр. (у % до загального населення)

Грузія є важливим партнером для Європейського Союзу як у рамках Європейської політики сусідства, так і в рамках Східного партнерства. Перегляд Європейської політики сусідства у 2015 році підтвердив довгострокову взаємодію ЄС з країнами-партнерами, зокрема з такими партнерами, як Грузія, які бажають налагодити тісніші стосунки з ЄС. Нова Європейська політика сусідства, відмінними рисами якої є диференціація та співучасть, продовжує зміцнювати зв'язки та сприяти подальшому зближенню Грузії з оєвропейським законодавством та стандартами. Глобальна стратегія ЄС 2016 року підтвердила, що Грузія є прикладом сталості держави та суспільства у регіоні східного сусідства.

Місія спостерігачів ЄС у Грузії, яка була розгорнута відповідно до Угоди від 12 серпня 2008 року, а також Спеціальний представник ЄС з питань Південного Кавказу та кризи в Грузії свідчать про залучення ЄС до вирішення конфлікту. ЄС також повністю підтримує територіальну цілісність Грузії у межах її міжнародно визнаних кордонів.

Щодо України, то вже можна оцінити перші результати безвізового режиму між Україною та Європейським союзом. Так, з 11 червня 2017 р. українці вільно перетинають кордони 26 держав-членів ЄС, а також в'їжджати в чотири держави-асоційованого члена союзу: Ісландію, Ліхтенштейн, Норвегію та Швейцарію. Винятками залишаються Великобританія та Ірландія, куди, як і раніше, потрібно оформляти національні візи.

Безвізовий режим з Європою запрацював в Україні 11 червня 2017 року. Відтоді до країн ЄС та Шенгенської зони українці здійснили 33 мільйони поїздок. При цьому скористалися безвізом два мільйони українців, тобто приблизно – 16 поїздок на людину за два роки. У 2018 році Державна прикордонна служба зафіксувала 555 тисяч українців, що подорожували за «безвізом», а 2017-го – 55 тисяч. Також у 2018 році частіше за все українці подорожували до Польщі – саме через неї в країни ЄС потрапляє найбільша кількість українців. Найменший потік мандрівників з України до ЄС зафіксували на словацькому кордоні.

Кількість українців, що отримують біометричні паспорти, поступово збільшується: у 2016 році – 2,3 млн. осіб; у 2017 році

приблизно 3 млн. українців отримали біометричні паспорти; у 2018 році було зареєстровано рекордну кількість виданих закордонних паспортів – понад 5 мільйонів; за перший квартал 2019 року видано менше мільйона документів.

У 2017 році було зафіксовано 50 випадків відмов у в'їзді. Більшість причин відмов були пов'язані із порушенням міграційного законодавства країни ЄС під час попереднього перебування та із нездатністю обґрунтувати мету перебування.

При візовій та прикордонній перевірці крім біометричного паспорта на кордоні прикордонник може вимагати перелік документів, що залежатиме від мети поїздки. Якщо бізнес-поїздка, то прикордонник може вимагати запрошення на зустріч або інший документ, що підтверджує торгову або ділову мету поїздки. В той же час для туризму або приватних поїздок на кордоні вимагають бронювання проживання або запрошення, в кого ви збираєтеся зупинитися, зворотний квиток; а також виписку з банківського рахунку (гроші на картці) або мінімальну суму коштів.

Кожна країна має свої вимоги до мінімальної суми коштів, які потрібно мати з собою під час перетину кордону: Бельгія – 95 євро на день (якщо гостюєте у знайомих чи рідних, то 45 євро); Швейцарія – 91 євро; Ліхтенштейн – 91 євро; Естонія – 86 євро; Іспанія – 71 євро, Нідерланди – 34 євро; Франція – 32,50 євро; Фінляндія – 30 євро; Латвія – 14 євро; Угорщина – 3 євро, Норвегія – 500 норвезьких крон (1580 грн.); Швеція – 47 євро; Литва – 40 євро; Польща – 300 польських злотих до трьох днів перебування; Німеччина – 45 євро; Чехія – 40 євро на день до 30 днів; Словаччина – 56 євро; Австрія – на індивідуальній основі; Словенія – 70 євро; Італія – 269,60 євро на термін до 5 днів, для груп туристів – менше; Португалія – 75 євро; Мальта – 48 євро; Греція – 50 євро, мінімум 300 євро на 5 днів.

Як показує досвід інших безвізових країн, іноді про гроші можуть не запитати, а іноді вимагають пред'явити карту міжнародних платіжних систем та усно сказати, скільки там грошей.

Якщо українці будуть перебувати на території країн Шенгенської зони без візи більше 90 днів протягом періоду у 180 днів або поїдуть за кордон і там залишаться, то після цього можуть бути суттєві наслідки: заборона на повторний в'їзд.

4. Візова лібералізація та туристичні потоки

Глобалізація економічного життя призвела до надзвичайно мобільного міжнародного ділового співтовариства та відповідної потреби у безпечних, прозорих, ефективних, зручних та надійних засобах для полегшення туристичних поїздок, міжнародних ділових подорожей та тимчасового перебування за кордоном.

Туризм є важливою та зростаючою складовою переміщення людей. Є також важливим джерелом доходу для багатьох держав, як для тих, що розвиваються, так і для розвинених країн; має значний вплив на систему входу та на пов'язану всередині країни інфраструктуру; та надає можливість для міжкультурного обміну.

Станом на 22.09.2021 року, українські громадяни можуть безвізово або отримуючи візу по прибуттю, відвідувати 149 країн зі 198 незалежних та частково визнаних держав, з урахуванням залежних територій. У зв'язку з пандемією COVID-19 країни встановили обмежувальні заходи для відвідування українцями (існують певні правила в'їзду в кожну країну зокрема), 121 країна залишаються відкритими для відвідування громадянами України.

Для подорожей з метою туризму або з особистих причин:

- супровідні документи щодо проживання: запрошення від приймаючої сторони (господаря), якщо ви зупинитеся в нього (неї); супровідний документ від установи, що надає помешкання, або будь-який інший прийнятний документ, що свідчить про наявність помешкання для проживання.

- супровідні документи щодо маршруту: підтвердження замовлення організованої подорожі або будь-якого іншого прийнятного документа, що свідчить про наявність плану подорожі.

- супровідні документи щодо повернення: зворотній квиток або квиток туди-назад

Безвізовий режим з країнами ЄС дає можливість не лише подорожувати, тобто перебувати на тимчасовій умові протягом 90 днів, а й відвідувати своїх родичів за кордоном. Безвізовий в'їзд до країн Шенгенської зони можливий виключно по біометричному паспорту.

- Просування позитивного розуміння туризму як явища, що створює як доходи, так і можливості культурного обміну для національних, регіональних та місцевих галузей.

- Сприяння взаємним туристичним угодам між державами.
- Сприяння консультативним і спільним зусиллям держав з розробки інструментів для сприяння діловій міграції для певних цілей, таких як візи для ділових відвідувачів кількох країн.

Рис. 1. Мапа візових вимог для громадян України.

Ефективні практики щодо міграційних потоків в сфері бізнесу та туризму:

- Сприяння двостороннім та багатостороннім угодам щодо залучення тимчасових працівників для задоволення потреб ринку праці та зайнятості, а також для підвищення безпеки та передбачуваності поїздок, доступу та лікування за кордон тощо.

Тимчасові сімейні візити дозволяють мігрантам підтримувати зв'язки з членами сім'ї в їхніх країнах і, таким чином, сприяють їхньому добробуту. Це, у свою чергу, може мати позитивні наслідки для приймаючих суспільств. Можливості для регулярних і передбачуваних відвідувань сім'ї можуть сприяти зменшенню випадків тривалого перебування або нерегулярного в'їзду.

Ефективні практики щодо здійснення відвідин родини:

- Спрощення тимчасових родинних контактів та побачень.
- Вжиття адекватних заходів для уникнення тривалих затримок (перешкод) щодо в'їзду до близьких членів сім'ї, які перебувають за кордоном.

ТЕМА 8

ГЕОГРАФІЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ В СФЕРІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

1. Україна в системі надання освітніх послуг іммігрантам.

2. Топ привабливі країни (міста) для отримання освітніх послуг.

3. Особливості видачі посвідок та визнання дипломів в Україні для іммігрантів.

1. Україна в системі надання освітніх послуг іммігрантам

Українська освіта вважається однією з найкращих у світі з огляду на її довгу та багату історію. Вищі навчальні заклади в Україні вперше були створені в 17 столітті і вже тоді залучали студентів з усього світу. Досвідчені викладачі та професори, велика різноманітність спеціальностей та європейські стандарти якості роблять українську освіту популярною серед студентів з усього світу.

Іноземні студенти мають можливість навчатися в більш ніж 240 університетах України та здобувати спеціалізацію в різних наукових галузях. Основними мовами навчання в українських вищих навчальних закладах (ВНЗ) є українська, російська або англійська. Щороку вищі навчальні заклади залучають студентів з понад 150 країн світу. Українські вищі навчальні заклади надають такі рівні вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

Іноземці можуть вступити до вищих навчальних закладів з акредитованими освітніми програмами за таких умов:

1) двічі на рік для ступенів молодшого бакалавра, бакалавра та магістра перед і на початку навчального семестру (до 1 листопада та до 1 березня). Термін продовжено до 15 грудня через COVID-19.

2) протягом року для навчання в аспірантурі, докторантурі, медичній ординатурі, в підготовчому відділенні, мовних курсах чи за програмою академічної мобільності.

У 2005 році Україна приєдналася до Болонського процесу, що є позитивним кроком до інтеграції української освіти в Європейський простір вищої освіти. В останні роки українська влада прийняла низку амбітних реформ, спрямованих на підвищення прозорості, підзвітності та доброчесності. Так, в липні 2014 року був прийнятий новий закон про вищу освіту, який спрямований на збільшення автономії університетів.

Основним джерелом інформації про вищу освіту в Україні для іноземних студентів є Український державний центр міжнародної освіти при Міністерстві освіти і науки України. Центр – це лише одна офіційна державна платформа, яка займається підготовкою іноземних студентів щодо їхнього навчання в Україні. Так, основною місією Українського державного центру міжнародної освіти при Міністерстві освіти і науки України є підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку освітніх послуг. Основними завданнями зазначеного центру є наступні:

- ❖ Популяризація української освіти за кордоном.
- ❖ Інформаційна підтримка іноземних абітурієнтів/студентів, а саме надання інформаційно-методичних послуг щодо організації навчання іноземців у навчальних закладах України.
- ❖ Посилення міжнародного співробітництва українських навчальних закладів у сфері академічних обмінів, участі у реалізації освітніх програм.
- ❖ Аналітична діяльність, у тому числі формування статистичної інформації про надання послуг іноземцям навчальними закладами.

Незважаючи на те, що Україна є відносно невеликою країною без всесвітньо відомих університетів, які займають провідні позиції в міжнародних рейтингах університетів, вона має велике значення для міжнародного навчання. За даними Українського державного центру міжнародної освіти, у 2020 році в Україні навчалось 76 548 студентів із 155 країн світу.

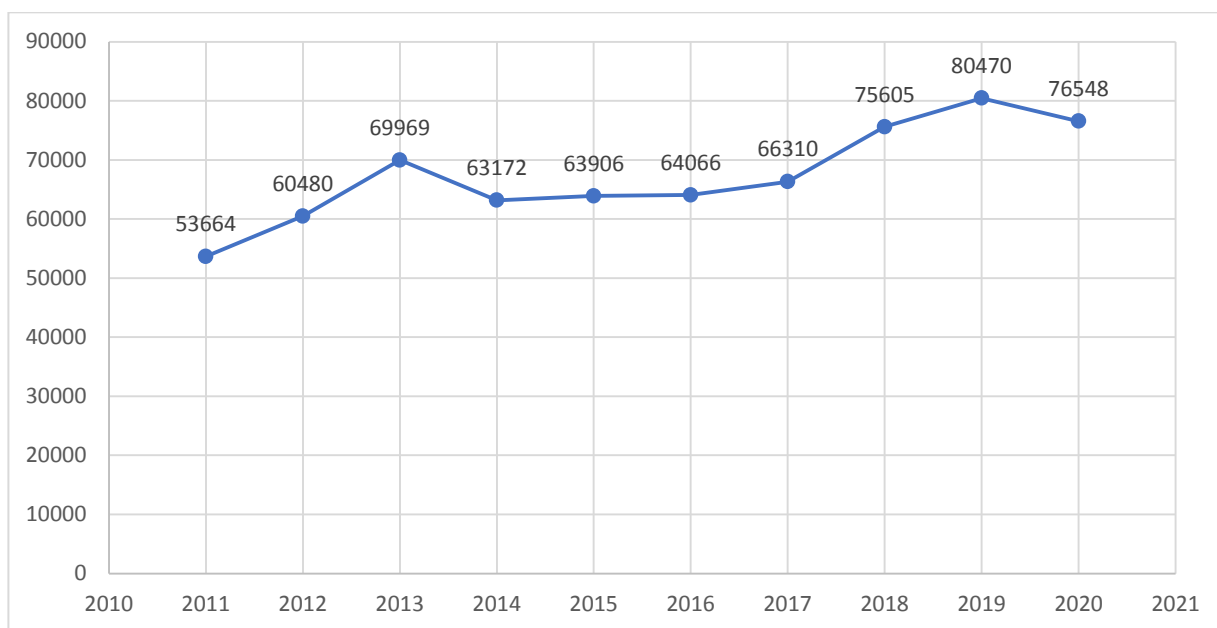

Рис. 1. Кількість міжнародних студентів в Україні (2011–2020)

Це на 30% більше, ніж у 2011 році. Тоді навчалося лише 53664 іноземних студентів.

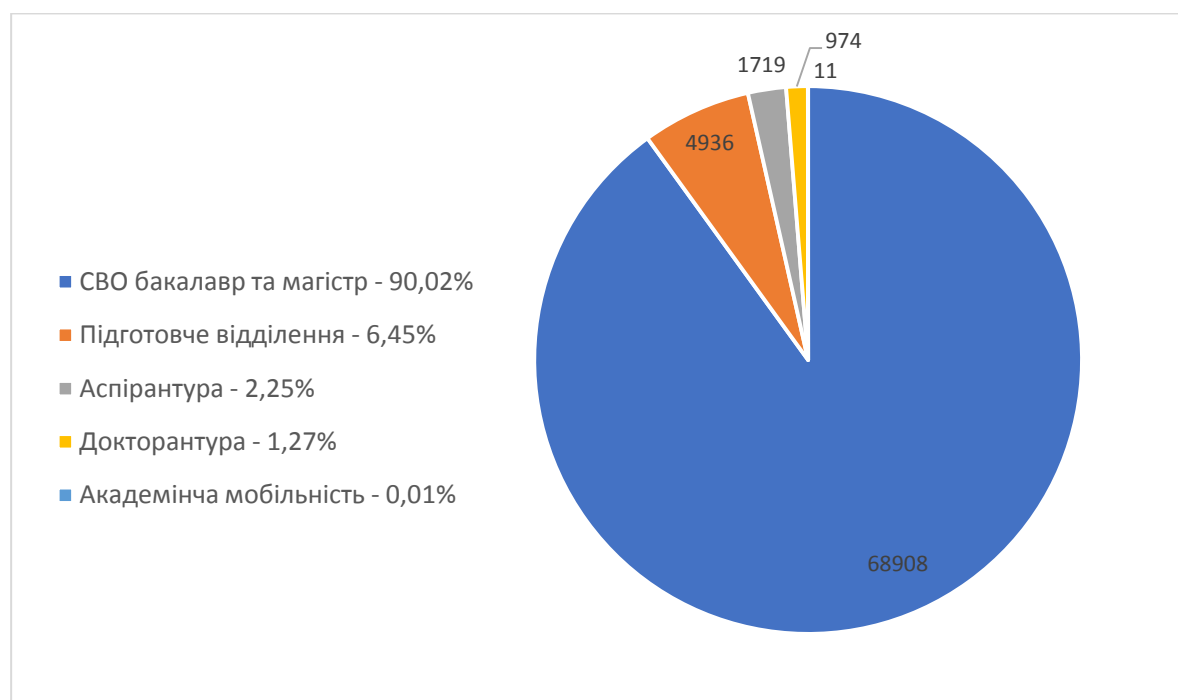

Рис. 2. Навчання іноземних студентів в розрізі освітніх ступеней.

Загалом в Україні навчається 76548 студентів із 155 країн світу. Найбільше іноземних студентів приїжджають в Україну навчатися на різні спеціальності й освітні програми в розрізі бакалаврських та магістерських освітніх ступеней (90,02%), найменше – за

академічною мобільністю (0,01%) (рис. 2). Це свідчить про зростання популярності України як місця навчання для студентів в основному з Азії та Африки.

Кількість студентів із таких країн, як Індія чи Марокко, зросла за останні роки, відповідно – 18095 тис. (23,64%) та 8832 тис. (11,54%). Індія наразі є найбільшою країною, яка відправляє студентів на навчання в Україну.

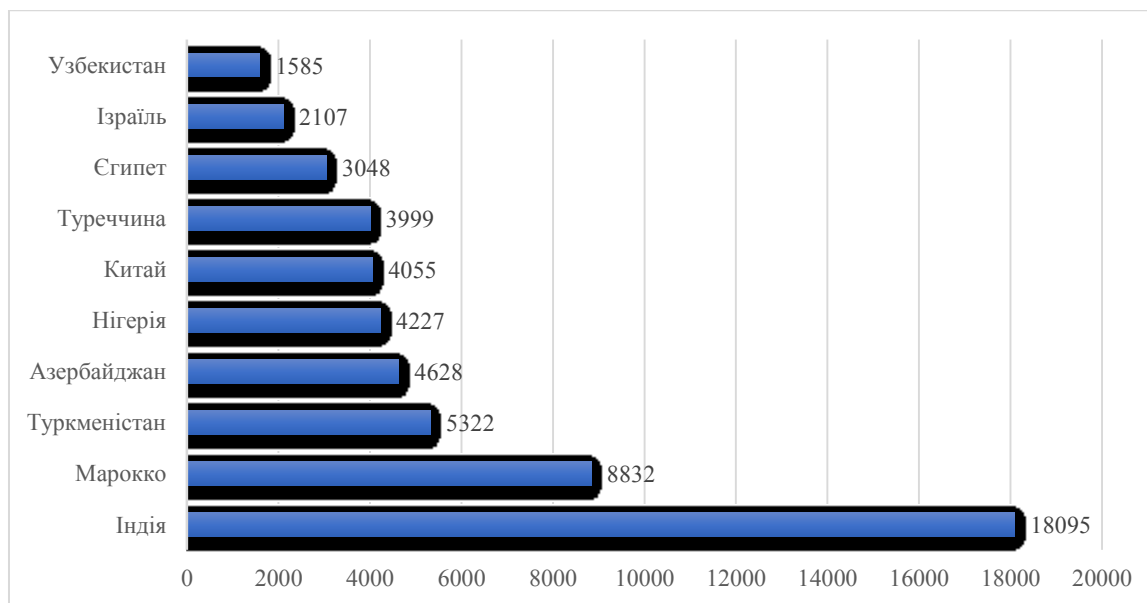

Рис. 3. 10 топ країн донорів іноземних студентів на навчання в Україну, 2020 рік (тис. чол.)

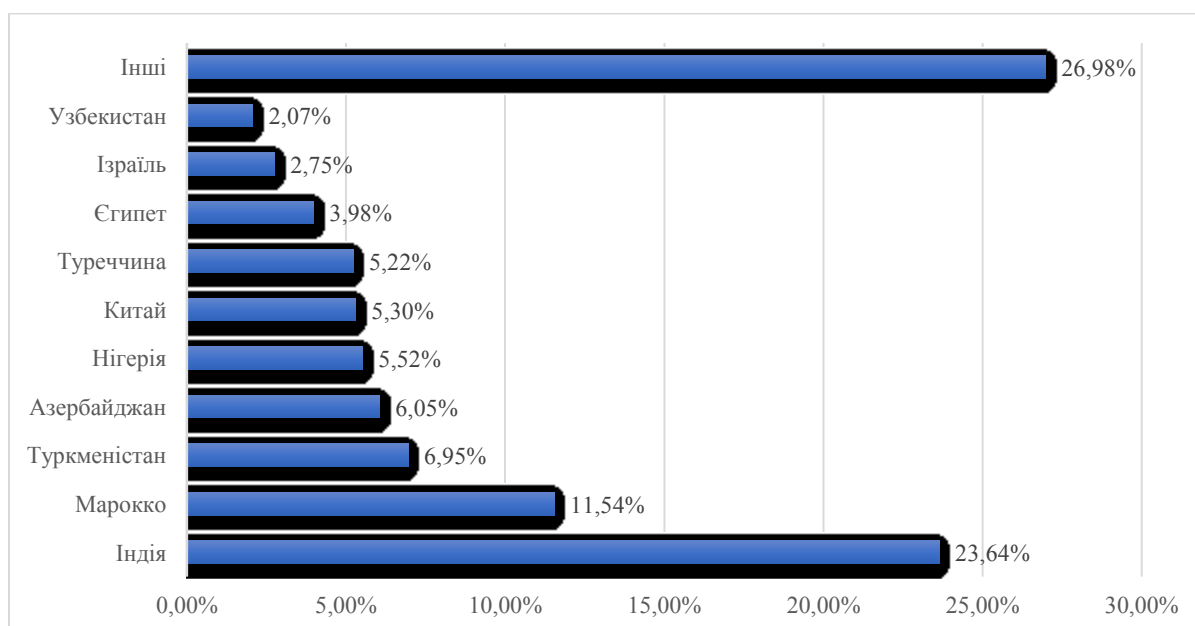

Рис. 4. 10 топ країн донорів іноземних студентів на навчання в Україну, 2020 рік (%)

Впродовж 2020–2021 рр. до України приїхало 15718 студентів з пост радянського простору. Порівняно з іншими роками частка студентів з більшості пострадянських країн знизилася.

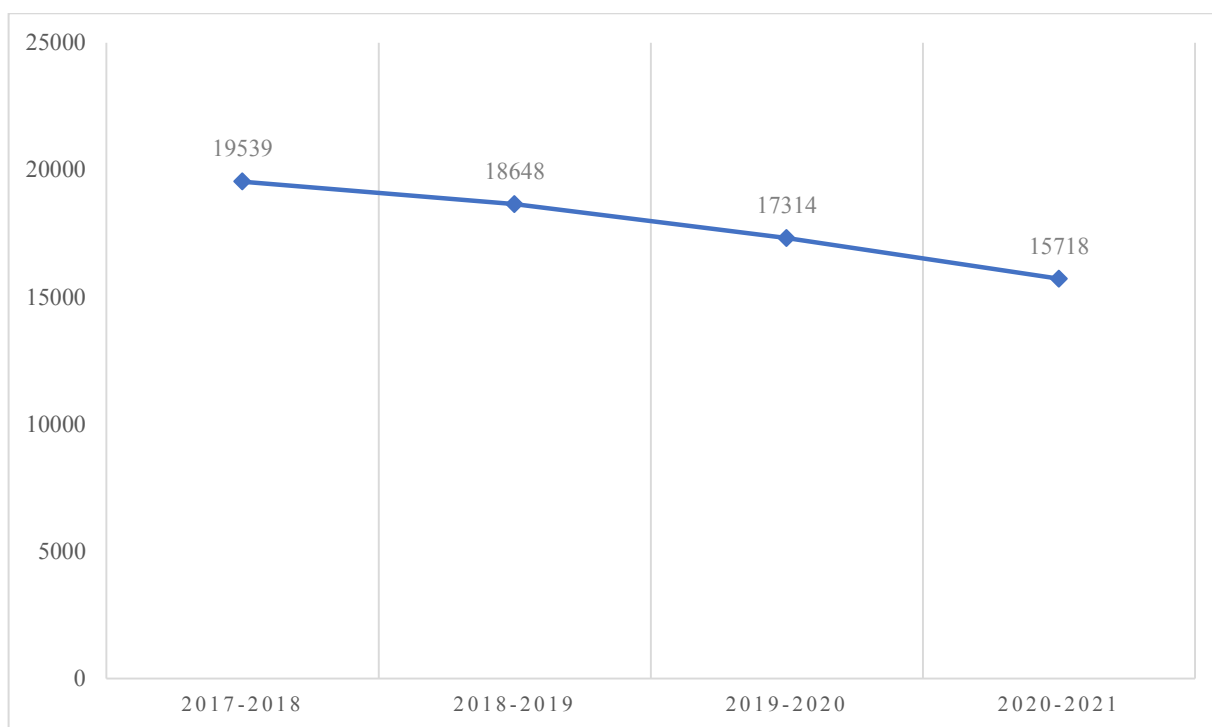

Рис. 5. Кількість іноземних студентів в Україні з пост радянських країн, в розрізі років

Вісім із десяти найпопулярніших університетів України серед іноземних студентів є медичні заклади. Це свідчить, що приплив азіатських та африканських студентів значною мірою зумовлений через їхнє бажання навчатися у вищих медичних навчальних закладах України. Наприклад, медична освіта в Індії, є дуже дорогою, а вступ до медичних вищих навчальних закладів є дуже конкурентним, тому індійські студенти дедалі частіше виїжджають до менш дорогих країн, таких як Китай чи Україна. Інтерес до порівняно високоякісної, але водночас недорогої медичної освіти також зробив Україну популярною дестинацією для студентів з таких африканських країн, як Нігерія та Гана, де Україна на даний час є третім за популярністю місцем навчання у світі. Візові формальності та вартість проживання в Україні часто є нижчими для африканських студентів, ніж у більшості західних країн (рис. 6).

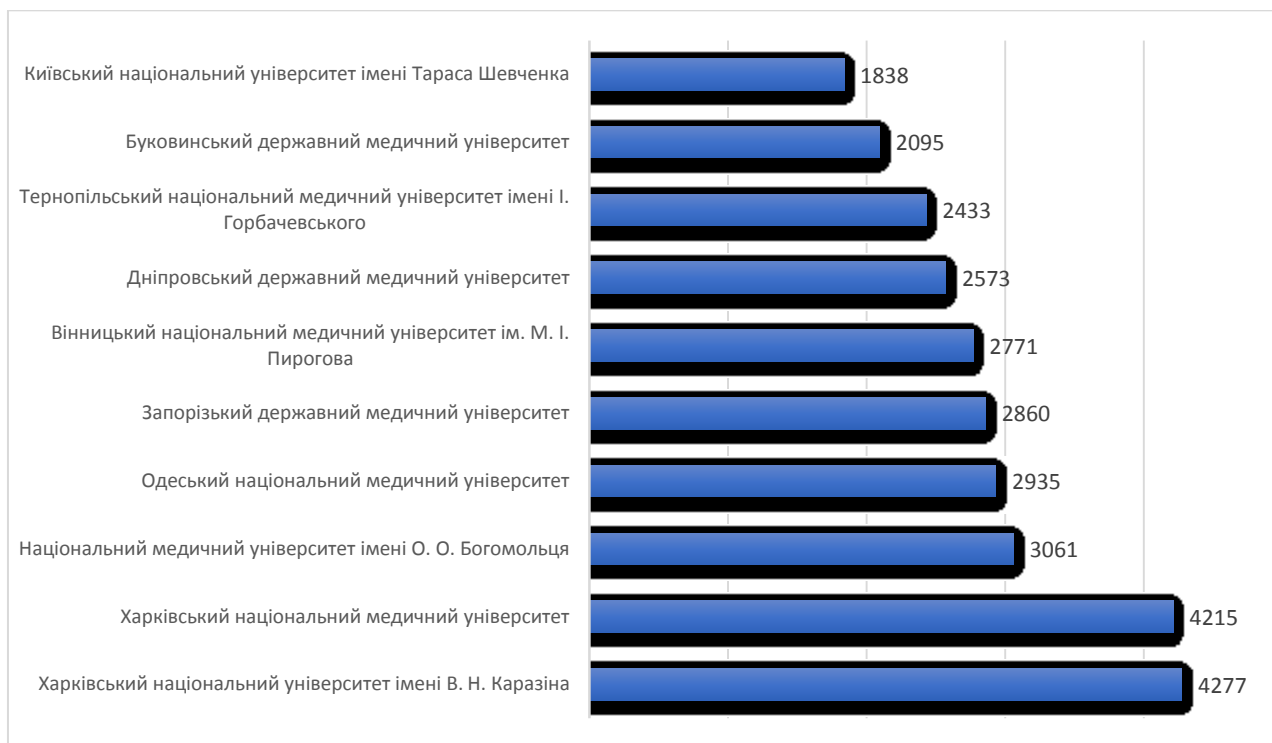

Рис. 6. Найбільш популярні ВНЗ України для іноземних студентів

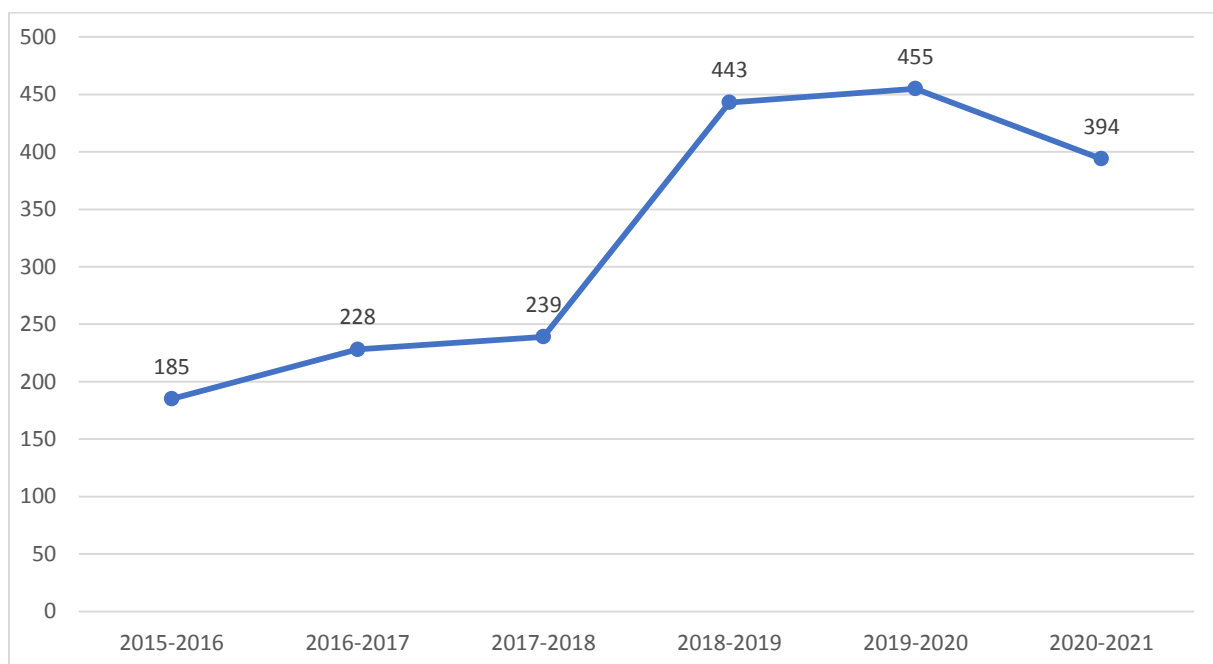

Рис. 7. Кількість ВНЗ України, де навчаються іноземні студенти

В цілому кількість ВНЗ України, куди приїжджають іноземні студенти навчатися на різні спеціальності, освітні програми чи освітні ступеня збільшилась впродовж 2020–2021 рр. у порівнянні із 2015–2016 рр. Хоча порівняно із попередніми роками суттєво знизалась.

2. Топ привабливі країни (міста) для отримання освітніх послуг

Україна є однією з найосвіченіших суспільств у світі із загальним коефіцієнтом охоплення вищими навчальними закладами. Тим не менш, багато хто вважає, що заклади вищої освіти країни є негнучкими і не враховують вимоги ринку праці та потреби суспільства.

Згідно зі статистичними даними ЮНЕСКО, кількість студентів у вищих навчальних закладах в Україні скоротилася з 2,85 млн. у 2008 році до 1,67 млн. у 2017 році, що призвело до закриття сотень вищих навчальних закладів (ВНЗ) більш ніж на 41%. Загальна кількість, включаючи університети та інші типи ВНЗ, за урядовими даними зменшилася з понад 1000 у 1996 році до 661 впродовж 2017–2018 н. р.

Війна також мала очевидний вплив на студентську мобільність в Україні. Хоча виїзна студентська мобільність значно зросла в країні загалом протягом останніх років. Вона ще більше прискорилося з моменту початку конфлікту в 2014 році. Після подвоєння з 25 432 до 49 966 впродовж 2007–2014 рр. кількість українських студентів, які шукають освіту за кордоном, зросла у 2017 році ще на 54% до 77 219.

За оцінками українського аналітичного центру CEDOS, у 2017/2018 н.р. кількість студентів, які виїжджають з України досягла піку до 83 тис. Коефіцієнт виїзної мобільності, тобто відсоток студентів, які навчаються за кордоном, серед усіх українських студентів зріс втричі з 2012 року та становив відповідно 4,6% у 2017 році.

Зростаючий відтік студентів спрямовується насамперед у сусідні країни. Вісутність роботи, гідної оплати праці та умов працювати, незатребуваність певних професій є тими факторами, які мотивують молодь виїжджати за кордон. Безробіття серед молоді в Україні є високим (19,6% серед 15-24-річних у 2018 році) і значно перевищує рівень безробіття серед населення працездатного віку.

З 2012 по 2016 рік кількість українських студентів, які навчаються у Польщі, зросла більш ніж у чотири рази, з 6110 до 29253 студентів.

Польща є привабливим напрямком для українських студентів не лише через свою географічну близькість. Країна дає українцям можливість здобувати якісну освіту, часто з нижчими витратами на навчання та проживання, ніж в Україні, що є важливим критерієм, оскільки більшість українських іноземних студентів фінансуються самостійно.

Польща також стикається з нестачею кваліфікованих працівників та прагне зберегти українських студентів у країні після їхнього закінчення. Крім того, Польща страждає також від демографічного спаду, як і Україна. Як наслідок, багато польських університетів наполегливо набирають українських студентів з України, щоб компенсувати втрату вітчизняних студентів. Навчальні програми в Польщі все частіше пропонуються англійською мовою, особливо на рівні магістратури. Нарешті, можливість отримати європейську кваліфікацію в державі-члена ЄС є значною приманкою для українських студентів, оскільки це дає їм значно більше потенційних можливостей щодо працевлаштування в межах інтеграційного об'єднання – ЄС. Українські іноземні студенти дуже часто не повертаються додому після закінчення навчання. Це, у свою чергу, тенденція, яка погіршує відтік мізків з України.

За даними ЮНЕСКО, **Чехія, Італія та США** є наступними за популярністю країнами призначення для українських студентів, які бажають отримати диплом, хоча загальна кількість українських студентів у цих країнах порівняно невелика – менше 7000 студентів разом. Згідно даних CEDOS вимальовується дещо інша картина, **Німеччина та Канада** були третьою й четвертою за величиною країнами для українських студентів (відповідно 9 638 та 3 245 студентів у 2016–2017 н. р.).

Зарахування в **Росії** також різко зросло більш ніж вдвічі лише за кілька років з 10 702 у 2012 році до 22 440 у 2016 році. **Болгарії** українські студенти становлять понад 30% міжнародного студентства, незважаючи на мовні бар'єри.

За останні роки кількість українських студентів у **США** зросла, але залишається невеликою у порівнянні з іншими країнами. За даними Інституту міжнародної освіти Open Doors, 1928 українських

студентів навчалися в США у 2017–2018 рр. порівняно з 1490 студентів у 2012–2013 рр. (зростання відбулося на 29 %). Більшість українських студентів (49%) навчаються на бакалавраті, 33% – навчаються в магістратурі, 12% проходять факультативну практичну підготовку, а 6% відвідують програми без отримання диплому.

В останні роки у **Канаді** кількість українських студентів стрімко зростає на тлі зростання популярності країни як міжнародного напрямку навчання. Загальна кількість українських студентів в Канаді зросла на 420 % за останнє десятиліття (з 525 у 2008 році до 2730 у 2018 році).

Отже, студентські та навчальні програми можуть стати важливим джерелом набуття та передачі навичок як для динамічного міжнародного ринку праці, так і для сприяння розвитку в країнах походження. Іноземні студенти та стажери можуть стати тим мостом, який дозволяє підприємствам у країнах походження та приймаючих країнах розвивати взаємовигідні економічні можливості. Крім того, студентські та навчальні програми сприяють кращому розумінню інших суспільств та культур.

Ефективні практики щодо міграційних потоків, пов'язаних із освітніми та навчальними програмами:

➤ посилене міжнародне співробітництво у сприянні освітній, культурній, професійній та іншій підготовці шляхом короткострокової міграції та стипендій, з очікуванням, що учасники повернуться до країни походження після закінчення навчання або стажування.

➤ розгляд питання надання іноземним студентам доступу до ринку праці країни перебування під час навчання, щоб вони могли отримати практичний досвід роботи.

➤ розгляд питання щодо взаємного визнання освітніх кваліфікацій.

➤ розгляд стимулів повернення та реінтеграції для студентів (можливості працевлаштування, підвищення зарплати, цільові кошти та стипендії).

➤ розгляд створення програм для підтримки зв'язку зі студентами за кордоном та надання допомоги в реінтеграції й працевлаштуванні після повернення.

3. Особливості видачі посвідок та визнання дипломів в Україні для імігрантів

Іноземцям та особам без громадянства, які прибули в Україну з метою навчання, посвідка видається на період навчання, який визначається наказом закладу освіти про встановлення періодів навчання для іноземних студентів.

Документи для оформлення посвідки подаються не пізніше ніж за 15 робочих днів до закінчення встановленого строку перебування в Україні.

Для оформлення посвідки на тимчасове проживання іноземець або особа без громадянства, які прибули в Україну з метою навчання, подають:

- документ, що підтверджує факт навчання в Україні (засвідчені в установленому порядку копії наказу закладу освіти про зарахування та про встановлення періодів навчання для іноземних студентів);
- зобов'язання закладу освіти повідомити ДМС про відрахування іноземця або особи без громадянства з такого закладу.

У разі закінчення строку дії посвідки документи для її обміну можуть бути подані не пізніше ніж за 15 робочих днів до дати закінчення строку її дії. У такому випадку посвідка, що підлягає обміну, після прийому документів повертається особі та здається нею під час отримання нової посвідки.

Якщо іноземні громадяни та особи без громадянства, які прибули в Україну з тимчасовою метою (бізнес, навчання, працевлаштування, туризм тощо), порушили встановлений Законодавством України строк перебування в державі, вони несуть адміністративну відповідальність, передбачену статтею 203 Кодексу України про адміністративні правопорушення (стягнення у вигляді штрафу).

Відповідно до положень статей 26 і 30 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці-правопорушники можуть бути примусово повернуті або примусово видворені до країни походження або третьої країни.

Примусове повернення (ст. 26 Закону) застосовується до іноземців, якщо їх дії порушують законодавство про правовий статус іноземців та осіб без громадянства або суперечать інтересам забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку, або якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України.

У зазначених випадках рішення про примусове повернення може супроводжуватися заборонаю в'їзду в Україну строком на 3 роки.

Примусове видворення (ст. 30 Закону) застосовується на підставі рішення суду у випадках невиконання в установленій строк без поважних причин рішення про примусове повернення або якщо є обґрунтовані підстави вважати, що іноземець або особа без громадянства ухилятимуться від виконання такого рішення.

Примусове видворення іноземця в обов'язковому порядку супроводжується заборонаю в'їзду в Україну строком на 5 років.

Всі іноземні абітурієнти, які прибувають до України з метою навчання, мають отримати від університету, до якого вони вступають «Запрошення на навчання», для можливості отримання студентської візи. Запрошення має відповідати всім вимогам, встановленим Міністерством освіти і науки України до даного документу.

Щоб зареєструвати Ваше Запрошення в Міністерстві освіти і науки України навчальний заклад повинен надати нам необхідні документи:

- Дійсний паспорт (копія).
- Згоду на обробку персональних даних.
- Документи про освіту (копія).

Іноземні громадяни, а також особи, які шукають притулку, які проживають в Україні, мають ті ж права, свободи і обов'язки, що і громадяни України.

Для провадження освітньої діяльності з підготовки іноземців та осіб без громадянства на рівнях вищої, фахової передвищої та професійної (професійно технічної) освіти та у сфері післядипломної освіти ліцензіат повинен мати структурний підрозділ з роботи з іноземцями та особами без громадянства (функції: надання

інформаційних, методичних, консультативних та організаційних послуг; оформлення запрошень на навчання; організаційна робота щодо оформлення посвідки на тимчасове проживання, реєстрації місця проживання та перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні та в закладі освіти на законних підставах) (пункт 13).

Прийом на навчання до закладів вищої освіти іноземців та осіб без громадянства здійснюється згідно із Законами України:

- «Про вищу освіту»,
- «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»,
- «Про закордонних українців»,
- «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»,

- Указом Президента України від 03 червня 1994 року N 271 «Про заходи щодо розвитку економічного співробітництва областей України з суміжними областями Республіки Білорусь і адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова»,

- постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2013 року N 684 «Деякі питання набору для навчання іноземців та осіб без громадянства»,

наказом Міністерства освіти і науки України від 01 листопада 2013 року N 1541 «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 25 листопада 2013 року за N 2004/24536.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

З ДИСЦИПЛІНИ «Міжнародні міграційні процеси»

Практичне заняття 1.

Мета: знати суть, причини та класифікаційні ознаки міграційних процесів, а також оцінювати роль візового та безвізового режимів в системі формування міграційної політики. Розуміти еволюцію формування центрів тяжіння робочої сили та привабливість міст для мігрантів.

Тема 1. Міграційні потоки та особливості їх регулювання

Суть міграційних потоків. Причини міжнародної міграції. Класифікація міжнародної міграції. Роль візового та безвізового режимів в системі формування міграційної політики.

Тема 2. Світові ринки робочої сили та міста дестинації мігрантів

Формування основних ринків робочої сили. Фактори, що мають визначальний вплив на розвиток світового ринку праці. Теоретичні засади формування світового ринку праці. Основні ринки робочої сили. Позитивні і негативні соціально-економічні наслідки міграції робочої сили країн-експортерів і країн-імпортерів.

Література: [1-27]

Практичне заняття 2.

Мета: розуміти економічні, соціальні, політичні, інфраструктурні виклики міграційних потоків для міст – основних реципієнтів іммігрантів.

Тема 3. Виклики міграції для міст дестинації

Міста дестинації для іммігрантів. Виклики міграційних потоків для міст – основних реципієнтів іммігрантів. Економічний та соціальний вплив іммігрантів на міста дестинації. Політичний вплив мігрантів на приймаючі країни. Вплив мігрантів на розвиток інфраструктури та послуг. Виклики та можливості для Берліна як міста дестинації мігрантів. Виклики та можливості для Афін як міста

дестинації мігрантів. Виклики та можливості для Парижа як міста дестинації мігрантів.

Література: [1-27]

Практичне заняття 3.

Мета: усвідомлювати причини потоків біженців в світовій економіці та роль імміграційної політики в сфері їх регулювання.

Тема 4. Регулювання потоків біженців

Поняття біженці та визначення їх правового статусу. Система виявлення причин потоків біженців в світовій економіці. Імміграційна політика регулювання потоків біженців.

Література: [1-27]

Практичне заняття 4.

Мета: розуміти поняття «трафікінг» та його наслідки для глобальної економіки та вміти аналізувати методи запобігання торгівлі людьми на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Тема 5. Нелегальна міграція та «трафікінг» (торгівля людьми)

Суть «торгівля людьми» в глобалізованому світі. Причини виникнення «трафікінг» в процесі вербування осіб. Класифікація різновидів торгівлі людьми. Напрямки діяльності правоохоронних органів у сфері протидії торгівлі людьми та наданні допомоги потерпілим.

Література: [1-27]

Практичне заняття 5.

Мета: усвідомлювати причини потоків мігрантів, зокрема біженців до країн ЄС, а також наслідки нерегульованих потоків біженців для країн ЄС.

Тема 6. Формування міграційної політики країн ЄС щодо перетину кордону іммігрантами

Дослідження формування міграційної політики країнами-членами ЄС. Виявлення наслідків нерегульованих потоків біженців

для країн ЄС. Дослідження проблемних аспектів міграційної політики країн ЄС щодо потоків біженців та нелегальних мігрантів. Дослідження системи напрямків та методів протидії торгівлі людьми на міжнародному та національному рівнях окремих країн.

Література: [1-27]

Практичне заняття 6.

Мета: усвідомлювати перспективи та виклики безвізового режиму для обох учасників міграційних потоків в сфері туризму.

Тема 7. Безвізовий режим та міграційні потоки в сфері туризму

Аналіз процедур запровадження безвізового режиму для України. SWOT-аналіз умов розвитку регіональних ринків праці при лібералізації візового режиму з ЄС. Зарубіжний досвід запровадження безвізового режиму. Візова лібералізація та туристичні потоки.

Література: [1-27]

Практичне заняття 7.

Мета: знати права та обов'язки мігрантів – користувачів освітніх послуг в країні тимчасового перебування, особливості видачі посвідок та визнання дипломів.

Тема 8. Географія міграційних потоків в сфері освітніх послуг

Топ привабливі країни (міста) для отримання освітніх послуг. Україна в системі надання освітніх послуг іммігрантам. Права та обов'язки мігрантів – користувачів освітніх послуг в країні тимчасового перебування. Особливості видачі посвідок та визнання дипломів в Україні для іммігрантів.

Література: [1-27]

КОМПЛЕКСНЕ ПРАКТИЧНЕ ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

Індивідуальні завдання з дисципліни “Міжнародні міграційні процеси” виконується самостійно кожним студентом. Метою виконання КПЗ є поглиблене вивчення найбільш актуальних проблем міжнародних міграційних процесів та їх регулювання, отримання навичок аналізу причин та викликів міжнародних потоків в глобальній економіці. КПЗ виконується упродовж всього семестру у відповідності до встановлених графіків, дотримання яких є необхідною передумовою допуску до здачі змістових модулів. Підсумкова оцінка за виконання КПЗ виставляється після захисту всіх складових завдання. Виконання КПЗ є одним із обов’язкових складових модулів залікового кредиту з дисципліни “Міжнародні міграційні процеси”.

Структура виконання КПЗ:

Етап 1. Вибрати країну для дослідження міжнародних процесів.

Етап 2. Проаналізувати в’їзд та виїзд мігрантів обраної країни в динаміці (в розрізі років).

Країна	В’їзд мігрантів		Виїзд мігрантів	
	2021 рік	2022 рік	2021 рік	2022 рік

Зробити висновок.

Етап 3. Проаналізувати хто є іммігрантами обраної країни. Географія потоків еміграції обраної країни.

Етап 4. Проаналізувати причину перетину кордонів емігрантів з обраної країни та іммігрантів до обраної країни.

1. Трудова міграція (%)
2. Обмін програмами та мобільність студентів, викладачів (%)
3. Закупи (шопінг) (%)
5. Війна, тероризм, навколишнє середовище (природні катаклізми) (%)
6. Туристична мета, подорожі, екскурсії, відпочинок тощо (%)

ГЛОСАРІЙ

А

Автократія

правління однієї особи або невеликої групи, яка має необмежену владу чи повноваження, або ж владу чи повноваження такої особи чи групи. Американська конвенція про права людини: (Американська конвенція); договір у галузі прав людини, прийнятий Організацією американських держав (ОАД) у 1969 році. Його сфера дії – Північна, Центральна та Південна Америка.

Антисемітизм

страх, ненависть, відторгнення, підозрілість, забобони, дискримінація або несправедливе поводження з особами єврейського походження або з тими, хто сповідує іудаїзм. Сучасні форми антисемітизму включають і заперечення Голокосту.

Апартеїд

нелюдські акти вбивств, зґвалтування, катувань, звернення в рабство або інші злочини проти людяності, скоєні в контексті інституціолізованого режиму систематичного придушення та домінування однієї расової групи щодо іншої расової групи або груп та скоєні з наміром зберегти такий режим.

Арабська хартія прав людини

ухвалена Радою Ліги арабських держав 22 травня 2004 року. Вона затверджує принципи, що містяться у Загальній декларації прав людини, у міжнародних пактах з прав людини та Каїрській декларації з прав людини в ісламі.

Асоціація

організація, сформована групою осіб із досягнення певного завдання. Такі організації можуть називатися добровільними організаціями, добровільними асоціаціями та об'єднаннями без права юридичної особи. Неурядові організації – це асоціації. Асоціації утворюють основу того, що називається «громадянським суспільством».

Африканська хартія прав людини та народів (Африканська хартія, яку іноді називають також Банжувльською хартією) регіональний договір у галузі прав людини для африканського континенту, прийнятий Організацією африканської єдності (ОАЄ) у 1981 році.

Афірмативна дія заходи, що вживаються урядом або приватними компаніями, для подолання тієї дискримінації, яка існувала в минулому, наприклад, у сфері освіти та праці щодо, зокрема, жінок, представників окремих рас, етнічних груп, релігій чи осіб з інвалідністю. Афірмативна дія – це одна з можливостей забезпечити реальну рівність для груп, що перебувають у несприятливому становищі. Афірмативна дія повинна розглядатися як тимчасовий захід, доки не буде досягнуто рівності.

Б

Біженець особа, яка, в силу обґрунтованого страху переслідування за ознакою раси, релігії, громадянства, приналежності до конкретної соціальної групи або через політичні думки, перебуває поза країною свого громадянства і не може або, через такий страх, не бажає скористатися для себе захистом цієї країни. Термін також використовується у більш загальному плані для опису особи у ситуації, аналогічній біженцю, наприклад, щодо осіб у пошуках притулку.

Білль про права заява до конституції про права людини або про цивільні права, в якій перераховуються форми захисту від втручання з боку урядів.

Будівництво світу дії, які вживаються в середньостроковому та довгостроковому плані для подолання глибинних причин конфліктів із застосуванням насильства.
(у тому числі будівництво миру на етапі після конфлікту)

В

Ведучий (фасилітатор)

особа, яка готує, представляє та координує діяльність на основі «Компаса». Фасилітатор – це людина, яка «створює події», яка допомагає, заохочує інших у тому, щоб навчатися та розвивати свій власний потенціал. Роль ведучого полягає в тому, щоб створювати безпечні умови, в яких учасники навчаються завдяки здобуттю досвіду, дослідженням, обмінам та бесідам. Не слід вважати, що є один «експерт», який ділиться знаннями з іншими. Усі мають зростати завдяки обміну досвідом, як учасники, і ведучі.

Верховенство права

жодна особа, хай то посадова особа, король чи президент, не стоїть вище за закон. Однакові закони пов'язують тих, хто управляє, і тих, ким управляють. Верховний комісар з прав людини: головна посадова особа ООН з прав людини. Верховний комісар очолює Бюро Верховного комісара з прав людини, яке було створено для підтримки механізмів ООН у галузі прав людини. (Не плутати з Комісаром з прав людини – органом Ради Європи.)

Взаємозалежність

відноситься до розуміння того, що користування певним правом людини залежить від доступності інших прав. Наприклад, ваша можливість брати участь в управлінні у своїй країні безпосередньо залежить від вашого права висловлювати свою думку, від вашого стану здоров'я, свободи пересування та відсутності дискримінації.

Викладач (тренер)

особа, яка готує програми навчальних заходів, наприклад дискусії, навчальні візити, перегляди фільмів та проведення заходів на основі «Компаса» з групою учасників. Під час проведення заходів на основі «Компаса» викладач чи вчитель працює в атмосфері демократії з групою молоді та грає роль координатора.

Виняток	декларація країни-члена договору, яка дозволяє державі призупинити чи обмежити деякі права, наприклад, під час війни. Деякі права ніколи не можуть бути предметом винятків – наприклад, право на те, щоб не наражатися на катування.
Військові злочини	злочини, скоєні під час конфлікту, внутрішнього чи міжнародного, пов'язані з серйозним порушенням гуманітарного права чи інших законів, які стосуються збройних конфліктів. Гаазькі конвенції 1899 і 1907 року, поряд з Женевською конвенцією 1949 року, відносяться до перших офіційних міжнародних правових актів про війну та військові злочини та про гуманітарне поводження з жертвами війни.
Внутрішньо переміщені особи (ВПЛ)	особи або групи осіб, які були змушені залишити свої будинки або місця звичайного проживання, наприклад, внаслідок або для уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або природних чи техногенних катастроф – та які не перетинали міжнародний кордон.
Врегулювання конфлікту	дії, вжиті протягом короткого часу припинення конфлікту із застосуванням насильства.
Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)	міжурядова організація під егідою ООН, яка провадить свою діяльність в ім'я підтримки охорони здоров'я в масштабах усього світу.

Г

Гендерна приналежність	соціальна концепція, яка визначає ролі, позиції, цінності та взаємовідносини між жінками та чоловіками. При тому, що статева приналежність визначається біологією – біологічними відмінностями між чоловіками та жінками – гендерна приналежність визначається суспільством; майже завжди це має на увазі підпорядкування жінок чоловікам.

Геноцид	систематичні вбивства з наміром знищити, повністю або частково, групу осіб через їхнє громадянство, расову, етнічну чи релігійну приналежність. Також нанесення серйозних фізичних або психічних збитків та насильницького переміщення дітей з цієї групи в іншу групу.
Глобалізація	як правило, цей термін описує процес все більшої взаємозалежності та обмінів між державами – насамперед у економічній, соціальній та культурній сферах. Цей термін використовується також для позначення особливої форми міжнародної інтеграції, покликаної служити інтересам приватної влади, корпорацій-виробників та фінансових установ, що тісно пов'язані з потужними державами.
Громадянські права (іноді відомі як громадянські свободи)	категорія прав і свобод, які захищають окремих осіб від необґрунтованих дій з боку державних органів та забезпечують їм можливість брати участь у цивільному житті держави без дискримінації чи переслідувань.
Громадянське суспільство	відноситься збірно до добровільних цивільних та громадських організацій, асоціацій та установ, наприклад, зареєстрованих благодійних органів, неурядових організацій, груп громадян, жіночих організацій, конфесійних організацій, професійних об'єднань, профспілок, груп самодопомоги та груп підтримки, які утворюють основу чинного товариства. Громадянське суспільство розглядається як окреме від державних та комерційних організацій у ринковій економіці.
Громадянство	<i>а)</i> юридичні відносини між особою та державою, внаслідок яких виникають взаємні права та обов'язки, або <i>б)</i> термін використовується для опису загальних взаємин між особами та державою, до якої вони «ставляться», включаючи очікувані форми поведінки та відносини.

Гуманітарне право зведення прав, заснованих в основному на Женевських конвенціях, яке захищає деяких осіб під час збройного конфлікту, допомагає жертвам та обмежує методи та засоби ведення збройних дій, щоб звести до мінімуму руйнування, жертви та зайві людські страждання.

Дії захисту громадських інтересів (адвокація)
Декларація про права дитини

Д публічна підтримка або висування ідеї, розробка або методи дії.

була прийнята Генеральною асамблеєю ООН у 1959 році. У цьому документі, що не зобов'язує, викладаються десять загальних принципів, які пізніше лягли в основу Конвенції про права дитини (КПР), прийнятої в 1989 році.

Декларація

документ, в якому проголошуються узгоджені принципи та стандарти, але який не є юридично зобов'язуючим. На конференціях ООН, таких як Конференція ООН з прав людини у Відні у 1993 році та Всесвітня конференція з питань становища жінок у Пекіні у 1995 році, як правило, готуються два типи декларацій: одна письмова, з боку складена представниками урядів, і одна з боку неурядових організацій (НУО). На Генеральній асамблеї ООН часто приймаються важливі, але декларації, що юридично не зобов'язують.

Демократія

така форма правління, в якій повноваження з управління виходять від народу, або завдяки прямому шляху прямого референдуму або ж за допомогою представників, які обираються людьми, що мають право брати участь у голосуванні. Дискримінація за ознакою інвалідності: дискримінаційна, пригнічуюча або образлива практика, пов'язана з переконаністю, що люди з інвалідністю є нижчими по відношенню до інших людей.

Державний суверенітет

ідея, згідно з якою уряд має найвище юридичне право визначати те, що робиться в рамках його юрисдикції. Міжнародні документи в галузі прав людини встановлюють певні обмеження на суверенітет, як і членство в таких міжнародних організаціях, як Європейський Союз.

Дискримінація

будь-яка відмінність, відчуження або обмеження на основі переваги, виходячи з таких ознак, як расова приналежність, культура, етнічне походження, громадянство, сексуальна орієнтація, релігія, фізична інвалідність або інші характеристики, які не пов'язані з конкретною ситуацією.

Договір:

(використовується як синонім слів конвенції та пакти)

офіційна угода між державами-націями, яка визначає та змінює їх взаємні обов'язки та зобов'язання. Коли держава ратифікує прийнятий договір, який був прийнятий, статті цього договору стають частиною внутрішніх юридичних зобов'язань.

Е

Екологічні права

як правило, термін використовується для опису прав осіб на безпечне, здорове та екологічно стійке довкілля. Іноді використовується для позначення «прав», якими може мати саме навколишнє середовище – включаючи права тварин, рослин та екосистем на виживання в умовах впливу людської діяльності.

Економіка

те, що пов'язане з факторами виробництва, розвитку чи управління матеріальним багатством. Економічні права: права, пов'язані з виробництвом, розвитком та управлінням матеріальними благами, необхідні життя. Вони проголошені у Загальній декларації прав людини та гарантуються на підставі Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та Європейську соціальну хартію.

Є

Європейська конвенція про захист від катувань або поводження або покарання, що принижує гідність регіональний договір у сфері захисту прав людини, прийнятий у 1987 році Радою Європи, метою якого є запобігання різноманітним порушенням прав людей, які утримуються під вартою державними органами в таких місцях, як в'язниці, центри для неповнолітніх правопорушників, поліцейські дільниці, табори біженців або психіатричні лікарні.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (Європейська конвенція, Європейська конвенція про права людини) регіональний договір про захист прав людини, ухвалений у 1950 році Радою Європи. Усі держави-члени Ради Європи є сторонами в ЄКПЛ, а від нових членів очікується, що вони ратифікують цю Конвенцію у найкоротші терміни.

Європейська культурна конвенція (прийнята Радою Європи у 1954 році; набула чинності у 1955 році) регіональний договір, який забезпечує офіційну основу для роботи Ради Європи у сфері освіти, культури, спадщини, молоді та спорту. Культурна конвенція, яка є доповненням до Європейської конвенції, спрямована на підтримку європейської культури та на розвиток взаєморозуміння та пошани культурного різноманіття між різними народами Європи.

Європейська соціальна хартія (прийнята Радою Європи у 1962 році; переглянута у 1996 році) регіональний договір, що гарантує соціальні та економічні права людини; цей договір доповнює Європейську конвенцію, яка здебільшого стосується громадянських та політичних прав.

Європейський комітет із соціальних прав орган, відповідальний за проведення моніторингу щодо дотримання державами Європейської соціальної хартії. Комітет складається з 15 незалежних та неупереджених експертів, які проводять регулярні зустрічі для розгляду доповідей, що надаються державами-сторонами у Соціальній хартії.

Європейський парламент	парламентський орган Європейського союзу, який обирається безпосередньо. Парламент засідає у двох місцях – у Страсбурзі та у Брюсселі. Європейський парламент складається із 736 депутатів.
Європейський союз (ЄС)	економічний та політичний союз країн-членів, розташованих у Європі, який відданий регіональній інтеграції та соціальному співробітництву. Європейський союз був створений на підставі Маастрихтського договору у 1993 році.
Європейський суд з прав людини	розташований у Страсбурзі. Це наднаціональний суд, створений на підставі Європейської конвенції про захист прав людини, який передбачає юридичне оскарження в останній інстанції для осіб, які вважають, що їхні права людини були порушені Договірною Стороною в Конвенції.
Європейський суд правосуддя Європейських спільнот	створений у 1952 році. Завдання Суду, розташованого в Люксембурзі, полягає в тому, щоб забезпечувати тлумачення та застосування законодавства ЄС однаково у всіх країнах ЄС, таким чином, щоб це законодавство було рівним для всіх. Він забезпечує, наприклад, щоб національні суди не виносили різних ухвал з одного й того ж питання.

Ж

Женевські конвенції	чотири договори, прийняті у 1949 році під егідою Міжнародного комітету Червоного хреста (МКЧХ) у Женеві, Швейцарія. Вони встановлюються правила, які застосовуються при збройному конфлікті, зокрема, пов'язані з поводженням із хворими і пораненими солдатами, моряками та пілотами, військовополоненими та цивільними особами, які перебувають під контролем ворожих сил.

Життєва позиція набір ідей, які допомагають зрозуміти світ і знайти сенс та цінність життя; загальне позначення, що охоплює як релігійні, і альтернативні погляди, без дискримінації щодо тієї чи іншої позиції.

З

Загальність принцип, згідно з яким правами людини володіють усі люди у всіх державах та суспільствах у світі.

Загальна декларація прав людини прийнято Генеральною асамблеєю 10 грудня 1948 року. Основний документ ООН, який встановлює стандарти та норми у сфері прав людини. Усі держави домовилися дотримуватися прав людини. Незважаючи на те, що ця декларація була покликана бути обов'язковою, згодом різні її положення стали настільки широко визнані, що тепер можна сказати, що вона є частиною звичайного міжнародного права.

Застереження винятки, які роблять країни щодо договору, наприклад тих положень, які вони не погоджуються виконувати. При цьому застереження можуть підірвати основне значення самого договору.

Звичайне міжнародне право практика, яка визнається у законі на основі звичаю та традицій. Для того, щоб стати звичайним міжнародним правом, така практика має містити два аспекти: одноманітну та послідовну державну практику протягом тривалого часу, а також переконаність у тому, що така практика є обов'язковою (*opinio juris*). Це – важливе та корисне джерело міжнародного права, оскільки воно пов'язує всі держави, незалежно від того, уклали вони договір чи ні.

Здібності, що розвиваються принцип, що використовується в Конвенції про права дитини, яка рекомендує ширше реалізувати права дитини у зв'язку з її або її зростаючою когнітивною та емоційною зрілістю.

Злочин проти людяності

поширені чи систематичні акти насильства, спрямовані проти будь-якого цивільного населення. Наприклад, убивства; знищення; звернення до рабства; тортури; згвалтування; сексуальне рабство; насильницька вагітність; переслідування будь-якої групи за такими ознаками, як, окрім іншого, раса, етнічне походження, стать; насильницькі зникнення людей; злочини апартеїду та інші негуманні акти аналогічного характеру, які навмисно викликають великі страждання або завдають серйозних травм тілу або психічному або фізичному здоров'ю.

Злочини проти миру

міжнародне право включає наступне: *а)* планування, підготовка, ініціація або ведення агресивної війни або війни з порушенням міжнародних договорів, угод або домовленостей; *б)* участь у загальному плані або змові для вчинення будь-яких актів, зазначених у пункті *(а)*. Відомі також як Нюрнберзькі принципи.

Зникнення

вираз, який використовується тоді, коли зникають люди, тому що їх було вбито або таємно поміщено під варту урядом або іншими організаціями. Люди зникають через свої політичні погляди чи діяльність, спрямовану проти несправедливого режиму чи доктрини організацій.

К

Кодифікація, кодифікування Коллективні права

процес офіційного оформлення закону або прав у письмових інструментах.

права груп на захист своїх інтересів та ідентичності; іноді це називають «правами третього покоління». Ці права існують на додаток до індивідуальних прав. Комісар з прав людини: незалежний орган у рамках Ради Європи, який має повноваження сприяти інформованості про права людини та їх дотримання у державах-членах Ради Європи. також «Верховний комісар з прав людини».

Комісія з прав людини

орган ООН, нині його замінила Рада з прав людини. Комітет з прав людини: орган ООН, що складається з 18 експертів, який проводить свої засідання тричі на рік для розгляду п'ятирічних доповідей, що подаються 62 державами-членами ООН, про дотримання Міжнародного пакту про цивільні та політичні права.

Компетенція

здатність виконувати роботу чи виконувати завдання. Щодо захисту прав людини – знання та розуміння, необхідні для молоді для більш поглибленого розуміння питань прав людини, а також навички, позиції та цінності, необхідні для захисту прав людини.

Конвенція

зобов'язуюча угода між державами; використовується як синонім договору та пакту. Конвенція має більшу силу, ніж декларація, оскільки вона є юридично зобов'язуючим документом тих урядів, які її ратифікували.

Конституція

зведення законів, виходячи з яких управляється країна чи організація. У більшості країн конституції є письмовими і є узгодженим вищим законодавством країни; у них викладаються основи держави та її політичної системи. Вважається, що у чотирьох країнах письмової конституції немає; у цьому випадку законодавство розвивається через судові ухвали та прецеденти.

Корінні народи

визначаються як своїм ставленням до землі, і невід'ємними характеристиками, які можуть бути. Вони постраждали від колонізації, завжди є ізольованими у своїх державах та часто організовані за племінною ознакою. Багато корінні народи прагнуть визнання своїх прав як окремих народів, включаючи декларація про самовизначення, і навіть право здійснення контролю за розвитком своїх суспільств. Декларація ООН з прав корінних народів, 2007 рік.

Країни-члени	країни, які є членами міжурядової організації (наприклад, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи).
Ксенофобія	(ірраціональний) страх перед іноземцями, особами з інших країн або загалом щодо речей іноземного походження. Ксенофобія може спричинити дискримінацію, расизм, насильство і навіть збройний конфлікт проти іноземців.
Культура	широке зведення спільних позицій, цінностей, цілей та практики, часто засноване на історичних традиціях, спільних для певної структури, організації або групи. Культурні права: декларація про збереження власної культурної ідентичності та розвитку.

Л

ЛГБТ	скорочення для позначення лесбіянок, гомосексуалів, бісексуалів та транссексуалів. Особа у пошуку притулку: особа, яка прагне отримати міжнародний захист, та за чийми заявами про надання офіційного статусу біженця ще не було винесено рішення.

М

Міжнародна організація праці (МОП)	створена 1919 року. Це – тристороння установа ООН, яка об'єднує уряди, роботодавців та трудящих з його держав-членів для сприяння належним умовам праці при повазі до людської гідності у всьому світі.
Міжнародний білль про права людини	неофіційна назва, що охоплює Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про цивільні та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та факультативні протоколи до них.
Міжнародний пакт про цивільні та політичні права (прийнятий у 1966 році, набрав чинності у 1976 році);	один із основних міжнародних договорів у галузі прав людини. У МПЦПП проголошується, що всі люди мають широкий спектр цивільних та політичних прав і в ньому встановлюються способи моніторингу їх дотримання країнами-членами.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий у 1976 році та набув чинності у 1976 році);

один з основних міжнародних договорів у галузі прав людини, в МПЕСКП заявляється, що всі люди мають широкий спектр економічних, соціальних та культурних прав.

Міжнародний Суд

це основний судовий орган Організації Об'єднаних Націй. Він розташований у Гаазі, Нідерланди, і його головне завдання – регулювати юридичні суперечки, з якими до нього звертаються держави, та надавати консультативні висновки з юридичних питань, представлених йому належним чином уповноваженими міжнародними органами, установами та Генеральною асамблеєю ООН (не слід плутати з Міжнародним кримінальним судом).

Міжнародний кримінальний суд

постійний суд, створений у 2002 році і розташований у Гаазі, Нідерланди, для переслідування осіб за вчинення актів геноциду, злочинів проти людяності, військові злочини та злочини у формі агресії.

Міжкультурний

термін відноситься до взаємозалежності та взаємодії між різними мовними та етнічними спільнотами. Міжкультурний підхід стверджує, що реальність є плюралістичною, комплексною та динамічною і що така взаємодія є невід'ємною частиною всього життя та культури.

Міжурядові організації

організації, що фінансуються низкою урядів із метою координації зусиль. Міжнародною МПО є ООН. Деякі МПО є регіональними, наприклад Рада Європи, Організація африканської єдності; деякі – альянсами, наприклад, Організація Північноатлантичного договору (НАТО), а деякі займаються конкретним завданням, наприклад Міжнародна організація з міграції (МОМ).

Меншість	будь-яка етнічна, мовна чи релігійна група в країні, яка не займає домінуючу позицію, що складається з осіб, які мають почуття приналежності до цієї групи і мають намір зберігати та розвивати свою ідентичність.
Мігрант	термін, що широко використовується в роботі Європейського комітету з міграції, для позначення, залежно від контексту, емігрантів, мігрантів, іммігрантів, біженців, переміщених осіб та осіб імміграційного походження та/або членів етнічних груп меншини, які були утворені в результаті імміграції.
Моделювання	розширена, структурована рольова гра, у якій учасники потрапляють у незнайомі ситуації та ролі.
Моральні права	права, що впливають із загальних етичних принципів, таких як справедливість та правосуддя.
Мультикультурність	люди різних культур, які у спільноті, взаємодіють різною мірою, але водночас зберігають свої відмінні риси.

Н

Набуття чинності	процес, завдяки якому договір стає повною мірою зобов'язуючим щодо тих держав, що його ратифікували. Це відбувається тоді, коли досягається мінімальна кількість ратифікацій, передбачених у договорі.
Навичка	здатність добре здійснювати діяльність або виконувати роботу, насамперед завдяки тому, що це робилося раніше. Здатність захищати права людини включає, наприклад, навички спілкування, регулювання проблем, творче мислення, вміння вести переговори та працювати у команді.
Невідчужувані	термін відноситься до прав, які належать кожній людині і не можуть бути відібрані у неї за жодних обставин.

- Неподільність** термін відноситься до важливості ставлення до всіх прав людини як частини неподільного і нерозривного цілого. Людині не може бути відмовлено в конкретному праві людини на підставі того, що вона «менш важлива», ніж інша, або ж «не є головною».
- Неонацизм** відноситься до украї правих політичних або соціальних рухів та ідеологій, що виникли після Другої світової війни, які прагнуть відродити нацизм або його іншу форму, засновану на расовому або етнічному націоналізмі.
- Нерегулярна міграція** термін, який використовується більшістю дослідників у питаннях міграції, замість «нелегальна», «незадокументована» або «невирішена» міграція, для того, щоб підкреслити, що жодна людина не є нелегальною сама по собі.
- Неурядові організації** організації, створені незалежно від уряду, як правило, з метою лобіювання, благодійної діяльності або активізму. Деякі є масштабними та міжнародними, наприклад, Червоний хрест, «Міжнародна амністія», рух скаутів, Хьюман Райтс Уотч, Європейський молодіжний форум. Інші можуть бути малими та місцевими, наприклад, організація з підтримки осіб з обмеженими можливостями інвалідністю в окремому місті; коаліція щодо сприяння правам жінок у конкретному таборі біженців
- Неформальна освіта:** процес протягом усього життя, під час якого кожна людина набуває позицій, цінностей, навичок та знань з повсякденного досвіду та завдяки впливу освіти та власного середовища (це – сім'я, група однолітків, сусіди, ринкова площа, бібліотека, ЗМІ, робоче місце, гра тощо).

О

Облік гендерного фактора
(Gender mainstreaming)

загальна прийнята стратегія для просування гендерної рівності. Це не є метою само по собі, а засобом для досягнення цілей гендерної рівності завдяки забезпеченню того, щоб гендерні підходи та увага до цілей гендерної рівності були в центрі всієї діяльності, включаючи розробку політики, розподіл ресурсів та планування, реалізацію та моніторинг програм та проектів.

Олігархія

правління невеликої групи людей, що володіють владою.

Омбудсмен

незалежна посадова особа, яка зазвичай призначається урядом або парламентом, якій доручається розслідувати скарги з боку окремих громадян. Слово «омбудсмен» походить зі старонорвезької мови та означає «представник».

Організація Об'єднаних Націй (ООН)

міжнародна міжурядова організація (ММО), заснована у 1945 році після Другої світової війни з метою підтримання міжнародного миру та безпеки, розвитку дружніх відносин між державами та сприяння соціальному прогресу, підвищенню рівня життя та зміцненню прав людини.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ)

міжурядова організація, орієнтована на питання безпеки, в якій беруть участь практично всі країни Європи та Центральної Азії, США та Канада. Повноваження ОБСЄ включають такі питання, як контроль над озброєннями, права людини, свобода преси та чесні вибори.

Оцінка

структурована бесіда між провідними координаторами та учасниками для того, щоб дати можливість учасникам проаналізувати та оцінити те, чого вони навчилися, завдяки заходу на заняття, що базується на досвіді та участі. У цьому процесі учасники аналізують, як це навчання пов'язане з тим, що вони вже знали, і як вони можуть використати отримані знання у майбутньому.

П

Пакт	зобов'язує домовленість між країнами; використовується як синонім конвенції та договору. Основними міжнародними пактами в галузі прав людини, які обидва прийняті у 1966 році, є Міжнародний пакт про цивільні та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права.
Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ)	розташована у Страсбурзі. ПАРЄ проводить свої засідання чотири рази на рік для обговорення своїх актуальних питань та звернення до європейських урядів щодо здійснення ініціатив та з запитами щодо інформації. 318 представників призначаються з-поміж членів національних парламентів 47 держав-членів Ради Європи.
Переговори	процес, у ході якого люди, що сперечаються, говорять один з одним для того, щоб домогтися вирішення своєї проблеми.
Плутократія	система правління, в якій правлять чи мають владу найбагатші люди країни.
Підвищення потенціалу (empowerment)	зміцнення духовної, політичної, соціальної чи економічної сили окремих осіб та спільнот. Термін використовується щодо зусиль для забезпечення ізольованих осіб або груп можливостей виступати за свої права для повної участі в житті суспільства на основі, наприклад, законодавства, афірмативних дій та навчання.
Підзвітність	процес, який вимагає від уряду продемонструвати, роз'яснити та обґрунтувати, як він виконує свої зобов'язання перед народом.
Підписання	підписання договору є першим кроком до того, щоб стати стороною у договорі, що завжди означає крок у напрямі ратифікації. Підписуючи договір, держава висловлює свій намір у майбутньому прийняти всі зобов'язання, що випливають із договору, і протягом цього часу утримуватися від чогось, що суперечило б цим зобов'язанням.

Позитивна дискримінація	термін, що має те саме значення, що і «афірмативна дія».
Політичні права	право осіб брати участь у політичному житті своєї спільноти та суспільства загалом, наприклад, шляхом голосування за свій уряд.
Попередження конфлікту	дії, які вживаються протягом короткого часу, для зниження очевидної напруженості та/або для попередження виникнення або повторення конфлікту із застосуванням насильства.
Посередництво (Mediation)	процес, під час якого третя особа допомагає сторонам у суперечці врегулювати свої розбіжності завдяки обговоренню питання для того, щоб знайти спільну позицію, з якою згодні обидві сторони.
Права другого покоління	права, які відображалися в публічних заявах на початку ХХ ст., здебільшого включали економічні, соціальні та культурні права, такі як належний рівень життя, охорони здоров'я, житла та освіти. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права в основному кодифікує саме ці права. Оскільки термін має на увазі ієрархію громадянських і політичних прав у порівнянні з економічними та соціальними правами, він усе більше виходить із вживання.
Права людини	права, що у всьому світі належать усім людям. Права людини є неподільними, невідчужуваними та загальними, при цьому дотримуються рівності та гідності кожної людини.
Права першого покоління	права, які загалом були визнані як права людини у XVII–XVIII ст. Вони включають усі громадянські та політичні права людини, такі як право на участь у голосуванні, право на життя та свободу, а також свободу вираження поглядів, релігії та зборів. В основному ці права закріплені у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права. Оскільки цей термін має на увазі ієрархію цивільних і політичних прав, порівняно з правами другого покоління, тобто економічними та соціальними правами, він поступово виходить із вживання.

Право на розвиток	право груп рости в культурному, політичному та економічному плані таким чином, щоб їхні права людини та основні свободи повною мірою та поступально були реалізовані. Декларація ООН про право на розвиток 1986 року.
Права третього покоління	права, які нелегко кваліфікувати або як цивільно-політичні, або як соціально-економічні, що виникли у другій половині ХХ ст. Вони включають декларація про здорове довкілля, декларація про світ, декларація про розвиток і декларація про природні ресурси.
Приєднання	означає двоетапний процес підписання та ратифікації договору, що вже набрав чинності. При приєднанні до договору держави відразу зобов'язані його виконувати. Прикладом того, як обговорюється ідея приєднання, є питання, чи слід Європейському Союзу приєднатися до Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.
Природні права	права, що належать людям лише оскільки вони є людьми. Також їх називають невідчужуваними правами, і вони розглядаються як самоочевидні та загальні та не залежать від законів, звичаїв чи вірувань, будь-якої окремої культури чи форми правління.
Профспілка	об'єднання працівників певної професії чи ремесла, яке захищає спільні інтереси працівників, наприклад, щодо поліпшення умов праці. Право на створення профспілки або вступ до неї, а також право на проведення переговорів про колективні договори щодо зарплат є широко визнаними правами людини.

Р

Рабство

практика, заснована на відношенні влади та підпорядкуванні, внаслідок чого одна людина володіє іншою особою та може змушувати цю особу працювати на неї або надавати інші послуги. Сучасні форми рабства включають: торгівлю людьми, дитячу проституцію, експлуатацію дитячої праці, використання дітей у збройних конфліктах, боргову кабалу, торгівлю людьми, експлуатацію проституції та насильницької праці.

Рада Безпеки ООН

один із основних органів Організації Об'єднаних Націй, якому доручено підтримувати міжнародний мир та безпеку. До нього входять 5 постійних членів, кожен з яких має право вето щодо будь-якого рішення Ради Безпеки, а також 10 непостійних членів.

Рада Європи

заснована у 1949 році для захисту та просування прав людини, демократії та верховенства права. Сьогодні 47 держав-членів охоплюють майже весь європейський континент. Штаб-квартира знаходиться у Страсбурзі.

Рада з прав людини

міжурядовий орган у системі ООН, що складається з 47 держав та відповідальний за зміцнення просування та захисту прав людини на планеті. Рада була створена Генеральною асамблеєю ООН у березні 2006 року та замінила Комісію з прав людини. Основне завдання Ради – розглядати порушення прав людини та викладати у зв'язку свої рекомендації.

Рамки прав людини

розвивається і взаємопов'язані зведення міжнародних та регіональних інструментів, у яких визначаються права людини та встановлюються механізми щодо просування та захисту цих прав.

Рамкова конвенція

конвенція, в якій встановлюються принципи та норми, з яких виходитимуть міжнародні дії, та в яких встановлюється процедура ведення переговорів про більш докладні домовленості, необхідні для регулювання певного питання.

Расизм	віра в те, що якість людей знаходиться під впливом їхньої етнічної групи або племені і що члени інших груп та племен («раси») не є такими ж добрими членами суспільства, як вони самі, або що призводить до несправедливого поводження з членами інших «Рас».
Ратифікація, ратифікувати	процес, під час якого законодавчий орган країни підтверджує дії уряду щодо підписання договорів; офіційна процедура, у межах якої країна стає пов'язаним договором після його ухвалення. Після ратифікації країна стає Стороною у договорі.
Регулювання конфлікту	дії, здійснені з основною метою – попередження вертикальної (нарощування насильства) або горизонтальної (територіальне поширення) ескалації існуючих конфліктів із застосуванням насильства.
Розвиток	комплексний економічний, соціальний, культурний та політичний процес, який спрямований на постійне вдосконалення благополуччя всього населення та всіх осіб на основі їх активної, вільної та вагової участі у розвитку та у справедливому розподілі вигод від цього розвитку.
Рольова гра	коротка постановка, у якій задіяні учасники. Люди ґрунтуються на своєму життєвому досвіді для рольової гри, що відображає певну ситуацію; Рольові ігри переважно імпровізуються. Завдання рольової гри полягає в тому, щоб дозволити учасникам пережити ситуації та знайти вирішення проблем у безпечних умовах.

С

Свобода висловлювання думки	свобода висловлювати погляди в друкованих та інших ЗМІ, а також отримувати та розповсюджувати ідеї. Термін «свобода вираження поглядів» часто використовується у загальному плані для посилення окремо на статті 19 та 18 Загальної декларації прав людини або на обидві ці статті.

Слухання	процес, під час якого зацікавлені сторони та будь-які інші особи, які можуть бути порушені результатом, мають можливість дати свідчення, поставити запитання або зареєструвати заперечення щодо будь-якої проблеми. Наприклад, слухання можуть бути проведені місцевим або урядовим департаментом, міжнародним органом або спеціально створеною комісією.
Смертна кара	позбавлення життя державою як покарання за злочин, заснований на вирокі. Європейська конвенція про права людини спочатку передбачала можливість страти, проте нині забороняє її на своїй території (Протокол № 6), навіть під час війни (Протокол № 13). Більшість країн у світі нині скасували смертну кару.
Соціальні права	права, необхідних всеосяжного участі у житті суспільства. Соціальні права гарантують Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Європейська соціальна хартія.
Співбесіда	структурована бесіда між провідними та учасниками для того, щоб провести огляд заснованого на досвіді та участі вправі; обговорення того, що мало місце, і того, як почувалися при цьому учасники. Мета полягає в тому, щоб допомогти учасникам прояснити свої думки та почуття у безпечних умовах.
Спеціальний доповідач	особа, обрана органом з прав людини, таким як Рада ООН з прав людини, для доповіді з конкретної теми, наприклад, про нормальне житло, дитячу проституцію та дитячу порнографію, про насильство щодо жінок або про становище в галузі прав людини в конкретній країні.
Статут Організації Об'єднаних Націй	установчий договір Організації Об'єднаних Націй. Був одностайно прийнято 25 червня 1945 року. У ньому викладаються правовий та обов'язки країн-членів, і навіть створюються органи та процедури Організації Об'єднаних Націй.

Стать	біологічні відмінності між чоловіками та жінками, які є загальними та не змінюються. Це відрізняється від гендерної приналежності, яка відноситься до соціальних ознак, що усвідомлюються і набувають під час соціалізації члена певного співтовариства.
Стереотип	вкрай спрощена, узагальнена і часто підсвідома упереджена думка про людей або ідеї, що може призводити до забобонів та дискримінації. Узагальнення, у якого характеристики, що належать частини групи, поширюються протягом усього групи загалом.
Стійкий розвиток	розвиток, який відповідає потребам сьогодення, але при цьому не підриває можливості майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Цей термін вперше був використаний Світовою комісією з навколишнього середовища та розвитку, засідання якої відбулося з ініціативи ООН у 1983 році.
Судова практика	юридичний термін, що відноситься до збору справ та принципів, встановлених на підставі цих справ у кожному конкретному суді, наприклад, судова практика Європейського суду з прав людини.

Т

Тіньова доповідь	неофіційна доповідь, яка готується органами або особами, що представляють громадянське суспільство, та надається комітетом з моніторингу договору в галузі прав людини. Такі доповіді, як правило, суперечать чи доповнюють офіційні доповіді про дотримання договору та його виконання, що подаються урядом як частина зобов'язань за договором.
Толерантність	готовність прийняти поведінку та переконання, які відрізняються від ваших власних, хоча ви можете при цьому і бути з ними не згодні або їх не схвалювати.

**Трансформація
конфлікту**

процес, завдяки якому конфлікти, такі як війни та міжетнічне та міжрелігійне насильство, змінюються або трансформуються у мирні результати. Це – довгостроковий процес, який пов'язаний із глибинними причинами конфлікту, а також поведінкою та позиціями сторін, що беруть участь.

Тренінг

процес навчання знанням, навичкам та позиціям, які необхідні для конкретної роботи або діяльності, наприклад, щоб ви могли захищати права людини.

Третейський розгляд

процес, у ході якого замість звернення до суду конфліктуючі сторони просять третю особу вислухати їхні аргументи і потім ухвалити рішення, яке вони домовляються виконувати.

У

Участь

участь у громадському житті спільноти чи суспільства загалом. Переглянута Європейська хартія щодо участі молоді у громадському житті на місцевому та регіональному рівні – це міжнародний політичний документ, покликаний сприяти молодіжній участі на місцевому рівні; прийнятий Конгресом Ради Європи у 2003 році.

Ф

**Факультативний
протокол**

договір, який вносить зміни до іншого договору, наприклад, шляхом додавання додаткових процедур чи положень. Він називається «факультативним», оскільки уряд, який ратифікував початковий договір, може вирішувати, ратифікувати або не ратифікувати зміни, які містяться в цьому протоколі.

Фашизм

система правління, заснована на ідеології національної чи расової переваги та жорсткому контролю за всіма аспектами політичного, економічного та культурного життя. Ця система може характеризуватись насильницьким придушенням опозиції та критики, контролем над ЗМІ, державним контролем над промисловістю, торгівлею тощо, а також агресивним націоналізмом та найчастіше расизмом.

Формальна освіта структурована система освіти та професійної підготовки, яка охоплює рівні від початкового та початкового та до середньої школи та університету. Як правило, ця освіта здійснюється у загальних чи професійних навчальних закладах та завершується видачею свідоцтва про освіту.

Х

Хартія документ, в якому викладаються права або привілеї, що забезпечуються.

Хартія основних прав договір, що містить політичні, економічні та соціальні права громадян Європейського Союзу. Він зобов'язує держави-члени ЄС, коли вони застосовують законодавство ЄС.

Ю

ЮНІСЕФ
(Дитячий фонд ООН) виступає за захист прав дітей, сприяння задоволенню їх основних потреб та розширення їх можливостей для того, щоб реалізувати свій повний потенціал. ЮНІСЕФ керується Конвенцією про права дитини та прагне, щоб вона стала міжнародним стандартом будь-якої поведінки щодо дітей.

Юридичні права (їх також називають «законні права»); права, закріплені у законодавстві і які можна захищати та з якими можна звертатися до судових органів. Термін використовується також для опису прав людини, пов'язаних з юридичними процесами, наприклад, право на справедливий судовий розгляд.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Міграційний профіль України 2019. Міграційна служба України. URL: http://dmsu.gov.ua/images/files/UKR_Migration_%20Profile_2013.pdf.
2. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях [текст] підруч. К.: Центр учбової літератури, 2017. 228 с.
3. Міжнародна організація міграції. URL: <http://www.iom.org.ua/en>.
4. Омеляненко В. А., Кулініч К. М. Міжнародні процеси інтелектуальної міграції в контексті глобальних інноваційних тенденцій. URL: http://www.asconf.com/eng/archive_view/103.
5. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).
6. Основні показники ринку праці. URL: <https://www.-ukrstat.gov.ua>.
7. Про розвиток безвізового діалогу між Україною та ЄС. URL: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/justice/visa-liberalization>.
8. Глобальна проблема біженців. ЄС і Туреччина вже домовились URL: <http://www.ukrop-ua.net/userpublications/16350-globalna-problema-bzhencv-yes-turechchina-vzhe-domovilisy-a-scho-dal.html>.
9. Короленко Н. В., Петросян А. А. Міжнародна міграція робочої сили: причини та наслідки. Ефективна економіка. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2021/87.pdf.
10. Комар Н.В. Процес візової лібералізації між Україною та країнами ЄС. Науковий вісник УжНУ. Вип.14/2017. С. 142–145. (Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство). URL: http://www.visnyk-econot.uzhnu.uz.ua/archive/14_1_2017ua/30.pdf.
11. Комар Н.В. Міста дестинації мігрантів в Європі: виклики та можливості. Економічний аналіз. 2020. Том 30. № 1. Ч. 2. С. 47–55. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1751>
12. Європейська міграційна криза. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
13. Звіт Агентства ООН у справах біженців. URL: <http://www.unhcr.org/56701b969.html>.
14. Кількість біженців у світі досягла рекордної позначки. Тиждень.іа. 2017. URL: <http://tyzhden.ua/News/167847>.
15. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с.
16. Біженці та шукачі захисту в Україні. Тематичний огляд УВКБ ООН. Червень 2019. URL: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2019/06/2019-06-UNHCR-UKRAINE-Refugee-and-Asylum-Seekers-Update-FINAL_UKR.pdf.

17. Кухтик С. В., Деркаченко Ю. В. *Імміграція та адвокація прав біженців і внутрішньо переміщених осіб: навчальний посібник*. Київ. 2018. 397 с. URL: <https://khai.edu/assets/documents/985/11.MSc2.pdf>.
18. Messer, M., Schroeder, R., Wodak, R. (eds.). *Migrations: Interdisciplinary Perspectives*. Springer, 2017.
19. Peers, S., Guild, E., Acosta Arcarazo, D., Groenedijk, K., Moreno-Lax, V., (eds.), *EU Immigration and Asylum Law (text and commentary)*. Second edition, Martinus Nijhoff, Leiden, 2018.
20. Guild, E., Minderhoud, P., *The first decade of EU migration and asylum law*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2017.
21. *International Migration 2020 Highlights*. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. United Nations New York, 2020. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesapd_2020_international_migration_highlights.pdf.
22. *2020 Annual International Migration and Forced Displacement Trends and Policies Report to the G20*. URL: <https://www.oecd.org/migration/mig/FINAL-2020-OECD-ILO-UNHCR-IOM-G20-report.pdf>.
23. Martin Hofmann, Audrey Jolivel, Daria Huss, Caroline Ambiaux. *International Migration: Drivers, Factors and Megatrends*. March 2020. URL: <https://www.icmpd.org/file/download/51472/file/Policy%2520Paper%2520-%2520Geopolitical%2520Outlook%2520on%2520International%2520Migration.pdf>.
24. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, *Trends in International Migrant Stock: The 2017 revision (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2017)*. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates17.asp>.
25. Internal Displacement Monitoring Centre, *Global Report on Internal Displacement*, September 2019. URL: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2019>.
26. Datareportal, *Digital 2019: Global Digital Overview*, September 2019. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2019-global-digital-overview>.
27. *Refugees and migrants in times of COVID-19: mapping trends of public health and migration policies and practices*. Global Evidence Review on Health and Migration. World Health Organization 2021. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/9789240028906-eng.pdf>.
28. Pierre Georges Van Wolleghem. *The EU's Policy on the Integration of Migrants*. 2019. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-97682-2>.

Навчальне видання

*Ірина Олегівна Іващук,
Наталія Володимирівна Стахова,
Максим Андрійович Живко*

МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Навчальний посібник

Підписано до друку 16.05.2022 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 11,9. Обл.-вид. арк. 12,4.
Тираж 50 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*